AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI
(semestr)

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə milli iqtisadiyyatın formalaşmasının xüsusiyyətlərin açıqlayın.*(5 bal)*

Cavab:28 May 1918-ci ildə türk və islam dünyasının parlament sistemi ilə idarə edilən ***ilk demokratik respublika***sı – Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti qurulmuşdur. 23 ay sonra Sovet Qızıl Ordusunun Azərbaycanı işğalı nəticəsində süqut edən bu Respublika milli inkişaf yolunda attığı mühüm addımları ilə Azərbaycan tarixində misilsiz yer qazanmışdır. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə milli iqtisadiyyatın formalaşmasının xüsusiyyətləri aşağıdakı maddələrlə izah edilə bilər:

Milli İqtisadiyyatın Təşkili: *Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti, milli iqtisadiyyatın inkişafına və möhkəmlənməsinə xüsusi diqqət ayırmışdır. Bu dövr milli iqtisadiyyatın yolunda ilk addımların atıldığı və feodal strukturların dəyişdirilməsinə çalışıldığı bir dövrdür.*

Sosial Rifahın Artırılması: *Xalq Cumhuriyyəti dövründə əhalinin rifah səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına və əmək şəraitinin tənzimlənməsinə diqqət edilmişdir. Dövlət sektorunda çalışanların maaşları artırılmış, aylıq əlavə ödəmələr edilmiş və iş şəraitləri yaxşılaşdırılmışdır.*

Milli Sahibkarlığın İnkişafı: *Xalq Cumhuriyyəti dövründə sahibkarlığın, xüsusilə də milli sahibkarlığın inkişafına əhəmiyyət verilmişdir. Sahibkarların parlament və hökumət fəaliyyətlərində aktiv iştirak etmələri üçün şərait yaradılmışdır.* Azərbaycan Xalq Cumhuriyyətinin iqtisadi siyasətinin əsas məqsədi, özündə mühüm dərəcədə feodal strukturu da qoruyan o vaxtki mövcud kapitalist müstəmləkə iqtisadiyyatını modern ***milli iqtisadiyyat***a çevirmək idi. Bu yolda atılmış

ilk addımlar sırasında ölkədə gömrük sisteminin qurulması, malların sərbəst hərəkətinin və ticarətinin təmin edilməsi və milliləşdirilmiş neft sənayesi və ticarət donanmasının əvvəlki sahiblərinə qaytarılması böyük əhəmiyyət daşımışdır. Milli hökumət, ***maliyyə sistemi***nin yenidən qurulması və tənzimlənməsi istiqamətində ilk öncə Azərbaycan Mərkəzi Bankını təsis etmiş və bu bank "Bakı bondları" adlı milli banknotlar buraxmış, dövriyyədəki pulun həcminin və bankçılıq fəaliyyətlərinin tənzimi və inflyasiya ilə mübarizəyə başlamışdır. Azərbaycanın ən böyük sıxıntılarından biri ***təhsilli insan sayının azlığı*** idi. Bu probemi həll etmək üçün milli hökumət qısa müddətdə məktəbləri milli hala gətirmiş, dərsliklər hazırlatdırmış və ya tərcümə etdirmiş, müxtəlif bölgələrdə pedaqoji məktəblər açmış, Bakı Dövlət Universitetini qurmuş, Azərbaycan türklərindən məmurlar yetişdirmək məqsədilə müxtəlif peşə məktəbləri yaratmış, 100-ə yaxın gənci ali təhsil almaları üçün Avropa ölkələrinə göndərmiş, təhsilə dəstək üçün Türkiyədən 50-ə qədər müəllim gətirmiş, kəndlərdə ibtidai və orta təhsili inkişaf etdirmək məqsədilə pedaqoji kurslar açmışdır.

2. Azərbaycan iqtisadiyyatının SSRİ dövründəki xüsisiyyətlərini xarakterizə edin.*(5 bal)*

Cavab: Azərbaycan iqtisadiyyatının Sovetlər Birliyi dövründəki iqtisadi inkişaf xüsusiyyətləri aşağıdakı maddələrlə izah oluna bilər:

Sosialist İqtisadiyyatın Tətbiqi: *Sovetlər Birliyi dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatı mərkəzi planlamaya əsaslanan bir sosialist iqtisadiyyat strukturuna keçmişdir. Neft sektorundan sənayəyə qədər bir çox sahə dövlət müəssisələri tərəfindən idarə olunmuşdur.*

Dövlətləşdirmə və Kollektivləşdirmə: *Sovet dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatında dövlətləşdirmə və kollektivləşdirmə siyasəti tətbiq olunmuşdur. Sənaye sahələri dövlət tərəfindən idarə olunmuş, kənd təsərrüfatında isə "sovxoz" və "kolxoz" adlanan dövlət və kollektiv müəssisələri yaradılmışdır.*

İqtisadi İnteqrasiya: *Azərbaycan iqtisadiyyatı Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ) iqtisadiyyatının bir hissəsi olmuşdur. Bu çərçivədə, Azərbaycan iqtisadiyyatı ittifaq iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmuş və müxtəlif sahələrdə ixtisaslaşma və əmək bölgüsü təşkil edilmişdir.*1920-ci ildə Sovet Rusiyasının işğalından sonra Azərbaycanda ***kollektivləşdirmə və dövlətləşdirmə*** yolu ilə mərkəzi planlamaya əsaslanan bir sosialist iqtisadiyyatı formalaşdırılmaya başlanmışdır. Neft sektoru da daxil olmaqla, sənayenin demək olar ki, hamısı dövlət müəssisələrindən ibarət bir struktura çevrilmiş, kənd təsərrüfatı sektorunda isə "sovxoz" və "kolxoz" deyilən dövlət və kollektiv müəssisələri qurulmuşdur. Qurulmuş yeni sosialist iqtisadi sistemdə bazar, özəl mülkiyyət, sahibkarlıq azadlığı kimi anlayışlar tamamilə qadağan edilmiş və bu sistem müxtəlif inkişaf mərhələlərindən keçərək 1991-ci ilə qədər, təxminən 70 il Azərbaycanda hakim olmuşdur.

5 illik məcburi planlar əsasında idarə edilən sosialist iqtisadiyyatı dövründə Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası iqtisadiyyatı da Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ) iqtisadiyyatının bir parçası halına gətirilmiş və ittifaq iqtisadiyyatı çərçivəsində formalaşdırılan əmək bölgüsü və ixtisaslaşma sisteminə inteqrasiya edilmişdir. Stalin dövründə Azərbaycanın neft sənayesi Sovet İttifaqının inkişafı və II dünya müharibəsini qazanmasında həlledici əhəmiyyət daşımışdır. Bu dövrdə, tarixdə ilk dəfə Xəzər dənizindən də müasir metodlarla neft çıxarılmasına başlanmışdır. Stalin dövrünün sonlarına (1950-ci illərin əvvəlləri) doğru Azərbaycan ümumilikdə ***"neft və pambıq respublikası"*** kimi tanınmışdır. 1950-ci illərdə Azərbaycanda bir çox sənaye müəssisələri qurulmuşdur. Bunlar ölkədə ciddi miqyasda məşğulluq imkanı yaratmiş olsa da, xüsusilə Sumqayıt şəhəri nümunəsində çox ***böyük ekoloji problemlər***i də ortaya çıxarmışdır. Çünkü Moskva Azərbaycanın iqtisadi inkişafına elə də əhəmiyyət verməmişdir.Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1970-ci illər ***iqtisadiyyatın inkişafı və diversifikasiyası*** baxımından mühüm bir dövr olmuşdur. Rəsmi rəqəmlərə baxdıqda Azərbaycanda 1970-1980-ci illər arasında pambıq, buğda və üzüm istehsalının təxminən 2 dəfə artdığını, adambaşına

gəlirin isə SSRİ orta göstəricisinin 62%-dən 80%-ə yüksəldiyini görmək mümkündür.1970-1985-ci illər arasında ***neft sektoru***nda sonradan müstəqillik dövrü üçün də çox əhəmiyyətli olacaq bəzi nəticələr əldə edilmişdir. Bu gün Azərbaycan neft sənayesinin əsasını təşkil edən "Azəri", "Günəşli" kimi neft yataqları bu dövrdə kəşf edilmiş, 1985-ci ildə fransız mütəxəssislərin də iştirakı ilə böyük həcmdə investisiya qoyularaq Bakı Dərin Dəniz Özüllər Zavodu tikilmişdir. 1990-cı ildə Azərbaycan cəmiyyətin rifah səviyyəsi baxımından ***SSRİ-dəki 15 respublika arasında 10-cu sıra***da olmuşdur.Sovetlər Birliyinin sonlarına doğru Azərbaycan uzun müddət təbii resursları istismar edilən, məhdud sayda sektorlarda inkişafa nail olmuş, müstəqil xarici iqtisadi əlaqələrə malik olmayan, SSRİ xaricindəki dünyaya qapalı olan səmərəsiz bir ***sosialist iqtisadiyyatı***na sahib idi.

3. Azərbaycan iqtisadiyyatının müstəqillikdən sonrakı dövrdə inkişaf mərhələlərini xarakterizə edin.*(10 Bal)*

Cavab:Müstəqillikdən sonrakı dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf mərhələləri aşağıdakı kimi xarakterizə oluna bilər.

Bağımsızlıq Dönəmi: *Müstəqillikdən sonrakı ilk dövrlərdə Azərbaycan iqtisadiyyatı, bağımsızlıqın qazanılması ilə başlayan dönəmi yaşamışdır. Bu dövrdə iqtisadiyyatın yenidən qurulması, dövlət strukturlarının formalaşması və iqtisadi sahələrin yenidən təşkilatlanması əsas məqsədlər olmuşdur.*

İqtisadi Diversifikasiya: *Azərbaycan iqtisadiyyatı müstəqillikdən sonrakı dövrlərdə iqtisadi diversifikasiya prosesinə girərək neft sektorunun yanında digər sahələrlə də fəal şəkildə məşğul olmuşdur. Sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm və digər sahələrə diqqət vərilməsi iqtisadiyyatın diversifikasiya edilməsini təmin etmişdir.*

Bazar İqtisadiyyatının Tətbiqi: *Müstəqillikdən sonrakı dövrlərdə Azərbaycan iqtisadiyyatında bazar iqtisadiyyatının tətbiqi və inkişafı əhəmiyyətli bir mərhələni təşkil edir. Kiçik və orta ölçülü sahibkarlığın*

*inkişafı, xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi və digər bazar mehanizmlərinin işləməsi iqtisadiyyatın canlanmasına səbəb olmuşdur.*Ölkədə iqtisadi sabitlik təmin edilmiş və müstəqillikdən sonrakı dövrdə ilk dəfə olaraq 1996-cı ildə ***iqtisadi artım əldə edilmiş***dir. Azərbaycan, ***aşağı gəlirli ölkə*** statusunda qalsa da, adambaşına düşən gəlirini davamlı artırmış, inflyasiya, valyuta kursu və büdcə kəsiri kimi başlıca maliyyə və monetar göstəricilərdə sabitlik əldə etmişdir. İqtisadi sabitlik bazar islahatları üçün də əlverişli şərait yaratmış və ölkədə ***bazar iqtisadiyyatına keçid prosesinin əsas islahatları*** reallaşdırılmışdır.

4.Azərbaycan iqtisadiyyatının tənəzzül dövrünün (1991-1995) xüsusiyyətlərin xarakterizə edin. *(5 bal)*

Cavab: Azərbaycan iqtisadiyyatının tənəzzül dövrü (1991-1995) xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi xarakterizə olunur:

İqtisadi Qərbləşmə: *Tənəzzül dövrü Azərbaycan iqtisadiyyatında iqtisadi qərbləşmənin yaşandığı bir dövrdür. Sovet İttifaqının dağılması ilə birlikdə yeni iqtisadi münasibətlər və bazar şərtləri yaranmış, Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya iqtisadiyyatına daha da açılmışdır.*

Maliyyə Problemləri: *Tənəzzül dövrü Azərbaycan iqtisadiyyatında maliyyə problemlərinin yaşandığı bir dövrdür. İnflyasiya, valyuta kursunda dalğalanmalar və büdcə kəsirləri kimi maliyyə problemləri iqtisadi sabitliyi təhdit etmişdir.*

Strukturların Yenidən Qurulması: *Bu dövr Azərbaycan iqtisadiyyatında strukturların yenidən qurulması və təşkilatlanması dövrü olmuşdur. Dövlət strukturlarının, iqtisadi sahələrin və müəssisələrin yenidən qurulması, bağımsız Azərbaycanın iqtisadiyyatının temellərinin atılması məqsədilə əhəmiyyətli olmuşdur.*

Dəvətlər və İnvestisiyalar: *Tənəzzül dövrü Azərbaycan iqtisadiyyatında xarici dəvətələr və investisiyaların artması ilə xarakterizə olunur. Yeni iqtisadi sahələrə investisiyaların cəlb edilməsi, xarici şirkətlərin*

Azərbaycan iqtisadiyyatına daxil olması bu dövrün xüsusiyyətlərindən biridir. Bir tərəfdən SSRİ-nin dağılması ilə sosialist iqtisadi strukturun çökməsi, digər tərəfdən isə Ermənistanın işğalçılıq siyasəti ilə ortaya çıxan müharibə və siyasi qeyri-sabitlik ***Azərbaycan iqtisadiyyatında ciddi problemlər***ə səbəb olmuşdur. ***Hiperinflyasiya*** şəraitində iqtisadiyyat davamlı kiçilmiş, işsizlik, valyuta kursu və büdcə kəsiri kimi göstəricilərdə ciddi dalğalanmalar ortaya çıxmış və ixrac idxalı qarşılaya bilməmişdir. Büdcə kəsirləri yüksək həcmdə pul emissiyaları ilə örtülməyə çalışılmış, uçot dərəcəsi və bank kredit faizləri çox yüksək səviyyələrə yüksəlmişdir. İqtisadi qeyri-sabitliyə baxmayaraq, ***bazar iqtisadiyyatına keçid islahatlar***ı davam etdirilərək, milli pul vahidi "manat" dövriyyəyə çıxarılmış, qiymətlər sərbəstləşdirilmiş, mülkiyyət, xarici kapital, azad sahibkarlıq, sərbəst rəqabət, valyuta rejimi, bankçılıq, büdcə sistemi və özəlləşdirmə qanunvericiliyi hazırlanmış və tətbiq edilməyə başlanmışdır. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında 1994-cü ildə Ermənistanla imzalanan atəşkəs sazişi və əsas neft yataqları olan "Azəri", "Günəşli" və "Çıraq"ın işlənməsi üzrə dünyanın 7 ölkəsi və 11 məşhur neft şirkəti ilə bağlanan ***"Əsrin müqaviləsi"*** ölkənin gələcək inkişafı baxımından həlledici əhəmiyyət daşımışdır. Bu sənədlər Azərbaycanda ictimai nizamın və siyasi sabitliyin təmin edilməsi, ölkənin gələcək iqtisadi inkişafı və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası baxımından fövqəladə əhəmiyyət daşımışdır.

5.Azərbaycan iqtisadiyyatının dərin iqtisadi islahatlar, keçid və bərpa dövrünün (1995-2003) başlıca xüsusiyyətlərinin açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Azərbaycan iqtisadiyyatının dərin iqtisadi islahatlar, keçid və bərpa dövrü (1995-2003) başlıca xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi açıqlanır:

İqtisadi Sabitlik: *Bu dövr Azərbaycan iqtisadiyyatında iqtisadi sabitliyin təmin edildiyi bir dövr olmuşdur. 1996-cı ildə iqtisadi artımın əldə edilməsi, adambaşına düşən gəlirin artması, inflyasiya və valyuta*

kursunda sabitlik kimi maliyyə göstəricilərinin istilikdə olması iqtisadi sabitliyin əldə edilməsini göstərir.

Bazar İslahatları: *Bu dövr Azərbaycan iqtisadiyyatında bazar iqtisadiyyatına keçid prosesinin əsas islahatların reallaşdırıldığı bir dövr olmuşdur. Kiçik və orta müəssisələrin özəlləşdirilməsi, aqrar islahatlar, xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi, bankçılıq sisteminin yenidən qurulması və digər islahatlar bu dövrün əsas xüsusiyyətlərindən biridir.*1997-ci ildə Bakı-Novorossiysk, 1999-cu ildə Bakı-Supsa neft ixrac boru kəmərləri istifadəyə verilmiş və uzun zaman sonra ***Azərbaycan nefti təkrar Qərbə doğru axmağa başlamış***dır. 1999-cu ildə Azərbaycan "Əsrin müqaviləsi" ndən əldə etdiyi ***ilk mənfəət neftini*** dünya bazarlarına çıxarmış və neft gəlirlərinin səmərəli şəkildə idarə edilməsi məqsədilə Dövlət Neft Fondunu təsis etmişdir. Bu dövrün sonuna doğru artıq neft sektorunun iqtisadiyyatdakı payı əhəmiyyətli dərəcədə artmış və 2000-ci ildən etibarən ölkədə büyük həcmdə xarici ticarət profsiti yaranmışdır.

6. Azərbaycan iqtisadiyyatının iqtisadi inkişaf və tərəqqi dövrünün (2004-2014) başlıca xüsusiyyətlərinin açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Bu dövr, neft sektorunda ortaya çıxmış güclü pozitif proseslər və iqtisadi idarəetmədə yeni yanaşmaların tətbiqi nəticəsində iqtisadiyyatın sürətlə böyüməsi və 2010-cu ildə rəsmi olaraq elan edilən ***iqtisadiyyatda keçid prosesinin tamamlanması*** ilə tarixə keçmişdir.Azərbaycanda neft istehsalı və ixracının ciddi bir şəkildə artdığı bu dövrdə, neft qiymətləri də 40 dollardan 165 dollara qədər yüksəlmiş və artan neft gəlirləri ***iqtisadiyyatda bum*** yaratmışdır. Dollara hesablanan ÜDM 10 dəfə və adambaşına ÜDM 9 dəfə artmış, iqtisadi artım ikirəqəmli səviyyələrə yüksəlmiş, inflyasiya artmış, işsizlik azalmış,milli valyuta dəyər qazanmış, xarici ticarət profsiti isə bir neçə dəfə yüksəlmişdir. Azərbaycan aşağı gəlirli ölkələr qrupundan əvvəlcə

aşağıorta gəlirli, oradan isə ***yüksək-orta gəlirli ölkələr qrupu***na yüksəlmişdir. Davamlı artan neft gəlirlərinin Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə, oradan isə dövlət investisiyaları vasitəsilə iqtisadiyyata transfert edilməsi nəticəsində ölkədə infrastruktur xeyli yaxşılaşdırılmış və iqtisadiyyatın qeyri-ticari sektorlarında da ciddi bir artım yaşanmışdır. Kiçik və orta sahibkarlıq, özəlləşdirmə, sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm, insan kapitalı, regional inkişaf, qida təhlükəsizliyi, məşğulluq və digər sahələrdə ***böyük miqyaslı hökumət proqramları və dövlət investisiyaları*** reallaşdırılmışdır. 2008-ci il Qlobal Maliyyə Böhranından sonra Azərbaycanın iqtisadi artım sürəti həm neft, həm də qeyri-neft sektorunda nəzərəçarpacaq dərəcədə yavaşlamış, hətta bəzi illərdə iqtisadi kiçilmə də qeydə alınmışdır. Bu dövr, əhəmiyyətli dərəcədə neft qiymətlərinin aşağı düşməsi, ölkədə neft istehsalı artımının mümkün sərhədlərinə yaxınlaşması və bunun qeyri-neft sektoru üzərindəki mənfi təsirləri ilə açıqlana bilər. Bu dövrün sonlarına doğru ***neft sektoru iqtisadi artımın lokomotivi olma funksiyasını getdikcə itirməyə başlamış*****dır.**

7. Post – neft dövrünün (2015-ci il və sonra) xarakterik xüsusiyyətlərin göstərin.*(10 Bal)*

Cavab: 2014-cü ilin yayından başlayaraq neft qiymətlərinin sürətlə aşağı düşməsindən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatında yaşanılan problemlər qarşısında hökumət iqtisadiyyatın artıq ***post-neft dövrü***nə daxil olduğunu və bundan sonra iqtisadi artımın əsasən qeyri-neft sektoruna əsaslanacağını bəyan etmişdir.***Neft qiymətlərinin sürətlə aşağı düşməsinin mənfi təsiri***, ilk növbədə Azərbaycanın tədiyyə balansına, sonra da iqtisadi artımın maliyyələşmə kanalları üzərindən iqtisadi fəaliyyətlərə keçmişdir. ABŞ dolları milli pul qarşısında təxminən 2 dəfə dəyər qazanmış, maliyyə sabitliyinin qorunması sahəsində bəzi risklər ortaya çıxmış və dövlət borc ödəmələri üzrə maliyyə yükü artmışdır. Bu dövrdə iqtisadiyyatın rəqabətliliyini qoruyub saxlamaq

məqsədilə Mərkəzi Bank qısa fasilələrlə 2 dəfə ***devalvasiya*** qərarı vermişdir. Hökumət, iqtisadi artımın əsasən qeyri-neft sektoru hesabına təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif tədbirlər almağa başlamış və bu sahədə orta və uzun müddətli siyasətləri nəzərdə tutan ***strateji yol xəritələri*** qəbul etmişdir. Yeni dövrdə hökumət, neft-kimya, kənd təsərrüfatı, kiçik və orta sahibkarlıq, ağır və maşınqayırma sənayesi, turizm, logistika və ticarət, mənzil, peşə təhsili, maliyyə xidmətləri, informasiya texnologiyaları və ictimai infrastruktur xidmətləri sektorlarını ***prioritet sektorlar*** olaraq elan etmişdir. Son dövrlər pandemiyanın gətirdiyi iqtisadi poblemlərə baxmayaraq, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında 2020-ci ildə əldə edilən Qarabağ zəfəri Azərbaycan üçün yeni iqtisadi perspektivlər açmışdır.*Qarabağın bərpası və yenidən qurulması*, yaranan regional əməkdaşlıq imkanları qarşıdakı illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf perspektivlərini əhəmiyyətli dərəcədə müəyyən edəcək amillər olaraq qiymətləndirilə bilər.2020-ci ildə ölkəmizin işğal altındakı torpaqlarının azad edilməsi və ərazi bütövlüyünün bərpası ilə nəticələnən tarixi zəfərdən sonra Azərbaycan keyfiyyətcə yeni strateji mərhələyə daxil olur. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə dövlət genişmiqyaslı bərpa və tikinti işlərinə başlamışdır. Beynəlxalq hava limanlarının tikilməsi, "Zəfər yolunun" çəkilməsi, ağıllı kəndlərin salınması(Zəngilanın Ağalı kəndi), sənaye parkları, enerji layihələri, sahibkarlığın inkişafı yolunda yerli və xarici əlaqələrin qurulması, eyni zamanda yerli və xarici investisiyaların yatırılması və.s buna bariz nümunələrdir.2021–2030-cu illəri əhatə edən Milli Prioritetlər yeni strateji dövrdə qarşıda duran hədəflərə nail olmaq, bunun üçün uyğun siyasət və islahatlar çərçivəsini formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu gün müharibə təhlükəsinin aradan qalxması, region ölkələrinin iqtisadi əlaqələrini genişləndirəcək yeni dəhliz layihələrinin ortaya qoyulması, işğaldan azad edilən şəhər, kənd və qəsəbələrin bərpa prosesinə başlanılması və digər bu kimi amillər ölkəmizin beynəlxalq investorlar üçün cəlediciliyini daha da artırıb.*"Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi*

*inkişafa dair Milli Prioritetlər" XXI əsrdə ölkəmizin inkişafı ilə bağlı qəbul olunan ikinci uzunmüddətli strategiyadır.*Qarşıdakı on ilin növbəti Milli Prioriteti işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması ilə bağlıdır. Sənədin bu bölməsində qeyd olunur ki, dövlət sərhədlərini bərpa etməklə Azərbaycan xalqı son bir əsrdə hərbi və diplomatik sahədə ən böyük zəfərə nail olub. Qələbənin əbədiləşdirilməsi üçün öz doğma torpaqlarından köçkün düşən insanların vətənə qayıdışı təmin olunmalıdır. Böyük Qayıdış vətəndaşlarımızın işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşmasında və bu ərazilərin ölkənin iqtisadi fəaliyyətinə qoşulmasında bir körpü olacaq. Regionda yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizinin bərpa olunması ölkəmizin qlobal bazarlara çıxış imkanlarını artırmaqla yanaşı, işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişafına əhəmiyyətli təkan verəcək.

8. Müstəqil Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatının formalaşması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi və onların nəticələrini qeyd edin.*(20 Bal)*

Cavab: Müstəqil Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatının formalaşması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlər və onların nəticələri aşağıdakı kimi olmuşdur:

Privatizasiya: *Müstəqil Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının formalaşması üçün ən əhəmiyyətli addımlardan biri olan privatizasiya prosesi həyata keçirilmişdir. Bu proses çərçivəsində dövlətə məxsus olan sənaye və ticarət sahələri özəlləşdirilmiş və özəl sektorun inkişafına imkan verilmişdir.*

Dənizçilik və Nəqliyyat Sahələrinin İnkişafı: *Azərbaycanın müstəqil olmasından sonra dənizçilik və nəqliyyat sahələrinin inkişafı üçün ciddi tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu sahələrə investisiyalar artırılmış,limanlar və dəniz yollarının inkişafı üçün layihələr başlanmış və bu sahələrə olan dəstək artırılmışdır.*

Xarici İnvestisiyaların Cəlb Edilməsi: *Müstəqil Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının formalaşması üçün xarici investisiyaların cəlb edilməsi və beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafı əhəmiyyətli bir addımdır. Hökumət, xarici investisiyaları cəlb etmək üçün investisiya mühitini səylərlə təkmilləşdirmiş və xarici şirkətlərə investisiya imkanları yaratmışdır.*

Maliyyə Sisteminin İnkişafı: *Müstəqil Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının formalaşması üçün maliyyə sisteminin inkişafı da əhəmiyyətli bir rol oynamışdır. Bank sektorunun gücləndirilməsi, maliyyə institutlarının inkişafı və maliyyə sisteminin stabilləşdirilməsi üçün tədbirlər həyata keçirilmişdir.*Bu tədbirlər nəticəsində müstəqil Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı daha da formalaşmış, özəl sektorun inkişafı təmin edilmiş, xarici investisiyalar cəlb edilmiş və maliyyə sistemi gücləndirilmişdir. Bu addımlar ölkənin iqtisadiyyatının diversifikasiyasına və sabit bir bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına kömək etmişdir.

9. Azərbaycan iqtisadiyyatının makroiqtisadi təhlilini verin.*(20 Bal)*

Cavab: Məlumdur ki, hər bir ölkə iqtisadiyyatının makroiqtisadi təhlili bütövlükdə iqtisadiyyatda baş verən hadisə və prosesləri tədqiq edir və onların arasında asılılıqları və qanunauyğunluqları aşkar edir. Dünya ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da ölkənin iqtisadi inkişafının təhlili üçün ***milli hesablar sistemindən (MHS)*** istifadə olunur və ona daxil olan göstəricilər təhlil edilərək müəyyən bir dövrdə iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsini, əhalinin rifah halını, insanın inkişaf indeksindəki baş verən dəyişiklikləri əks etdirir. MHS-in standart sistemi 1953-cü ildən BMT-nin statistika komissiyası tərəfindən hazırlanmış, Azərbaycanda 1993-cü ildən tətbiq olunmağa başlanmışdır.*MHS əsas makroiqtisadi göstəricilərin : Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM), Xalis Milli Məhsul (XMM), Milli Sərvət (MS), Şəxsi Gəlir*

*(ŞG), Sərəncamda Qalan Milli Gəlir (SG) – və s. beynəlxalq qiymətləndirmə sistemidir.*Makroiqtisadi təhlilin aparılmasında ***statistik, balans və riyazi*** metodlardan istifadə olunur. *Statistik metod* milli iqtisadiyyatda baş verən proseslərin kəmiyyət və keyfiyyət tərəfini əks etdirir. *Riyazi metod* vasitəsilə iqtisadiyyatın bütün bölmələr arasında funksional asılılıq öyrənilir. *Balans metodunda* bütün bazarlarda istehsal və satışın, gəlir və xərclərin həcmi, məcmuu tələblə məcmuu təklifin, əmanətlərlə investisiyalarla arasındakı uyğunluğun üzə çıxarılması mümkün olur. Azərbaycan iqtisadiyyatının makroiqtisadi təhlilinin metodologiyasında təqdim edilən dövr üçün tarixi və ictimai-siyasi şərait makroiqtisadi göstəricilərin qarşılıqlı əlaqəsi, bu sahədə olan problemlər və inkişaf istiqamətləri müəyyənləşdirilir. ***Bu iqtisadi problemlər***: *MHS-nə daxil olan makroiqtisadi göstəricilər, ÜDM-in strukturu və dinamikası, iqtisadi artım, onun amilləri və templəri, iqtisadiyyatın tsiklik inkişafı, makroiqtisadi sabitlik, inflyasiya, məşğulluq və işsizlik, qiymətlərin ümumi səviyyəsi, maliyyə-kredit münasibətləri, dövlətin iqtisadi siyasəti, milli iqtisadiyyatın dünya təsərrüfatına inteqrasiyası, iqtisadi təhlükəsizlik və sairdir.*

Bu təhlillərin makroiqtisadi tədqiqatda xüsusi əhəmiyyəti var və onlar özündə aşağıdakı məsələləri əks etdirir:

iqtisadi inkişafın dinamikliyini; - sənayeləşmə səviyyəsini; əhalinin rifah halının səviyyəsini; - sosial və ya investisiya yönümlü büdcəni; - idxaldan asılılıq səviyyəsini; - ixrac potensialının səviyyəsini.

İqtisadi ədəbiyyatda qəbul olinmuş normalara görə bir ölkə iqtisadiyyatının makroiqtisadi təhlili aparı larkən aşağıdakı makroiqtisadi göstəricilər analiz edilir:

ÜDM və onun komponentləri, - Qiymətlərin ümumi səviyyəsi, Məşğulluq və işsizlik, - Büdcə-maliyyə göstəriciləri Tədiyyə balansı və başqaları

10. Ölkəmizdə ÜDM-nin strukturu və dinamikasını açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Ümumiləşdirici iqtisadi göstərici olan Ümumi daxili məhsul – ölkə daxilində yaradılmış əmtəə və xidmətlərin məcmu dəyərinin bazar qiymətlərində ifadəsidir. Azərbaycanda ÜDM-in makroiqtisadi təhlilində onun həcminin , artım sürətinin, tərkib hissələrinin , strukturunun, həm də adambaşına düşən kəmiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsinin xüsusi əhəmiyyəti var.Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda siyasi qeyri-stabillik, iqtisadiyyatın strukturunun dağılması, yüksək işsizlik, istehsal həcminin azalması və inflyasiya sürətinin yüksək olması, dövlət büdcəsinin böyük bir hissəsinin müharibə üçün xərclənməsi, xarici sərmayənin ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilə bilməməsi və özəlləşdirmənin başladıla bilməməsi kimi çatışmazlıqlar Azərbaycan iqtisadiyyatını ciddi bir böhrana aparmış, ÜDM-in kəmiyyəti və artım tempi aşağı olmuşdur. Qarabağda müharibənin dondurulması, daxili siyasi sabitliyin saxlanılması, Əsrin müqaviləsinin bağlanması ilə xarici investisiyanın gəlişi, neft qiymətlərinin yüksəlməsi ilə ixrac gəlirlərinin artması və s. nəticəsində 1996-cı ildən sonra isə artımlar baş vermişdir.2000- 2010-cu illər arasında da UDM-in artım tempi kifayət qədər yüksək olmuş və nisbətən qorunub saxlanılmışdır.10 ildə müşahidə olunan yüksək artımın ardınca 2014-2015- ci illəridə dünyada baş verən neft böhranı ölkə iqtisadiyyatında ÜDM-in həcmini (2016) 3,8% azaltmışdır.Qeyri-neft sektorundakı mühüm proseslərin araşdırılması və başlıca inkişaf meyllərinin həyata keçirilməsi nəticəsində 2017-ci ildən tədricən artımlar olmuşdur. Pandemiya və ərazilərin azad olunması ilə əlaqədar 2,5 % az (6256,8 mln. manatlıq) ÜDM istehsal olunmasına baxmayaraq qeyri-neft sektorunda 11%-ə yaxın artım müşahidə olunmuşdur. İqtisadi artımın yeni hərəkətverici qüvvələrindən biri olan qeyri-neft sektorunun ÜDM-da xüsusi çəkisinin artması vacib məsələlərdən biridir. Bu baxımdan 2023-cü ildə ÜDM-in real artım tempinin 2,7%, qeyri-neft-qaz ÜDM-in real artım tempinin isə 4,5%

olacağı, artımın əsasən qeyri-neft sektoru hesabına təmin olunacağı, qeyri-neft-qaz sektorunun ÜDM-də payının 70%ə çaatacağı proqnozlaşdırılmışdır. Hazırda cari qiymətlərlə ÜDM-in həcminə görə (100 mld.dol) Azərbaycan dünyada 127-ci yerdədir.Ölkədə ÜDM-in makroiqtisadi təhlilində dövlət və özəl sektorun iştirak payı da xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Müstəqilliyin ik illərində dövlət mülkiyyətinin xüsusi çəkisi nisbətən yüksək (30-70%) olsa da sonralar həyata keçirilən Özəlləşdirmə Proqramlarının nəticəsində iqtisadiyyatda özəl sektorun genişlənməsi ilə makro iqtisadi göstəricilərdəki üstünlüyü mütəmadi olaraq artmışdır.Ölkədə ÜDM-in istehsalında ayrı-ayrı sahələrin xüsusi çəkisi baxımından da fərqli dəyişiklikər olmuşdur. Belə ki, sənayenin xüsusilə də neft sənayesinin xüsusi çəkisi daha cox olmuş, qeyri-neft sektorunun o cümlədən kənd təsərrüfatının payı isə azlıq təşkil etmişdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafının zəruriliyinə xüsusi diqqət yetirilərək ÜDM-in strukturunda bu sahələrin nisbətində də artmalar olmuşdur. İqtisadiyyatın ənənəvi və mühüm sahəsi olan kənd təəsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına qeyri-neft sektorunun prioritet sahəsi kimi xüsusi diqqət yetirilir.Milli iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsində və ölkə əhalinin iqtisadi rifahında ÜDM-in rolunu görmək üçün 2005-ci ildə BMT-nin Statistika Komissiyasının qərarı ilə 146 ölkənin timsalında dünya miqyasında ÜDM-in müqayisəli təhlili aparılır. Bunun üçün valyutanın paritet alıcılıq qabiliyyəti (PAQ) göstəricisindən istifadə olunur. Bu həm ölkənin regional və dünya iqtisadiyyatında tutduğu yeri, PAQ ilə valyuta kursu arasındakı nisbəti, həm də ölkədə yaşayış səviyyəsinin vəziyyətini əks etdirir.

11. Ölkəmizdə inflyasiyanın sosial-iqtisadi nəticələri və onun hədəflənməsi üçün həyata keçirilən tədbirləri açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Makroiqtisadi təhlilin əsas elementlərindən biri olan inflasiya ilk dövrlərdə fövqalədə vəziyyətlərdə meydana gəlirdisə sonralar daimi

xarakter daşıyaraq sosial-iqtisadi problemə çevrilmişdir. Müasir inflyasiyanın fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri əvvəlkindən fərqli olaraq qısamüddətli və dövri yox, daimi faktor kimi bütün sahələrə daxildir.İqtisadiyyatın dayanıqlı artımı və əhalinin sosial rifahının qorunması üçün inflyasiyanın optimallaşdırılması, yəni aşağı, stabil və proqnozlaşdırıla bilən inflyasiya səviyyəsinin təmin edilməsiidir. Azərbaycanda inflyasiyanın neqativ sosial-iqtisadi nəticələrinin və onun yaranma səbəblərinin aradan qaldırılması üçün antiinflyasiya siyasəti həyata keçirilir. "Antiinflyasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi haqqında" tədbirlər planında əsas məqsəd əhalinin sosial rifahının qorunması və inflyasiyanın optimallaşdırılması ilə davamlı inkişafın təmin edilməsidir. Azərbaycan hökuməti yüksək inflyasiya şəraitində əhalinin əmək haqqı, pensiya və sosial ödənişlərini inflyasiyanın təsirindən qorumağa çalışır. Çünki, əhalinin istehlak xərclərinə görə ən kasıb əhalisinin büdcəsində ərzaq xərcləri 60%-ə yaxındır Bu də 15,7% illi ərzaq inflyasiyası, ərzaq xərcləri ev təsərrüfatının büdcəsində 30% paya malik olan ən varlı əhaliyə daha cox təsir göstərir.Antiinflyasiya siyasətinin ən perspektivli sahələrindən biri də inflyasiyanın hədəflənməsidir. Bu infyasiyanın sosial təsirini aradan qaldırmaq üçün əhalinin həssas təbəqələrini inflyasiyanın təsirindən qorumaqdır. Hədəflənən inflyasiyailk dəfə 1989-cu ildə yeni Zenlandiyada tətbiq olunmuş.1990-cı ildən Kanada, İngiltərə, İsveçrə, İsrail və s. ölkələrdə tətbiq edilmişdir. İnflasiyanın hədəflənməsi qiymət sabitliyini təmin etmək məqsədilə gələcək dövr üçün hədəf təyin olunması nəəzərdə tutulur. İnflyasiyaya nəzarət edən digər üsullardan əsas fərq monetar siyasət vasitələrindən istifadə olunması ilə keçmiş və cari inflyasiya deyil, həm də gələcək inflyasiyanın nəzərə alinmasıdır. İnflyasiya hədəflənməsini həyata keçirən ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, inflyasiya gözləntilərinin aşağı salınması ilə istehlak qiymətləri indeksinin artım tempi 8%-də 2%-ə enmişdir. Həmçinin inflyasiyanən həədəflənməsi ÜDM-in və investisiya qoyuluşlarının və məşğulluğun artmasına səbəb olmuşdur.İnflasiyanın hədəflənməsinin əsas şərti qiymət sabitliyinin qorunmasıdır . Ona görə də ilk olaraq hədəflənəcək qiymət indeksi (İQİ)müəyyənləşdirilməlidir.

Bundan başqa pul siyasəti həm də işsizliyin təbii səviyyədə saxlanması və ya tsiklik dalğalanmaların yumşaldılması ilə məşğul ola bilər. Digər şərt isə MB-ın (Mərkəzi Bank) müstəqilliyidir ki, o öz müstəqil qərarları ilə pul siyasətini və onun həyata keçirilməsi üşün pil alətlərinin seçilməsidir. İnflyasiyanı hədəf səviyyəsində saxlamaq kapital və maliyyə bazarının mövcudluğundan da asılıdır.

12. Azərbaycanda iqtisadi artım və iqtisadi artımın əsas drayverlərini xarakterik xüsusiyyətlərini göstərin.

(10 Bal)

Cavab: Azərbaycanda müstəqillik dövründən başlayaraq iqtisadi artım tempinin tərəddüdlü hərəkəti, yəni tənəzzül, stabilləşmə və yüksəliş mərhələləri ayrı-ayrı daxili və xarici amillərin təsirindən baş vermişdir. Davamlı və yüksək templərlə artan iqtisadiyyata nail olunmasında ayrı-ayrı dövrlərdə mövcud şəraitə uyğun olaraq iqtisadi artımın drayverləri də müxtəlif olmuşdur. Məs. Azərbaycanda ilk illərdə iqtisadi artım mövcud resurslardan (neftqaz resurslarından) daha effektiv və səmərəli istifadə edilməsi ilə təmin edilmiş, 2004-2015-ci illərdə real olaraq orta hesabla 10,6% iqtisadi artım müşahidə edilmiş, ÜDM-un nominal həcmi 7,6 dəfə artmışdır. 2011-2014-cü illərdə iqtisadi aktivliyin zəifləməsi, iqtisadi artım tempinin azalması göstərdi ki, ölkə iqtisadiyyatının inkişafını təkcə neft amili ilə bağlamaq düzgün deyil. Çünki Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarının azalması iqtisadi artımın maliyyələşdirilməsi imkanlarını məhdudlaşdırdığından yeni mənbələrin axtarılıb tapılması lazım gəlirdi. Bu məqsədlə Strateji Yol Xəritəsində (2016-cı il) kapital tutumlu iqtisadi artımdan keyfiyyətcə yeni artım tipinə keçilməsi üçün qeyri-neft sektorunun üstün rolu vacib problem kimi qarşıya qoyuldu. Neft sektoru sosial-iqtisadi inkişafın dayaqlarından biri olsa da qeyri-neft sənayesi iqtisadiyyatın inkişaf mərkəzinə çevrilməklə iqtidai artımın əsas drayveri kimi qəbul olundu.

Qeyd etmək lazımdır ki, insanların iqtisadi fəaliyyəti onun əmtəə və xidmətləri istehsal etmək qabiliyyəti ilə müəyyən olunursa, fiziki və insan kapitalından, təbii resurslardan və texnoloji biliklərdən səmərəli istifadə isə məhsuldarlığı artırır.Biliyin strateji məhsula çevrildiyi bilik iqtisadiyyatında iqtisadi artımın əsas drayveri kimi insan kapitalı və texnologiya çıxış edir. Belə ki, elmə və təhsilə qoyulan investisiyalar yeni biliklər və yüksək insan kapitalı doğurur, bunlar innovasiyalara (texnologiyalara) və onlarin iqtisadiyyatda tətbiqinə inkan verir. Bu isə iqtisadi artımı sürətləndirir, daha yüksək iqtisadi artım da elm və təhsilə daha cox investisiya qoymağa şərait yaradır, Göründüyü kimi bilik iqtisadiyyatında elm və təhsilin inkişafı ilə iqtisadi artım arasında zəncirvari əlaqə yaranır. Deməli, daha cox iqtisadi artıma nail olmaq üçün insan kapitalı əmək məhsuldarlığı vasitəsilə , kapitalın iqtisadi artıma təsirini daha da artırmaq üçün isə yüksək texnologiyaların tətbiqi zəruridir. Bu zaman iqtisadi artımın drayveri investisiya, əmək resursları və təbii ehtiyatlar deyil, onlarım məhsuldarlığıdır., yəni eyni həcmdə ictehsal amili ilə daha cox iqtisadi artımı təmin etməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Qarabağın işğaldan azad olmuş əraziləri sərmayə məkanı kimi cox cəlbedici olduğundan bu ərazilərin bərpasına, inkişafına və artımına coxlu investisiya yönəldilməsi həm Qarabağın , həm də Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına əhəmiyyətli töhfə verəcəkdir.Bunlarla yanaşı davamlı və yüksək iqtisadi artım yaşayış keyfiyyəti ilə əlaqələndirilməlidir. Belə ki, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafı, ixrac məhsullarının artırılması, məşğulluğun təmin olunması, işsiizliyin və yoxsulluğun azaldılması istiqamətində olmalıdır, yəni iqtisadi artımla sosial rifahın əlaqəsi sürətləndirilməliidir.İnklüziv iqtisadi artım əhalinin bütün təbəqələri üçün bərabər imkanların yaranması, yəni insanların rifahının yüksəldilməsi üçün maddi və qeyi-maddi nemətlərin ədalətli bölüşdürülməsinə yönələn iqtisadi inkişafı nəzərdə tutur.Post-neft dövrünün yeni dönəmində inkluziv artım və dayanıqlı inkişaf modeli əhalinin daha böyük hissəsinin iqtisadi artıma töhvə verməsini və mümkün qədər gəlir əldə edilməsini nəzərdə tutur.

Müasir dövrün əsas qlobal prioritetlərindən biri olan inklüzivlik anlayışı iqtisadiyyatın və cəmiyyətin qarşısında duran iqtisadi, sosial, ekoloji və s. problemlərin keyfiyyətcə yeni konsepsiyasıdır.İnkişaf etməkdə olan ölkələr sırasında inklüziv inkişaf indeksi 4,69 olmaqla 3-cü yerdə qərarlaşan Azərbaycan iqtisadi imkanlarına görə 26-cı yerdədir. Bu dövlətin hətta öz iqtisadi imkanlarından daha artıq dərəcədə sosial, ekoloji və digər strateji əhəmiyyət kəsb edən poblemlərin həllinin qayğısına qaldığını göstərir.

13. Milli gəlir və onun yenidən bölgüsünü xarakterizə edin.*(5 Bal)*

Cavab: Ölkə iqtisadiyyatının makroiqtisadi təhlilində MHS-nin (milli hesabatlar sistemi) əsas göstəricilərindən olan milli gəlir il ərzində yeni yaradılan məhsul və xidmətlərin pulla ifadəsini əks etdirir. Onun həcmində amortizasiya və dolayı vergilər nəzərə alınmadığından o konkret dövrdə və ya ildə millətin əldə etdiyi gəlir kimi çıxış edir. Milli gəlir iqtisadi inkişafın ümumiləşdirilmiş göstəricilərindən biri olaraq müəyyən vaxt ərzində təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində əldə olunan pul vəsaitidir.Milli gəlirin təhlili zamanı əhali gəlirləri və xərcləri, onların istifadəsinin mövcud vəziyyətinin təhlili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Milli gəlirin bölgüsündə sahibkarların və əhalinin tələbatını ödəmək üçün ilkin bölgü yolu ilə əldə olunan gəlirlər nominal gəlirlərdir. Belə ki, istehsalın əsas amilləri olan əmək, torpaq, kapital sahibləri - milli gəlirlərin yaradılmasında bilavasitə iştirak edənlər - istehsalda iştirakına görə pay alırlar. Bu iştirakın nəticəsi olaraq əldə olunan gəlirin bir hissəsi istehlak tələbatını ödəməyə sərf olunur ki , bu da şəxsi istehlak fonduna daxil olur.Milli gəlirin bölgüsünün təhlilində onun formalaşma mənbələri və onlara təsir edən amillərin tədqiqi, yığımla istehlak arasında asılılıq, onlara təsir edən amillər, əhalinin istehlak xərclərinin strukturunda baş verən dəyişikliklərin təhlili və s. müxtəlif göstəricilərin vasitəsilə aparılır. Bunlara il ərzində istehsal olunan UDM

(adambaşına), ev təsərrüfatının gəlirləri və xərcləri, əhalinin istehlak xərclərinin strukturu, inflyasiya və indeksləşdirmə, əmək haqqı səviyyəsi,, dövlətin sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri, qeyri-bərabərliyin və yoxsulluğun səviyyəsi və s. göstəricilər aiddir.Milli gəlirin bölgüsündə ən mühüm məsələlər gəlirlər üzrə bərabərsizliyin azaldılması, məşğulluq siyasəti, əhalinin təhsil səviyyəsi, əmək haqqı sisteminin təkmilləşdirilməsi, vergi sistemi, sosial yardım və müavinətlərin məbləği və onun verilməsi mexanizmi, maliyyə-kredit sistemi , gəlirlərin indeksləşdirilməsi, və s-dir Beləliklədə, milli gəlirin bölgüsü və yenidən bölgüsü nəticəsində cəmiyyətin bütün üzvlərinin və sosial qruplarının gəlirləri formalaşır. Milli gəlirin bölgüsü və əhalinin yaşayış minimumu müəyyən edilərkən və adambaşına minimum istehlak zənbilinin dəyəri əsas göturulməli, qiymət və təkliflər hərtərəfli öyrənilib nəzərə alınmalı, gəlirlərin indeksləşdirilməsi, istehlak büdcəsinin, pensiyaların, təqaüdlərin və müavinətlərin minimum həcmi artırılmalıdır.Azərbaycanda gəlirlərin bölgüsü əhalinin rifah halının minimum standartlarının təmin edilməsi və əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə sıx bağlı olmalıdır. Milli prioritetlərdə göstərilir ki, iqtisadiyyatı davamlı və yüksək templərlə artırmaqla ölkədə adambaşına düşən milli gəlirin yüksək səviyyəsinə nail olunması insanların həyat səviyyəsinin daim yaxşılaşmasını təmin edir.

14. Ölkəmizdə əmək bazarının xüsusiyyətlərin təhlil edin. *(5 Bal)*

Cavab: Əmək ehtiyatı fiziki inkişafa, əqli qabiliyyətə və biliyə malik olan işçi qüvvəsi olmaqla həm fəaliyyət göstərən, həm də potensial işçi qüvvəsini əhatə edir. Əmək bazarında insan kapitalı tərəfindən formalasdırilan və əmək ehtiyati kimi cixiş edən insanin bilik və bacariğinin reallasdirilmasi baş verir. Burada əməyə olan tələb və təklif, işçi qüvvəsinin dəyəri ,əmək şəraiti, əmək haqqının kəmiyyəti,

təhsil almaq imkanları, məşğulluğun təmini və s. müəyyənləşdirilir.Əmək bazarı - əmək ehtiyatlarının, yaxud iş qüvvəsinin təkrar istehsalı ilə əlaqədar alqı-satqısı; - əmək təklifi və əməyə olan tələb arasında vasitəçilik və əmək haqqının müəyyən ediiməsi -məşğulluğun sahə, ərazi və istehsal sahələrinin regionların ərazi strukturu ilə uyğunlaşdırılması ; - işsizlərin sayının və formalarının xarakterini müəyyən edilməsi; - işsizlik səviyyəsinin və məşğulluğun təmin edilməsi və s.funksiyaları həyata keçirir.Azərbaycanda əmək ehtiyatlarının kəmiyyət və keyfiyyətcə formalaşması, əhalinin təkrar istehsalı və ölkə əhalisinin artımına imkan verən tədbirlərin görülməsi "Azərbaycan Respublikasının Demoqrafik İnkişaf Konsepsiyası"nda (1990) öz əksini tapır. Burada ölkə əhalisinin sayı, inzibati-ərazi, cins üzrə bölgüsü, nikah və boşanmaların dinamikası; doğum, ölüm və təbii artım tendensiyaları; əhalinin sağlamlığının ən yüksək səviyyədə qorunması , uzun ömürlük, miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi bu istiqamətdə optimal demoqrafik siyasətinin formalaşdırılması və s. göstəricilər tədqiq edilir.Əmək ehtiyatının mövcudluğu və dinamikası ilk növbədə əhalinin sayı və orta illik artım sürətindən asılıdır. Əmək ehtiyatlarının əsas hissəsini əmək qabiliyyəti yaşında olan iqtisadi fəal əhali təşkil edir. O, əmək bazarının əsas göstəricisi olmaqla muzdla və ya müxtəlif formalarda işləyənlər, həmçinin əmək qabiliyətinə malik olan, amma müxtəlif səbəblərdən işləməyənlər, yəni məşğul və işsiz əhalini özündə əks etdirir. Hazırda, ölkəmizdə əmək qabiliyyətli insanlar və əmək qabiliyyətli yaşda olan kişilər üçün 15-63, qadınlar üçün isə 15-61 yaş götürülür. Azərbaycanda mövcud Əmək Məcəlləsinə və əmək qanunvericiliyinə uyğun olaraq 15 və ondan yuxarı yaşda olan insanlar, amma işləməyənlər, həm də işləmək üçün iş axtarmayan insanlar iqtisadi-qeyri fəal əhali hesab olunur.Əmək bazarının xüsusiyyətləri ölkələr arasında fərqliliklər göstərə bilər.

Ölkəmizdə əmək bazarının xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi olabilir:

İşsizlik səviyyəsi: Ölkədə işsizlik səviyyəsi əmək bazarının vacib bir göstəricisidir. İşsizlik səviyyəsi, iş axtaran və işə ehtiyacı olan insanların sayını təyin edir.

Maaşlar və əmək haqları: *Ölkədə maaşlar və əmək haqları əmək bazarının keyfiyyətini təyin edir. Maaşlar işçilərin motivasiyasını və yaşayış standartlarını təyin edir.*

İş təşkilatı: *Ölkədə iş təşkilatı, işlərin nizamlanması, iş saatları, iş şərtləri kimi məsələlər əmək bazarının effektiv işləməsinə təsir edir.*

Təhsil və bacarıqlar*: Ölkədə təhsil sistemi və işçilərin sahib olduğu bacarıqlar əmək bazarının keyfiyyətini təyin edir. Yüksək təhsil səviyyəsi və müasir bacarıqlar işçilərin iş tapmasında və işdə nailiyyət qazanmasında önəmli rol oynayır.*

Sosial təminat*: Ölkədə sosial təminat proqramları, əmək bazarının sosial mühitini təyin edir. İşçilərə verilən sosial dəstəklər və təminatlar iş bazarının dərinliyini və keyfiyyətini təyin edir.*

15.Məşğulluğun artırılması istiqamətində həyata keçirilən strategiyanı xarakterizə edin.*(10 Bal)*

Cavab: Məlum olduğu kimi əmək bazarını xarakterizə edən göstəricilərdən biri də ölkədə məşğulluq və işsizliyin səviyyəsidir. Məşğulluq əhalinin əksər hissəsinin sosial problemlərini öz əməyi hesabına həll etməsinə imkan verir. O əhalinin kəndlərdən şəhərə axınının, həmçinin iş dalınca xarici ölkələrə üz tutmasının qarşısının alınması istiqamətində də mühüm addımdır. Ölkədə yeni iş yerlərinin yaradılmasında sənaye müəssisələrinin, onların filiallarının və sexlərinin kiçik şəhərlərdə , şəhərtipli qəsəbələrdə, əhalisi cox olan kəndlərdə təşkil etmək bu axının qarşısının alınmasına şərait yaratmış olar.İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bazar iqtisadiyyatına malik ölkələrdə dövlətin məşğulluq siyasəti geniş soosial-iqtisadi proqramlarla həyata keçirilir. Bu proqramlar iqtisadiyyatın müxtəlif sektorların dirçəlməsinə, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, iqtisadiyyata sərmayə qoyuluşlarının artırılmasına istiqamətlənir. Azərbaycan dövləti də bu məqsədlə ***"Məşğulluq haqqında ", "Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığa Dövlət Yardımı Proqramı", Azərbaycanda yoxsulluğun***

azaldılması və iqtisadi İnnkişaf haqqında Dövlət Proqramları. Az.Respublikasının regionların sosial iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramları “, Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq strategiyası” və s. Proqramların tələblərinin həyata keçirilməsi ilə özünü də məşğulluq siyasətini həyata keçirir. Bu proqramlarda strukrur islahatların davamlı aparılması və investisiya fəallığının artırılması ilə yeniyeni istehsal və xidmət sahələrinin yaradılması; kadr hazırlığının əmək bazarlının tələblərinə uyğunlaşdırılması ; regionların sosial-iqtisadi inkişafının yüksəldilməsi ilə iş yerlərinin artırılması; özəl sektorun inkişafına şərait yaratmaqla məşğulluq sahələrinin artırılması, qeyr-neft sektorunun bütün sahələrinin, o cümlədən xidmət sektorunun genişləndirilməsi hesabına məşğulluğun təmininin artırılması, kiçik və orta sahibkarlıq və biznez fəaliyyətinin inkişafına kömək göstərilməsi ilə məşğulluğun yüksəldilməsi və s. işlər həyata keçirilir. Bu dövlət sənədlərində həmçinin işsizlik və yoxsulluqla mübarizə və onların azaldılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçiirilməsi ilə məşğulluğun səmərəliliyinin artırılması da nəzərdə tutulur. Səmərəli məşğulluğun təmininə yönəldilmiş uzunmüddətli dövlət məşğulluq siyasətinin formalaşması məqsədilə “2019-2030 illər üçün Azərbaycan Respublikasıının Məşğulluq strategiyası “nda məqsədi məşğulluq siyasətinin ekstensiv mərhələdən intensiv mərhələyə keçidini təmin etmək, tam məşğulluğu təmin etmək, layiqli əməyi dəstəkləmək və əmək məhsuldarlığını yüksəltməkdir. Gənclərin peşə təhsilinin əmək bazarına inteqrasiyasını gücləndirmək məqsədilə peşə məsləhət xidmətinin genişləndirilməsi, o cümlədən rəqəmsal texnologiyalardan geniş istifadəyə keçidin təmin edilməsi strategiyası prioritet istiqamət kimi müəyyən edilmişdir. Həmçinin işsiz şəxslərin məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi üçün özünüməşğulluğa kömək göstərilməsi, peşə hazırlığının təmin edilməsi, əmək bazarının tələblərinə uyğun işçi qüvvəsinin formalaşması məqsədilə onlar üçün xüsusi proqramların tətbiq edilməsi kimi aktiv məşğulluq tədbirləri də nəzərdə tutulmuşdur.

16.Azərbaycanda insan kapitalının inkişaf etdirilməsi və “insan inkişafı” indeksini xarakterizə edin.*(5 Bal)*

Cavab: Əmək ehtiyatlarına aid olan insan resursları, onların intellektual potensialı, yaradıcılıq qabiliyyəti və s. özündə insan kapitalının əsasını təşkil edir. İnsanın sağlamlığı, bilik, qabiliyyət və bacarığı, təcrübəsi müəyyən ehtiyat kimi çıxış edir və insan tərəfindən formalaşdırılır. Beynəlxalq fikir tarixi sübut edir ki, insan kapitalının inkişafında əsas ağırlıq elm və təhsilin, ixtisaslı kadr hazırlığının üzərinə düşür və bir sıra mühüm amillərlə bağlıdır və əmək ehtiyatlarının keyfiyyətini artırır.

Təhsil – intellektual mülkiyyətin formalaşdığı, cəmiyyət üzvlərinin dünya görüşünün, mənəvi tələbatlarının ödənildiyi bir sahədir. Dayanıqlı artan rəqa+bətə davam gətirmək üçün iqtisadiyyatın uzunmüddətli inkişafı müasir və güclü təhsilə arxalanmalıdır. Ona görə də təhsilin səviyyəsi insanın inkişaf göstəriciləri içərisində önəmli yer tutur. O ÜDM-nin artımı, əhali gəlirlərinin formalaşması kimi də çıxış edir. Belə ki, elmin məhsulu olan patentlər (ixtiralar, kəşflər, səmərələşdirici təkliflər) həm ölkə, həm də vətəndaşlar üçün mühüm gəlir mənbəyidir. Hazırda əmək bazarında müasir meyllərdən biri də peşə təhsili ixtisasının artırılmasıdır. İqtisadiyyatın innovativ inkişafı da işçi qüvvəsinin peşə ixtisas bacarıqları üzrə dəyişməsini tələb edir ki, bu da əməktutumlu məşğulluğu artırır. Azərbaycanda milli təhsil sisteminin tərkib hissəsi kimi pesə ixtisası zəngin tarixə malikdir. Peşə təhsilin inkişafı və müasir standartlara uyğunlaşdırılması üçün AR Təhsil Nazirliyi yanında Peşə təhsili üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır. Güclü təhsil hesabına yüksək peşə bacarıqlarına malik insan kapitalı yaratmaq üçün ali təhsil müəssislərinin beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət baxımından rəqabətə davamlılığı təmin olunmalıdır. İnsanların yüksək keyfiyyətli təhsil almaq imkanları genişləndirilməli, kadr hazırlığı əmək bazarına uyğunlaşmalı, peşə hazırlığı sisteminin inkişaf etdiirilməsi tədbirləri çərçivəsində

beynəlxalq sertifikatlara uyğun mütəxəssislər hazırlanmalıdır.İnsan kapitalı nəzəriyyəsində insana və təhsilə investisiya ilə yanaşı sağlamlığa investisiya da mühümdür. Ölkədə səhiyyə sistemi nə qədər mükəmməl və səmərəli olarsa əhalinin təbii artımı bir o qədər yüksək, əmək qabiliyyətinin itirilməsi halları aşağı, qocaların əmək fəaliyyətinin davam etdirilməsi imkanları geniş və pensiya yaşı yüksək olar. Bu da əlavə əmək ehtiyatı, insan kapitalı deməkdir. Ona görə də müasir innovasiyaların səhiyyədə tətbiqi sahəsində yüksək nəticələr əldə edilməklə keyfiyyətli səhiyyə xidmətlərinin milli gəlirin yaranmasında payı artırılmalıdır. Vətəndaşların keyfiyyətli səhiyyə və sağlam həyat tərzi hesabına əhalinin orta ömür müddətinin artımına nail olunmalıdır. (Milli Prrioritetlər) İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım, onun sürəti, quruluşu və keyfiyyətinə bir məqsəd kimi deyil, insanların həyatının zənginləşməsi, intellektual insan potensialının daim inkişafı üçün zəruri vasitə kimi baxırlar. İnsana bu cür önəm verilməsi 1990-cı ildə BMT tərəfindən qəbul edilən "İnsan inkişafı indeksi" inkişaf proqramında öz əksini tapır və hər il "İnsan İnkişafı Hesabtı"nda dünya ölkələrində əhalinin rifahını əks etdirir. Azərbaycanda da bu indeks insan inkişafının üç ölçüsünü özündə birləşdirir: orta ömür müddəti (kişilərdə 73,1, qadınlarda 77,8 ildir); təhsil səviyyəsi (144 ölkə arasında ali təhsil və təlimin keyfiyyətinə görə 78, ibtidai təhsilin keyfiyyətinə görə isə 81-ci yerdədir); və layiqli yaşayış səviyyəsi (adambaşına düşən ÜDM 8126,2 manatdır.)

17. Azərbaycanda sosial siyasətinin məqsəd və xüsusiyyətlərini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri olan sosial siyasət geniş mənada gəlirlərdəki bərabərsizliyin azaldılması, əhalinin və müxtəlif qrupların sosial vəziyyətinin saxlanılması və dəyişdirilməsi istiqamətində aparılan siyasətdir. O sosial sferanın – təhsil və səhiyyə

sisteminin, mənzil-kommunal xidmətin, mədəniyyətin, əhalinin səmərəli məşğulluğunun, pensiyaçıların, çoxuşaqlı ailələrin, sosial həssas qrupların hüquqlarının müdafiəsi vasitəsilə həyata keçirilir. Onun düzgün müəyyənləşdirilməsi və səmərəli həyata keçirilməsi insan kapitalının inkişafına şərait yaradır ki, bu da yalnız sosial inkişafın yox, həm də iqtisadi inkişafın drayverinə çevrilir. İnsan amili, vətəndaşların rifahının yüksəldilməsi dövlətin sosial siyasətinin prioritetlərindəndir. İqtisadi sistemdən, inkişaf mərhələsindən asılı olmayaraq insanların həyat fəaliyyətlərinin (əmək, məişət, istirahət) sabit təmin olunması, işsiz əhalinin və əmək qabiliyyəti olmayan vətəndaşların sosial müdafiəsi dövlətin sosial siyasətindən asılı olur. Sosial siyasət həm bu gün, həm də gələcəkdə insanların layiqli həyat şəraitinin təmin edilməsi, və yüksəlməsini həyata keçirən yaxın və uzunmüddətli proqramlar vasitəsilə reallaşdıırılır.Sosial siyasətin məzmunu və onun həyata keçirilməsi şərtləri ayrı-ayrı mərhələrdə fərqli olmuşdur. Belə ki, müstəqulliyin ilkin dövrlərində tənəzzül mərhələsinin xüsusiyyətlərindən irəli gələrək, yəni dövlətin resurs imkanlarının kəskin şəkildə azalması səbəbindən əhalinin yaşayış səviyyəsinin minimum məqbul səviyyədə saxlanılması sosial sferanın potensialının qorunması əsas vəzifə idi. İqtisadiyyatda sabitliyin bərpası və artımı ilə 2000-ci ildən sosial siyasətin əsas məzmunu dövlətin pensiyalar, müavinətlər, güzəştlər və s. sahələrdə dəstəyi , eyni zamanda sosial sfera institutlarının möhkəmlənməsi idi.Müasir sosial siyasət Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı əsasında demokratik cəmiyyətin yaradılmasına yönəlmiş sosial iqtisadi islahatların növbəti mərhələsiidir. Bütün ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün sosial sahə həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Əhali üçün əlverişli sosial mühitin yaradılması, ölkə miqyasında iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi, davamlı gəlirlərin artırılması üçün yeni iş yerlərinin yaradılması dövlətin sosial siyasətinin birbaşa məqsədləridir.Ölkədə reallaşdırılan sosial siyasətin əsas hədəfi vəətəndaşların sosial müdafiəsinin və sosial təminatın güçlənməsidir. İnsanların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi yönündə atılan müsbət addımlardan biri

işsizlik müavinətinin verilməsidir. O 12 ay ərzində 26 təqvim həftəsində orta əmək haqqının 70% miqdarında verilir. Sosial siyasətin əsas istiqamətlərindən biri olan sosial təminat əmək qabiliyyəti olmayan cəmiyyət üzvlərinin saxlanılması, onların zəruri tələbatlarının ödənilməsidır. Buraya pensiya təminatı (qocaların, əlillərin, ailə başçısını itirən ailələrin), müavinətlər (analığa, xəstəliyə və digər səbəblərə görə birdəfəlik və aylıq müavinətlər) və sosial xidmət (sosial xidmətlərə ehtiyacı olanlara xidmətin göstərilməsi) daxildir. Həyat səviyyəsindəki fərqləri azaltmaq məqsədilə dövlət azgəlirli ailələrin gəlirlərini artırmaq üçün pensiyaçılara, əlillərə, işsizlərə, çoxuşaqlı və ailə başçısını itirənlərə və s. bir sıra yardım və ödəmələr formasında sosial transferlər həyata keçirir. Sosial transferlər bir tərəfdən, gəlirlər arasındakı qeyribərabərliyi azaldır, digər tərəfdən isə cəmiyyətin yoxsul və aztəminatlı hissəsinin, heç olmazsa, minimum yaşayışını təmin etməyə xidmət edir.Bununla da dövlət ailənin hər bir üzvünün həyat səviyyəsinin yaşayış minimumu ilə müəyyən olunan həddən aşağı düşməsinin qarşısını almış olur.2021-ci ildən postmüharibə dövründə sosial təminat tədbirlərinin daha da genişləndirilməsi , şəhid ailələrinə və qazilərə aylıq pensiya və müavinətlərin verilməsi, sosial ödənişlərin davamlılığının təmin edilməsi, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sosial infrastrukturun qurulması , kiçik biznes imkanlarının yaradılması, mənzil-məişət xidmətlərinin yaxşılaşdırılması, özünüməşğulluq və s. proqramların daha da genişləndirilməsi və s. sahələrdə tədbirlər həyata keçirilir.***Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prrioritetlərdə sosial təminat sisteminin daha effektiv və ədalətli olması üçün sosial siyasətinin əsas hədəfləri aşağıdakı istiqamətlərə yönəldilmişdir:***

-- vətəndaşların sərvət və gəlirlərinin, o cümlədən əmək haqqının artırılaraq layiqlı səviyyəsi təmin edilməsi, əmək haqqının artımının əmək məhsuldarlığının artımı ilə uzlaşdıırılması,

-- bütün əhali qrupları üçün səmərəli məşğulluğa və layiqli əməyə nail olunması; -- yoxsulluq səviyyəsinin minimuma endirilməsi, aşağı işsizlik

səviyyəsi, yoxsul təbəqələrə ünvanlı yardımların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi ;
-- sosial həssas qrupların ehtiyaclarının qarşılanması üçün minimum əmək haqqını və sosial yardımların davamlı artımı;
-- aşağı gəlirli və sosial həssas təbəqələrin, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşadək uşaqların sosial müdafiəsi və sosial təminatının gücləndirilməsi,onların məşğulluğuna dəstək proqramlarının genişləndirilməsi; -- pensiya, müavinət, təqaüd və digər sosial ödənişlərin minimum məbləğlərinin layiqli səviyyəsinə nail olunması, onun maliyyə dayanıqlığı gücləndirilməsi, pensiya məbləğinin ödənilən sığorta haqqına mütənasibliyinin artırılması;
-- sosial cəhətdən həssas qrupların maraq və mənafelərinə cavab verən, onlara bərabər imkanlar yaradan sosial xidmətlər sistemi təmin olunması;
-- keyfiyyətli səhiyyə və sağlam həyat tərzi hesabına əhalinin orta ömür müddətinin artımına nail olunması.

18. Azərbaycanda yoxsulluqla mübarizə və onun azaldılması üzrə dövlət siyasətini xarakterizə edin. *(10 Bal)*

Cavab: Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin mühüm göstəricilərindən biri də yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılması və ölkə əhalisinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsinə nail olunmasıdır. Məlumdur ki, yoxsulluq və ya kasıblıq insanların gündəlik əsas ehtiyaclarının hamısını və ya bir qismini qarşılamaq üçün kifayət qədər gəlirinin olmamasıdır. Yaşayış minimumundan az miqdarda adambaşına düşən gəlir hesabına dolanan əhali yoxsulluq səviyyəsini təşkil edir. Yoxsulluq gəlirlərin və əmlakın qeyri-bərabər bölgüsü , yüksək inflyasiya şəraitində gəlirlərin indeksasiya olunmaması, məşğulluq səviyyəsinin aşağı olması, siyasi qeyri-sabitlik və s. məsələlərlə birbaşa bağlıdır.Keçid dövrünün ilk illərində yoxsulluq səviyyəsinin həddindən çox olması, (49,5%) sosial

qeyri-bərabərsizliyin əhəmiyyətli kəskinləsməsi sosial iqtisadi islahatlarda yoxsulluğun azaldılması əsas məqsədə çevirmişdir. 2000-ci ilin sentyabrında Nyu- Yorkda BMT-nin təşkilatçılığı ilə 147 ölkənin başçısı Minnilliyin sammitində toplaşaraq Minilliyin inkişaf məqsədlərini əks etdirən birgə Bəyənnamə imzalamış və bununla da yoxsuğun azaldılması məsələlərini özlərinin öhdəlikləri kimi müəyyənləşdirmişlər. Minnilliyin bəyənnaməsinə qoşulan Azərbaycan Respublikası "2003-2005-ci illər üçün Azərbaycaqn Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı " qəbul etmişdir. Bu Proqramın həyata keçirilməsi sayəsində respublikada makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış, iqtisadi artımın davamlılığı təmin edilmiş, inflyasiya və milli valyutanın məzənnəsi məqbul səviyyədə saxlanılmışdır. Bu da ölkədə mövcud sosial problemlərin, o cümlədən yoxsulluğun həlli istiqamətində təsirli tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır. Əhalinin rifah səviyyəsinin yaxşılaşdırılması istiqamətində əldə edilən müsbət meylləri davam etdirmək məqsədilə "2009-2015-ci illərdə AR-da Yoxsulluğun azaldılması və davamlı İnkişaf Dövlət Proqramı qəbui edildi. Bu proqramda əsas 9 strateji məqsəd müəyyənləşdirilmişdir. *-1. Makroiqtisadi sabitlik qeyr-neft sektorunun tarazlı inkişafı, davamlı iqtisadi artım, 2- əhalinin gəlir əldə etmək imkanının genişlənməsi, 3- səmərəli sosial müdafiə sistemi, 4-qaçqınların və məcburi köçkünlərin həyat şəraitinin yaxşılaşdsırılmasının davam etdirilməsi, 5- təhsil və səhiyyə sahəsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, 6 sosial infrastrukturun inkişafı, 7- ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, 8- qender bərabərliyinin dəstəklənməsi, 9-institutsional islahatların davam etdirilməsi.* İslahatların həyata keçirilməsi ilə 2012-ci ildə ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 6% olduğu halda 2015-ci ildə bu göstərici 4,9% -ə qədər azaldılmış, amma 2016-ci ildə 1% artaraq 5,9% təşkil etmişdir.İnkişaf etmiş ölkələrdə yoxsulluq səviyyəsi yaşayış minimumuna əsaslanaraq hesablanır. Əgər vətəndaşın gəliri orta əmək haqqının 40%-ni təşkil edirsə və o ölkə əhalisinin əksəriyyəti üçün kifayət qədər vəsaitin olmasına baxmayaraq yoxsul hesab olunur. Beynəlxalq ekspertlərin fikrincə əhali yoxsulluq

içərisində yaşayırsa deməli minimum həyat səviyyəsinə malikdir.Azərbaycanda hər il Prezidentin Fərmanı ilə “Yaşayış minimumu haqqında”, “Ehtiyac meyarı haqqında” qanunlar təsdiqi ilə onların artırılması , ölkədə məşğulluğun təmini sahəsində görülən tədbirlər, aztəminatlı əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və s. Son 2022-ci ilin statistik məlumatına görə ölkə üzrə yasayis minimumu 210 manat, əmək qabiliyyətli əhali üçün 220 manat, pensiyaçılar üçün 176 manat, uşaqlar üçün isə 193 manat nəzərdə tutulmuş, ehtiyac meyarının həddi isə 200 manat məbləğində təsdiq olunmuşdur.

Yoxsulluğun qarşısının alınması məqsədilə həyata keçirilən dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinə aşağıdakılar aiddir:

makroiqtisadi sahələr üzrə və dayanıqlı iqtisadi artımın sabitləşdirməsi, əhali məşğulluğunun yüksəldilməsi, yaşayış minimumu və minimal əmək haqqı səviyyəsinin yüksəldilməsi, əməyin qiymət və dəyərinin artırılması siyasətinin həyata keçirilməsi;

dövlətin sosial prinsiplərinə müvafiq bir şəkildə sosial təminat sisteminin formalaşdırılması;

yoxsulluq həddindən aşağı yaşayan əhaliyə ünvanlı sosial yardımın müxtəlif formalarının tətbiq edilməsi yolu ilə əhalinin aztəminatlı hissəsinin tələbatlarının öz gəlirləri hesabına ödənilməsi üçün lazımi şəraitin yaradılması, sosial təminat sahəsində sabitliyə nail olunması, vergi güzəştlərinin, ucuz kreditlərin, dotasiyaların verilməsinin tətbiqi, eləcə də münasib qiymətlərə istehlak mallarının istehsal edilməsinin stimullaşdırılması.

19. Azərbaycan Respublikasında formalaşdırılmış işsizlikdən sığorta mexanizmi haqqında bəhs və onun əhalinin sosial müdafiəsi baxımından əhəmiyyətini açıqlayın.*(20 Bal)*

Cavab: Azərbaycan Respublikasında formalaşdırılmış işsizlikdən sığorta mexanizmi, sosial müdafiə sisteminin əhəmiyyətli bir hissəsidir. Bu mexanizm işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsini təmin etmək məqsədi ilə fəaliyyət göstərir. Bu sığorta mexanizmi işsiz vətəndaşların maliyyə vəziyyətini qoruyur və onlara maddi dəstək təmin edir. Bu mexanizm əhalinin sosial müdafiəsini gücləndirir və sosial təminat sisteminin effektivliyini artırır.İşsizlik sığortası qeyri-könüllü işsiz olan şəxslərin məhdud müddət üçün maliyyə yardımı aldıqları bir sistemdir. İşsizlikdən sığortanın əsas məqsədləri işini itirmiş şəxslərə müvəqqəti gəlir dəstəyi göstərmək, iqtisadi tənəzzül dövründə istehlakçıların alıcılıq qabiliyyətini qorumaqla iqtisadiyyatı sabitləşdirmək və işsiz işçilərin əmək bazarına inteqrasiyasını asanlaşdırmaqdır.

İşsizlik sığortası mexanizmi adətən necə işləyir:

*Fərdlər işsizlik müavinətinə uyğun olmaq üçün müəyyən meyarlara cavab verməlidirlər, məsələn, minimum müddət ərzində işləmiş və öz günahı olmadan işini itirmişlər.İşsizlik müavinətinin məbləği çox vaxt fərdin əvvəlki qazancına əsasən hesablanır, adətən əvvəlki əmək haqqının müəyyən maksimum həddə qədər faizi.Bir insanın işsizlik müavinətini nə qədər müddətə ala biləcəyinə dair bir məhdudiyyət var, adətən həftələr və ya aylarla ölçülür.İşsizlik müavinətini alanlardan adətən aktiv şəkildə iş axtarışı tələb olunur və iş axtarış fəaliyyətləri ilə bağlı sübut təqdim etmələri tələb oluna bilər.İşsizlikdən sığorta proqramları adətən əmək və ya məşğulluq məsələlərinə cavabdeh olan dövlət qurumları tərəfindən idarə olunur.*Xülasə, işsizlikdən sığorta işsizlərə maliyyə yardımı təklif etməklə əhalinin sosial müdafiəsinin təmin edilməsində, yoxsulluğun və bərabərsizliyin azaldılmasında,iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsində, əhalinin

məşğulluğunun asanlaşdırılmasında və sosial birliyin təşviqində mühüm rol oynayır.

20. Azərbaycanda dövlət sektorunu strukturunu təhlil edin.*(5 Bal)*

Cavab: Dövlət sektoru (public sector) – dövlət mülkiyyətində olan və dövlət büdcəsinin vəsaitləri ilə maliyyələşdirilən müəssisə və təşkilatlarin məcmusu kimi ifadə olunur. Azərbaycanda dövlət sektoru ölkədə inzibati və hüquqi sahələrdə fəaliyyət göstərməklə yanaşı iqtisadi həyata da təsir göstərərək onun tənzimlənməsi funksiyasını həyata keçirir. O da məhsul və xidmət istehsalını həyata keçirərkən iqtisadi aktivliyi təmin etmək baxımından özəl sektor kimi maksimum faydalılığı təmin etməyə çalışır. Bazar münasibətlərinin subyekti kimi çıxış edən dövlət rəqabətin inkişafı ilə xırda və orta sahibkarlığın, sənayenin inkişafının dəstəklənməsi vəzifələrini həyata keçirir. Cəmiyyətin ayrı-ayrı ünsürləri arasında tarazlığın saxlanması üçün bazar subyektlərinin davranışlarındakı siddiyyətlərin qarşısının alınması və ya yumşaldılması problemlərinin həllində iştirak edir. Makroiqtisadi qeyri-sabitliyə səbəb olan tsiklik dəyişikliklər , tənəzzül dövründə makroiqtisadi sabitləşdirmə tədbirləri ilə iqtisadi proseslərə fəal müdaxilə edir. Cəmiyyət üzvlərinin normal həyat şəraitində maraqlı olan dövlət elm,təhsil, səhiyyə və s. kimi sahələrin bazar təşkilini stimullaşdırır, bu sahələrin inkişafına nəzarət edir. İqtisadiyyatın maksimum liberallaşdırılması belə dövlətin iqtisadi proseslərin idarə edilməsində iştirakını inkar etmir. Dövlət sektorunun ÜDM-dəki və büdcə gəlirlərinin formalaşmasındakı payı bir-biri ilə uyğun olan 3 mühüm göstərici ilə müəyyən edilir.

Dövlət sektorunun strukturu Hökumət qurumları, Dövlət şirkətləri və diğər dövlət qurumlarından ibarətdir. Hökumət qurumları mərkəzi idarəetmə qurumları və yerli idarəetmə qurumlarından təşkil

olunmuşdur. Hökumət qurumları dedikdə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Administrasiyası Məhkəmə və prokurorluq orqanları Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti daxildir.Nazirliklərə isə Daxili İşlər Nazirliyi, Energetika Nazirliyi, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi və s . göstərmək olar.Yerli və idarəetmə qurumlarına isə yerlı icra hakimiyyıti orqanları və bələdiyyələr aiddir. : Dövlət komitələrinə : Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Dini Qurumlarla iş üzrə Dövlət Komitəsi, Dövlət Gömrük komitəsi, Dövlət Statistika komitəsi və s. addir.Dövlət şirkətlərinə isə Dövlət maliyyə şirkətləri və dövlət qeyri – maliyyə şərkətləri daxildir. Dövlət Maliyyə şirkətlərinə Az. Beynəlxalq Bankı, Az.sığorta şirkəti, Az.TürkBank, Aqrakredit daxildir Dövlət maliyyə şirkətləri bazardakı rəqabət şərtlərini yaxşılaşdırmaq məqsədilə dövlətin tədricən iqtisadiyyata daha çox müdaxilə etməsi ilə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir.

Təbii resursların bölüşdürülməsinin təmin edilməsi;
İqtisadi sabitliyin təmin edilməsi;
Gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsini həyata keçirir.

21. Ölkədə özəl sektorun iqtisadi inkişafda rolunun artmasında dövlət- özəl tərəfdaşlığının əhəmiyyətin izah edin.*(10 Bal)*

Cavab: Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmiş strateji yol xəritələri, həmçinin Azərbaycanın sosial iqtisadi inkişafına yönəldilmiş konseptual sənədlərdə dövlətözəl sektor tərəfdaşlığı (DÖST) mexanizmləri vasitəsilə özəl sektorun iqtisadi inkişafda rolunun artırılması hədəf olaraq müəyyən edilib. Bu baxımdan, dövlətözəl sektor tərəfdaşlığı layihələrinin təşviqi və dəstəklənməsi sahəsində sistemli

fəaliyyətin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin strukturunda Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi yaradılıb. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin kollegiyasının 2019-cu il 16 iyul tarixli Qərarı ilə Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi haqqında nümunəvi əsasnamə təsdiq olunub.

Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzinin əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

dövlət-sahibkar tərəfdaşlığı üzrə qanunvericilik bazasının və institusional infrastrukturun inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar təkliflərin verilməsi;

dövlət-sahibkar tərəfdaşlığı üzrə proqram və layihələrin hazırlanması, həyata keçirilməsi və əlaqələndirilməsi;

dövlət-sahibkar tərəfdaşlığı proqram və layihələrində KOB-ların iştirakının genişləndirilməsinin təmin edilməsi;

dövlət-sahibkar tərəfdaşlığı üzrə bütün maraqlı tərəflərin maarifləndirilməsi və potensialının gücləndirilməsi;

dövlət-sahibkar tərəfdaşlığı meyarlarına uyğun layihələrin təhlil edilməsi, araşdırılması və həmin layihələrin reallaşdırılması üçün işlərin görülməsi.

22. Real və maliyyə sektorlarının xüsusiyyətlərin açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab:Məlumdur ki,iqtisadiyyat 2 sektora bölünür: Real sektor və Maliyyə sektoru.

Maliyyə sektoru – Biznes maliyyəsi, fərdi maliyyə və ictimai maliyyəni əhatə edir. Ölkənin maliyyə sisteminin daha da sabit və dayanıqlı, rəqabətqabiliyyətliliyinin isə daha yüksək olması üçün maliyyə bazarlarının fəaliyyətinin səmərəli şəkildə təmin olunması, eləcə də kreditorların, investorların və sığorta olunanların hüquqlarının qorunması tələb olunur.

İqtisadiyyatın real sektoru – iqtisadiyyatın maliyyə sektoruna aid olan maliyyəkredit və mübadilə əməliyyatları istisna olmaqla, maddi və qeyri-maddi əmtəə və xidmətlər istehsal edən iqtisadiyyat sahələrinin məcmusudur. İqtisadiyyatın real sektoru (real istehsal sektoru) – ümumi daxili məhsulun yaradıldığı sektordur. Hasilat və emal sənayesi, kənd təsərrüfatı, sənaye, məişət və digər xidmətlərin göstərilməsi müəssisələrindən ibarət sənaye istehsalı daxildir. İqtisadiyyatın real sektorunun əsasını sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı təşkil edir. Məhz istehsal sferasında istehsalçı təbiətlə qarşılıqlı əlaqədə olur, yeni maddi nemətlər yaranır. İstehsal sahəsinin kəmiyyət və keyfiyyətcə inkişafı cəmiyyətin rifahını, əhalinin gəlirlərinin yüksəldilməsini təmin edir, təhsilin, səhiyyənin, mədəniyyətin inkişafı üçün maddi zəmin yaradır.

23. Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi ölkə iqtisadiyyatına təsirini açıqlayın.*(20 Bal)*

Cavab: Azərbaycan dövləti tərəfindən özəlləşdirilməyə ilk gündən iqtisadi inkişafın əsas vasitəsi kimi vahid dövlət siyasəti formasında yanaşılmış və bu sahədəki tədbirlər əlaqəli şəkildə həyata keçirilmişdir. Özəlləşdirmə proqramının başlıca məqsədləri iqtisadiyyatın gələcək inkişafı və dirçəlişi, bazar iqtisadiyyatı sisteminin bərqərar olması və normal fəaliyyəti üçün təməl şərtlərinin yaradılması hesab edilmişdir. Bununla yanaşı konkret məqsədlər müəyyənləşdirilmişdir:
İqtisadiyyatın liberallaşdırılması, xüsusi mülkiyyətçilər təbəqəsinin və azad sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi;
İstehsalın səmərəliliyinin və milli gəlirin artımının həlledici amili kimi mülkiyyətin səmərəli strukturunun yaradılması;
İqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulması, inhisarsızlaşdırılma və rəqabət mühitinin formalaşdırılması zəminində iqtisadi səmərəliliyin yüksəldilməsi; - Müəssisələrə investisiyaların, o cümlədən xarici

investisiyaların cəlb edilməsi; - Əhlinin həyat səviyyəsinin və sosial rifahının yaxşılaşdırılması.
Bununla yanaşı, beynəlxalq təcrübə göstərir ki, özəlləşdirməni həyata keçirmiş və keçirməkdə olan bəzi ölkələrdə özəlləşdirmənin digər məqsədləri də ortaya çıxır: -Özəlləşdirmədən əlavə gəlirlər əldə edərək dövlət büdcəsinə köçürülməsi;
-Fond bazarının yaradılması, qiymətli kağızlar institutunun hərəkətə gətirilməsi;
-Dövlət müəssisələrinin restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması;
-Təsərrüfatçılıqda yeni idarəçilik metodları "nou-hau" tətbiq etmək bacarığına və imkanlarına malik investorlar cəlb edilməsi.
Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin məqsədlərinə uyğun olaraq onun həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:
-Özəlləşdirməyə dair tədbirlərin aşkarlıq şəraitində həyata keçirilməsi, onun gedişi üzərində dövlət və ictimai nəzarətin təmin edilməsi;
-Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində əmək kollektivlərinin qanunvericilikdə müəyyən olunmuş mənafelərinin qorunması;
-Sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması və antiinhisar qanunvericiliyinin tələblərinin gözlənilməsi;
-Özəlləşdirmə prosesində bütün subyektlər üçün bərabər şəraitin yaradılması.
Özəlləşdirmənin başlandığı dövrdən indiyədək 50 minə yaxın dövlət müəssisə və obyekti özəlləşdirilmişdir. Özəlləşdirmə prosesində orta və iri dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində 1600-ə yaxın səhmdar cəmiyyəti yaradılmış və sonradan özəlləşdirilmişdir.Özəlləşdirmənin başlandığı dövrdən etibarən müəssisə və obyektlərin özəlləşdirilməsindən təxminən 600 mln. manat dövlət büdcəsinə daxil olmuşdur ki, bu da müvafiq qaydada ölkənin müəyyən sosialiqtisadi problemlərinin həllinə yönəldilmişdir.
Özəlləşdirmə prosesində 100-ə yaxın dövlət müəssisə və obyekti investisiya müsabiqələri vasitəsilə özəlləşdirilmiş bu da müəssisələrin və cəlb edilmiş investorların fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmışdır.
İnvestisiya müsabiqələrinin qalibləri tərəfindən həmin müəssisələrdə

istehsal fəaliyyətinin bərpası, iş yerlərinin açılması yeni texnologiyaların və idarəetmə təcrübəsinin tətbiqi məqsədilə 550 mln. ABŞ dolları məbləğində vəsait investisiya şəklində qoyulmuşdur. İlkin təhlillər göstərir ki, müsabiqə yolu ilə özəlləşdirilmiş keçmiş dövlət müəssisələrinin fəaliyyətində özəlləşdirmədən sonra əsaslı dönüş yaranmış, müəssisələrin istehsal ahəngi bərpa edilmiş, zəruri investisiyalar cəlb olunmuş və rəqabət qabiliyyətli istehsal-texniki və istehlak təyinatlı bir sıra məhsulların respublikamızda istehsalına nail olunmuşdur. Eyni zamanda, həmin müəssisələrdə çalışmış minlərlə insanlar iş yerlərinə qayıtmış və yeni iş yerləri açılmışdır.Özəlləşdirmə prosesində diqqət veriləsi ən mühüm məsələlərdən biri özəlləşdirilmiş müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi, restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması məsələləridir. Bu sahədəki tədbirlər həmin müəssisələrə vergi, kredit, gömrük və digər bu kimi güzəştlərin edilməsini bazarın və istehsalçıların qorunması məsələlərini əhatə edir. Aparılan təhlillər göstərir ki, özəlləşdirmənin ilk illərində çoxlu sayda özəlləşdirilmiş müəssisələrin fəaliyyətinin lazımi səviyyədə dəstəklənməməsi səbəbindən istehsalın bərpası, iş yerlərinin açılması və onların səmərəli fəaliyyəti təmin olunmamışdır.

24.Kiçik və orta biznesin inkişafına dövlətin dəstəyinin rolunu açıqlayın.*(5Bal)*

Cavab: 2013- ci ildə Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin müvafiq fərmanı ilə təsdiq edilən "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu da sahibkarlara dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi ilə yanaşı, eyni zamanda, bu sahədə yersiz müdaxilələrin aradan qaldırılması və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması sahəsində mühüm bir addım kimi qiymətləndirilməlidir. Yeni qanunun qəbulunu birmənalı şəkildə iş adamlarına verilən siyasi dəstək kimi qiymətləndirmək lazımdır. Azərbaycan dövləti hər zaman sahibkarlıq

fəaliyyətinə olan yersiz müdaxilələrin aradan qaldırılması istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirir. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4.1-ci maddəsinin 3-cü hissəsinə əsasən sahibkarlığın tənzimlənməsi tədbirləri çərçivəsində mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə yönəldilən dövlət dəstəyi və güzəştlər mikro, kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü meyarları əsasında həyata keçirilir. Beynəlxalq təcrübə araşdırılaraq müəyyən edilmiş yeni meyarlar həmin dəstək və güzəştlərin əhatə dairəsinin əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsinə imkan yaradır.Həmçinin xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, “Kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”nin 2016-2021-ci illərdə 88% icra olunub. Dövlət bütün resurslardan istifadə edib Kiçik və Orta biznesi dəstəkləyir. Perspektivdə Strateji Yol Xəritəsinə uyğun olaraq Kiçik və Orta Biznesin ÜDM-də çəkisinin 60%-ə çatdırılması hədəflənir. Eyni zamanda Kiçik və Orta biznes məşğulluğun təmin olunmasına xüsusən də regionlarda məşğulluğun təmin olunması o cümlədən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə məşğulluğun təmin olunmasında xüsusi rol oynayacaq. Həmçinin 2025-ci ildən sonrakı hədəf məşğulluqda payın 70% -ə çatdırılması nəzərdə tutulur. Bundan başqa KOB- lar Azərbaycanın qeyri- neft ixracında rolunu gücləndirir. Belə ki, 2025- ci ildən sonrakı hədəf ölkənin qeyri- neft ixracında xüsusi çəkisinin 40 %- ə çatdırılmasıdır.

25.“Qlobal rəqabətlilik indeksi” və “Biznes asanlığı indeksi”nin indiqatorlarını açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Biznes mühitinin əlverişliliyinin daha da artırılması üçün vergi və gömrük islahatları davam etdirilir, onlayn vahid ixrac ərizəsi, yaşıl dəhliz, elektron məhkəmə, elektron satınalma, tikintidə "bir pəncərə" sistemi, biznesə başlama, elektrik təchizatı şəbəkələrinə çıxış, kreditlərə əlçatanlıq, müqavilələrin icrası və əmlakın qeydiyyatı sahələrində

mühüm islahatlar aparılıb.Bu səbəbdən son illərdə Azərbaycan Dünya Bankının nüfuzlu "Doing Business 2020" hesabatında ən islahatçı 20 ölkə sırasına daxil edilib. Dünya Bankı tərəfindən nəşr edilən “biznes asanlığı indeksi” ölkələr üzrə biznes tənzimləmələri və onların tətbiqi səviyyəsinin obyektiv şəkildə qiymətləndirilməsini hədəfləyir.Azərbaycan 2020- ci ildə biznes asanlığı indeksi üzrə dünya reytinqində 34- cü yerdə qərarlaşıb.” Biznes asanlığı indeksi “aşağıdakı kompanentlərdən ibarətdir; biznesə başlama, tikinti icazələrinin alınması, elektrik təchizatı şəbəkələrinə qoşulma, əmlakın qeydiyyatı, kreditin alınması, kiçik investorların müdafiəsi, vergilərin ödənilməsi, sərhəddi keçməklə ticarət, müqavilələrin icrası ,müflişmənin həlli . Hesabata əsasən, Azərbaycan "Doing Business" üzrə dörd sahə üzrə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağı asanlaşdırıb. Bu sahələr əmlakın qeydiyyatı, kreditlərin alınması, minoritar investorların hüquqlarının qorunması və müqavilələrin icrasının təmin edilməsidir.Qlobal Sahibkarliq indeksi ayrı-ayrı ölkələrin resursları sahibkarlığı stimullaşdırmaq üçün necə bölüşdürdüklərini öyrənmək məqsədilə Qlobal Sahibkarlıq və inkişaf institutu tərfindən tərtib edilir. Azərbaycan Qlobal sahibkarlıq indeksi üzrə dünya reytinqində 56- cı yerdə qərarlaşmışdır. ***Qlobal Sahibkarlıq indeksi 3 sub- inkesdən ibarətdir.*** *1.sahibkarlığa münasibət sub-indeksi 2. Sahibkarlıq bacarıqları sub-indeksi 3. Sahibkarlıq istəkləri sub-indeksi.*

26. Azərbaycan iqtisadiyyatında həyata keçirilən başlıca struktur islahatlarını təhlil edin.*(10 Bal)*

Cavab: İqtisadi inkişafda həyata keçirilən struktur siyasəti çox əhəmiyyətlidir və bu elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi ilə qarşılıqlı əlaqədə və asılılıqda olan bir prosesdir.Müasir dövrdə ölkəmiz elə bir inkişaf səviyyəsinə çatmışdır ki, onun gələcək inkişafı əhəmiyyətli

dərəcədə ölkədə həyata keçirilən struktur siyasətinin xarakteri və səmərəliliyi ilə birbaşa bağlıdır.Son on illikdə ölkəmizin iqtisadiyyatın strukturuna və sahələr arasında nisbətə xüsusən qeyri- neft sektorunun inkişafında irəliləyişlər müşahidə olunur.Azərbaycanda keçid dövrünün ilkin mərhələsində iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi və onun artımının əsas resurs mənbəyi hasiledici sənaye sahələrinin məhsulları olmuşdur. Daha çox xammal ixracı hesabına Azərbaycan dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya etmişdir. Bütün bunları nəzərə alaraq, respublikamızda uzun bir dövrü əhatə edən struktur siyasəti, bir tərəfdən iqtisadiyyatın cari problemlərinin həllini, digər tərəfdən perspektivdə Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına qovuşmasını, Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi problemlərini nəzərə almalıdır. Bu isə öz növbəsində ölkəmizdə neft sənayesinin respublikada digər sahələrin inkişafının aparıcı qüvvəsinə çevrilməsini xüsusən qeyri – neft sektorunun üstün inkişafının həlledici amilinə çevrilmişdir.Azərbaycan Respublikası istehsalın texniki-texnoloji cəhətdən əsaslı surətdə yeniləşdirilməsinə, milli mənafelərə və dünya bazarının tələblərinə müvafiq surətdə fəaliyyət göstərən yüksək, səmərəli, mobil iqtisadiyyatın formalaşmasına kömək edən elmi- texniki , struktur və investisiya siyasəti yeridir.Struktur siyasəti iqtisadi subyektlərin həyat fəaliyyətinin hüquqi və institusional əsaslarının formalaşmasına, uzunmüddətli iqtisadi artım üçün şəraitin yaradılmasına, həm də istehsal amillərindən istifadə olunmasının səmərəliliyinin artırılmasına və rəqabət aparan sahələr arasında resursların bölüşdürülməsinin səmərəliliyinin və effektivliyinin artırılmasına yönələn siyasət mexanizmləri olaraq da xarakterizə edilir.2015-ci ildə baş verən iki ardıcıl devalvasiyadan və buna paralel olaraq iqtisadi göstəricilərin aşağı düşməsindən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatında struktur islahatları ehtiyacı özünü daha çox biruzə verdi. Məlumdur ki, ölkəmiz 2016- cı ildən Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi və bu kimi sənədlərin hər birində ölkə iqtisadiyyatı qeyri- neft sektorunun üstün inkişafı mərhələsinə daxil olduğu göstərilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə daha çox qeyri- neft sənaye sektorunun

üstün inkişafı problemi kəskin aktuallaşmışdır. Bu da bir həqiqətdir ki, İkinci Qarabağ müharibəsi nəticəsində torpaqlarımızın işğaldan azad olması, Qarabağ, Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonların davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun bərpası, dirşəlişi və inkişafı strategiyasının reallaşdırılması bütünlükdə ölkəmizin iqtisadi sosial inkişafına müsbət təsiri xüsusən bu iqtisadi rayonların ölkə iqtisadiyyatına yenidən reinteqrasiyası (qovuşması) bütünlükdə iqtisadiyyatın bütün səviyyə və istiqamətlərində keyfiyyətcə yeni ciddi struktur irəliləyişlərinə səbəb olacaqdır. Bu zaman yeni nəqliyyat - kommunikasıya dəhlizlərinin habelə yeni yaranan logistik imkanlar iqtisadiyyatın strukturuna da, təsiri nəzərdən qaçırılmamalıdır. Bütün bunlar öz növbəsində ölkədə istehsal olunan və ixrac olunan mal və xidmətlərin strukturunda da keyfiyyətcə yeni struktur irəliləyişlərinə səbəb olacaqdır. Aydındır ki 2021 -2030- cu illərdə ölkəmizdə iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşməsi növbəti 10- illik üçün qəbul olunmuş 5 milli prioritetə uyğun reallaşdırılacaqdır.Bütün bunlar öz növbəsində iqtisadiyyatın strukturunun mövcud vəziyyətinin GZİT təhlilini və dəyərləndirilməsini tələb edir.

27. Azərbaycanda həyata keçirilən sənayeləşmə siyasətinin məqsədlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və strukturunun təkmilləşdirilməsi baxımından sənayenin inkişafı ölkədə aparılan iqtisadi siyasətin əsas prioritetlərindən biridir. ***Sənaye siyasəti*** dövlətin və korporasiyanın sənaye istehsalının artımına, onun səmərəliliyi və rəqabətqabiliyyətliliyinin təminatına yönəlmiş, texniki-texnoloji proseslərə təsir göstərən konseptual tədbirlər sistemi kimi çıxış edir. Sənayeləşmə təkcə iqtisadi baxımdan deyil, həm də əhalinin məşğulluğu, gəlir səviyyəsi, urbanizasiya, ixtisaslı işçi qüvvəsi, araşdırma və tədqiqat kimi bir sıra sosial, elmi və mədəni aspektlər baxımından əhəmiyyətlidir.Dünyada yaradılan əlavə dəyərdə xidmət sektorunun

payının sürətlə artmasına baxmayaraq, sənaye iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafı üçün əsas stimullaşdırıcı amil olaraq qalır. Dünya enerji istehlakında 40 faiz paya malik olan sənaye sektorunun inkişafı bir tərəfdən iqtisadiyyatın resurs sahələrinin, digər tərəfdən isə sənayeyönlü xidmətlərin inkişafını şərtləndirir. Bundan əlavə, sənaye iş yerlərinin yaradılması üçün vacib mənbədir.Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, sənayenin artım templəri və inkişaf mərhələləri ölkələrin gəlir səviyyəsinə uyğun olaraq dəyişir. Ölkələr inkişaf etdikcə aşağı texnologiyalı və əməktutumlu yeyinti, yüngül və mebel sənayesi sahələri aparıcı mövqeyini orta texnologiyalı kimya, metallurgiya, gəmiqayırma, maşın və avadanlıq istehsalı sahələrinə verir. Sənayeləşmənin ən son mərhələsində elektronika, kompyuter istehsalı, əczaçılıq və kosmik sənaye kimi yüksək texnologiyalı sahələr lokomotiv olaraq çıxış edir və qlobal miqyasda sənayenin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.Sənayenin inkişafı da bir sıra qlobal çağırışlarla müşayiət olunur. Bu çağırışlar məhsullardan istifadə tsiklinin sürətlənməsi və intensivləşməsi, araşdırma və inkişafda təmərküzləşmə, istehlakçı tələbinin coğrafi strukturunun dəyişməsi və istehsal zəncirlərinin mürəkkəbləşməsi kimi amillərdən ibarətdir.Hazırda sənayedə mövcud olan çağırışlar fonunda beynəlxalq bazarlarda qeyrimüəyyənliyin artması istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrin hökumətlərini iqtisadi tənzimləmə fəaliyyətini artırmağa sövq edir. Dünya təcrübəsində sənayenin inkişafı dörd əsas istiqamət üzrə təşviq edilir. Bu istiqamətlərə dövlətlərin tarif, fiskal imtiyazlar və ya subsidiyalar vasitəsilə tənzimləyici qismində, kredit bazarına təsir göstərərək dövlət və özəl resursları sənaye layihələrinə yönəldən maliyyə tənzimləyicisi qismində, iqtisadi aktivlikdə birbaşa iştirak edən istehsalçı qismində və hökumət satınalmaları vasitəsilə strateji sənaye sahələrinə bazarı təmin edən istehlakçı qismində fəaliyyətləri daxildir.Qeyd olunan istiqamətlərdə dövlətlər tərəfindən sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin dəstəklənməsi tədbirləri dünya təcrübəsində geniş yayılmışdır. Sənayeyə dəstək tədbirlərinin əsas

məqsədi sənaye müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətini artırmaq və onların beynəlxalq bazarlara çıxışını asanlaşdıracaq potensiala qovuşmalarını təmin etməkdən ibarətdir. Dünya təcrübəsində sənayeyə dəstək tədbirləri investisiyaların təşviqi və iş mühitinin yaxşılaşdırılması, beynəlxalq ticarət və ixracın təşviqi, bacarıqların artırılması və insan resurslarının inkişafı, infrastrukturun qurulması, xüsusi iqtisadi zonalar, sənaye parkları və sənaye klasterlərinin yaradılması, regionların inkişafı, sektorlara xüsusi yanaşma, texnologiyaların transferinin dəstəklənməsi və innovasiyaların təşviqini əhatə edir. Qeyd olunan dəstək tədbirləri içərisində texnologiyaların transferi və innovasiyaların təşviqi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bir çox ölkələrdə həyata keçirilən innovasiyaların təşviqi üzrə siyasətləri ölkələrin inkişaf səviyyəsi və tədqiqat potensialına uyğun olaraq 4 qrupa bölmək mümkündür:texnologiyaların transferi, daxili texnoloji potensialın artırılması, kiçik və orta müəssisələrin innovasiya yönümlülüyünün gücləndirilməsi, yüksək və orta texnologiya üzrə yeni şirkətlərin (“start-up”lar) inkişafı. Sənayeləşmə sahəsində dünya təcrübəsini öyrənmək baxımından XX əsrin ikinci yarısında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həyata keçirilmiş sənayenin inkişafı siyasətləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu ölkələrdə həyata keçirilmiş sənayenin inkişafı siyasətləri iki modelə əsaslanır. Bunlar xarici bazarlara yönəlmiş Asiya və idxalı əvəzləyici Latın Amerikası modellərididirlər. İxrac modelinə əsaslanan bir sıra Asiya ölkələrində yüksək iqtisadi artım müşahidə olunmuş, qısa müddət ərzində şaxələnmiş sənaye infrastrukturu qurulmuşdur. Sənayeləşmə dövlətin fəal müdaxiləsi ilə başlamış, keçən əsrin 80-ci illərindən başlayaraq iqtisadi liberallaşma, sərt fiskal tənzimləmə, dövlət subsidiyalarının azaldılması, özəlləşdirmə, xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi siyasətləri gündəmə gəlmiş, bu istiqamətlərdə hökumətlər irimiqyaslı islahatlara başlamışlar.Həmin ölkələrdə sənayeləşmə mərhələlərində əməktutumlu və texnoloji cəhətdən nisbətən daha sadə sənaye məhsullarının ixracını daha çox kapital və bilik tələb edən sənaye sahələrinin qurulması əvəz etmiş, keçən əsrin

80-ci illərinin sonlarından etibarən sənaye istehsalı yalnız ixracın yox, həm də daxili tələbatın ödənilməsi vasitəsi ilə genişlənməyə başlamışdır. İxrac modelinə əsaslanan ölkələrdə metallurgiya, avtomobil istehsalı, maşınqayırma, gəmiqayırma, elektrik avadanlıqlarının istehsalı, elektronika kimi sahələrdə ixtisaslaşma dərinləşdikcə və hər növbəti sahənin texnoloji çətinliyi artdıqca insan kapitalının təşviqi istiqamətində dövlətlərin səyləri güclənmişdir.

28.Azərbaycanda sənayenin mövcud vəziyyəti və perspektiv inkişaf istiqamətlərini xarakterizə edin.

(20 Bal)

Cavab: SSRİ-nin dağılması ilə uzun illər ərzində qurulmuş asılılıq müstəqilliyin ilk illərində iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, bu sektorda ciddi resesiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikasında sənayenin mühim inkişaf mərhələsi ölkənin SSRİ-nin subyekti olduğu illərə təsadüf edir. Bu dövrdə sənayenin inkişafına irihəcmli vəsaitlər yönəldilmiş, ittifaqmiqyaslı bir sıra iri sənaye müəssisələri qurulmuş, ölkə üçün ənənəvi olmayan yeni sənaye sahələri yaradılmış, sənayenin diversifikasiyası sürətlənmişdir. Həmin dövrlərdən qalan irihəcmli və genişspektli sənaye bazası və təcrübə müstəqillik illərində bu sahəni qısa zaman ərzində ölkənin prioritet iqtisadi sektorlarından birinə çevirdi. Günümüzdə sənaye ölkənin ən gəlirli sahələrindən biri hesab edilir. Sənaye sahəsini daha da inkişaf etdirmək üçün ölkənin kifayət qədər təcrübəli kadr potensialı və təbii resurs ehtiyatları var. Azərbaycan sənayesi 20 sentyabr 1994-cü ildə dünyanın bir sıra xarici şirkətləri ilə neft sektorunu əhatə edən hasilatın pay bölgüsü üzrə uzunmüddətli sazişin imzalanması ilə yenidən canlanmağa başladı. Beləliklə ölkədə siyasi-iqtisadi sabitliyin bərqərar olması ilə 1997-ci ildən başlayaraq sənaye istehsalında artım müşahidə edilmişdir. 1997 -ci il

2014-ci illər ərzində sənaye sektoru ölkə iqtisadiyyatında payını 25,8 %-dən 41,4 %- dək artırdı .Müstəqillik dövründə sənayenin inkişafında ilk növbədə neft-qaz sektoruna cəlb edilən xarici investisiyalar həlledici rol oynamış, bu sahənin inkişafı istər birbaşa, istərsə də dolayısı ilə sənayenin digər sahələrinin yenidən inkişafına təkan vermişdir. Həmin dövrdə həmçinin sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi həyata keçirilmiş və bazar iqtisadiyyatı institutlarının əsası qoyulmuşdur. 2004-cü ildən etibarən Azərbaycanda sənayeləşmə templəri yüksəlmiş, sənayenin regional strukturunun təkmilləşdirilməsi əsas prioritetlərdən biri kimi müəyyən olunmuş, sənaye istehsalı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən enerji təminatı məsələlərinin həlli istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmiş, respublika təbii qaz və elektrik enerjisi idxalçısından ixracatçıya çevrilmiş, sənayenin infrastruktur təminatı əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılmışdır. maliyyələşdirilməsi və zərurət yarandığı halda dövlətin bu layihələrdə pay iştirakı təmin edilmişdir Ötən dövrdə infrastruktur layihələri ilə yanaşı, dövlət investisiyaları bir sıra istehsal təyinatlı layihələrə yönəldilmiş, ölkədə əlverişli biznes investisiya mühiti yaradılmış, özəl sektor tərəfindən icra edilən layihələrin güzəştli şərtlərlə dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi və zərurət yarandığı halda dövlətin bu layihələrdə pay iştirakı təmin edilmişdir. Düşünülmüş neft-qaz strategiyasının reallaşdırılması ölkənin dayanıqlı maliyyə resurslarının formalaşmasına və bununla da mövcud sənaye potensialından səmərəli istifadə imkanlarının genişləndirilməsinə şərait yaratmışdır.Görülən işlər nəticəsində sənaye yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, bu mərhələnin başlanğıcı olaraq Azərbaycan Respublikasında 2014-cü il “Sənaye ili” elan edilmişdir. Sənayeləşmənin yeni mərhələsində mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə etməklə Azərbaycanın regionda güclü sənaye mərkəzinə çevrilməsini təmin etmək məqsədi ilə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında müəyyən edilmiş fəaliyyət istiqamətləri nəzərə alınmaqla,“Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” hazırlanmışdır. Dövlət proqramında sənayenin modernləşdirilməsi və strukturunun

təkmilləşdirilməsi, qeyri- neft sənayesinin ixrac potensialının artırılması, enerjidən səmərəli istifadə edən, yüksək əlavə dəyər yaradan rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsi, elm tutumlu və innovativ istehsalın genişləndirilməsi, yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması kimi mühim məqsədlər irəli sürülmüşdür.

29.Kənd təsərüfatı məhsullarının istehsalı və strukturunun iqtisadiyyatda rolunu izah edin.*(5 Bal)*

Cavab: Kənd təssərüfatı Azərbaycan iqtisadiyyatının ənənəvi və mühim sahələrindən biri hesab edilir. Buna baxmayaraq bu sahə digər sektorlar ilə müqayisədə nisbətən zəif inkişaf edir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, kənd təsərüfatının zəif inkişafı adətən maliyyə mexanizmlərinin inkişaf etməməsi ilə əlaqədar olub. Ölkənin sosial-iqtisadi həyatında xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi üçün qeyri-neft sektorunun prioritet sahələrindən olan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı sektoru ötən dövr ərzində iqtisadiyyatın əsas sektorlarından biri kimi müəyyənləşdirilmiş və görülmüş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda bu sektorun inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Kənd təsərrüfatı ölkə üzrə məşğulluğun əsasını təşkil edir. Məsələn 2015-ci ildə məşğulluğun 36,4% -i aqrar sektorun payına düşüb. 2020-ci ildə 36,3% təşkil etmişdir. 2000-2015-ci illərdə aqrar sektora marağın azalmasının əsas amillərindən biri, sektorda mənfəət normasının aşağı səviyyəli olmasıdır. Xüsusi ilə də, 2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq tikinti nəqliyyat və s. bu kimi sahələrdə yeni iş yerlərinin sürətlə yaranması və gəlir səviyyəsinin yüksəlməsi kənd təsərrüfatı ilə məşğulluq üzrə meyllilik səviyyəsini azaltdı. Qeyd edilən faktor, kənd təsərüfatında korporativ təşəbbüskarlığı da ciddi şəkildə zəiflədir. Məhz bu səbəbdəndir ki , kənd təsərrüfatı müəssisələri aqrar sektorda istehsal edilən ümumi məhsulda 2015-ci ildə cəmi 6,1 % paya sahibdir.

30.Sənaye parkları və məhəllərinin qeyri-neft sənayesinin inkişafına rolunu təhlil edin.*(10 Bal)*

Cavab: Qeyri-neft sənayenin regional strukturunun təkmilləşdirilməsində sənaye zonalarının və klaterlərinin yaradılması mühim rol oynamışdır. Buna nümunə olaraq Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı, Mingəçevir Sənaye Parkı, Pirallahı Sənaye Parkı, Qaradağ Sənaye Parkı, Masallı Sənaye Məhəlləsi, Hacıqabul,Sabirabad Sənaye Məhəllələrini qeyd etmək olar. Bundan başqa Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019- cu il fərmanına əsasən Şərur Sənaye Məhəlləsinın tikintisi davam etdirilir. Həmçinin işğaldan azad olunmuş Ağdam rayonunun əlverişli coğrafi mövqeyi, sosial-iqtisadi inkişaf imkanları, yük axınlarının gələcək təmərküzləşməsi və digər mühüm logistika potensialının mövcudluğu nəzərə alınaraq 2021-ci ildə rayonda müasir infrastruktura malik Ağdam sənaye parkının yaradılmasını zəruri etmişdir. Ağdam Sənaye Parkında müxtəlif çeşidli sintetik xalça, xüsusi və fərdi geyimlər, polimer məhsulları, günəş enerjisi ilə qidalanan işıq dirəkləri və xüsusi dam örtükləri, prefabrik dəmir-beton məmulatlarının istehsalı nəzərdə tutulur. Bu layihələr üzrə 1100-dən çox yeni iş yerinin yaradılması nəzərdə tutulur. 2021- ci ildə həmçinin işğaldan azad olunmuş Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonunda, Cəbrayıl rayonu ərazisində “Araz Vadisi İqtisadi Zonası” Sənaye Parkı yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti fərman imzalamışdır. Sənaye Parkında tikinti üçün üzlük və izolyasiya materialları, müxtəlif qatqı maddələri, metal konstruksiya istehsalı müəssisələrinin təşkili nəzərdə tutulur.Ümumilikdə sənaye parkının yaradılmasının əsas məqsədi ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı, xidmətlərin göstərilməsi üçün münbit şəraitin yaradılması və bu sahədə sahibkarlığın dəstəklənməsi; iqtisadiyyatın, o cümlədən qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi; ölkənin yerli və xarici investisiyalar üçün əlverişliliyinin artırılması; əmək qabiliyyətli əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunun artırılmasıdır.Qeyd etmək lazımdır ki,

ölkədə qeyri- neft sektorunda müasir texnologiyalara əsaslanan rəqabət qabiliyyətli səyaye istehsalını təşkilini həyata keçirən sənaye parklarında dövlət tərəfindən bir sıra stimullaşdırıcı tədbirlər tətbiq olunur.
vergi və gömrük sahəsində stimullaşdırıcı tədbirlər (sənaye parklarının rezidentləri qeydiyyata alındıqları tarixdən 10 il müddətinə əmlak vergisindən, torpaq vergisindən, gəlir və ya mənfəət vergisindən, istehsal məqsədilə idxal etdikləri texnikanın, texnoloji avadanlıqların və qurğuların idxalı zamanı ƏDV-dən və 7 il müddətinə gömrük rüsumlarından azad olunurlar) sənaye parkının infrastrukturla təmin edilməsi; torpaq sahəsinin icarə haqqının aşağı həddində müəyyən edilməsi; sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli həyata keçirilməsi üçün xidmətlərin təşkili və s.Göründüyü kimi Azərbaycanda sənayenin gələcəkdə də inkişafı üçün bütün zəruri şərtlər mövcuddur. Əlverişli biznes investisiya mühiti, ixtisaslı kadr potensialı, institusional potensial, yenilənmiş enerji və nəqliyyat infrastrukturu, xammal resurslarının mövcudluğu, beynəlxalq bazarlara çıxış və geniş maliyyə imkanları bu şərtlərin əsasını təşkil edir.

31.Azərbaycanda aqrar sektorun prioritet sahələrinin inkişaf istiqamətləri və bu sektora dövlət dəstəyini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Son illərdə aqrar sektorun inkişafına dövlət tərəfindən hərtərəfli dəstək tədbirləri davam etdirilir, fermerlərin dövlətin göstərdiyi dəstək mexanizmlərindən istifadə imkanları asanlaşdırılır, bu istiqamətdə şəffaflıq, hesabatlılıq və əlçatanlıq təmin olunur. Dövlət dəstəyi kənd təsərrüfatının əsas istiqamətləri üzrə məhsul istehsalını artırmağa, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına imkan yaratmışdır. Azərbaycan respublikası Prezidentinin 2018-ci il tarixli Fərmanına uyğun olaraq aqrar sahənin texnikalarla təminatı liberallaşdırılmışdır. Texnikalar müxtəlif şirkətlər tərəfindən gətirilərək müəyyən güzəştlərlə (40%) fermerlərə lizinq yolu ilə verilir. Kənd təsərüfati sahəsində çalışan

fermerlərin təbii fəlakətlərdən və diğər səbəblərdən yaranacaq itgilərin qarşısının alınması və gəlirlərinin qorunması məqsədilə “Aqrar sığorta haqqında “qanun qəbul olunmuşdur. Bundan əlavə, istifadəsiz torpaqlar dövriyyəyə cəlb edilir, yeni aqroparklar, kollektiv təsərrüfatlar yaradılır, həmçinin yeni texniki vasitələrin, elektron kənd təsərrüfatı informasiya sisteminin, tətbiqinə böyük üstünlük verilir. • ***Qeyd edə bilərik ki, müasir şəraitdə kənd təsərrüfatının innovativ inkişafının qarşılıqlı və bir-birindən asılı istiqamətə malik üç yolu vardır:***
İnsan kapitalına investisiya – aqrar təhsilin, fundamental və tətbiqi tədqiqat təşkilatlarının prioritet inkişafı, innovasiyalara dair məlumat bankının yaradılması, habelə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına xidmət göstərən məlumat və məsləhət sisteminin yaradılması;
Bioloji resurslara investisiya – innovativ metodların tətbiqi ilə torpağın münbitliyinin və kənd təsərrüfatı istehsalının məhsuldarlığının artırılması Yeni texnologiyaya investisiya - enerji və ehtiyata qənaət edən avadanlıq və yüksək texnologiyalardan istifadə etməklə kənd təsərrüfatının texniki və texnoloji potensialının yaxşılaşdırılmasını təmin edən, əmək məhsuldarlığını və kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin səmərəliliyini kəskin artıra bilən texnologiyaların inkişafına qoyulan investisiyalar. Ölkəmizdə aqrar sahədə innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi məqsədi ilə investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. Belə ki, aqrar sahədə tətbiq edilən hər bir innovasiya məhsuldarlığı, gəlirləri artırır və nəticə etibarı ilə bu sahənin daha sürətli inkişafını təmin edir. Son illər ərzində Azərbaycanın kənd təsərrüfatında bir sıra innovativ metod və üsullardan istifadə olunmağa başlamışdır. Kənd təsərrüfatında dronlardan istifadə, ağıllı bağ, müasir əkin metodları, zərərvericilərə qarşı müasir bioloji mübarizənin təşkili, biotexnologiya laboratoriyalarında virussuz toxum və ting yetişdirilməsi, və s. buna aid edilə bilər.

32.Azərbaycanda turizm sektorunun potensialını və səmərəli istifadə istiqamətlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Təbii şəraiti, coğrafi mövqeyi, iqlimi və ənənəvi tolerantlığı Azərbaycanda tarixən turizm üçün əlverişli mühitin yaranmasını şərtləndirib. Eyni zamanda ticarət, siyasi ,dini və s. kimi müxtəlif səbəblərdən Azərbaycan tarixin erkən dövrlərindən etibarən turizmin təşəkkül tapdığı bölgələrdən biridir. Azərbaycanda yüksək turizm potensialını şərtləndirən amilləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar. əlverişli təbii- coğrafi mühit, qədim mədəniyyətin zənginliyi və müasirliyin vəhdəti, dayanıqlı siyasi sabitlik, tolerant ictimai mühit, multikulturalizm, ənnənəvi qonaqpərvərlik və humanistlik kimi üstünlükləri Azərbaycanın turizm sektorunun inkişafına zəmin yaradır. Həmçinin bu sahə ötən illər ərzində neft qiymətlərində dəyişmələrə daha az reaksiya verməklə davamlı böyüməyə nail olub. Turizm sektoru sosial- iqtisadi inkişafın əsas təkanverici qüvvəsi kimi dünyanın bir çox ölkələrinin milli iqtisadi prioriteti hesab edilir. ***Ümumilikdə isə turizmin təsiri üç əsas kateqoriyaya bölünür.***

Hava nəqliyyatı, mehmanxanalar, avtomobil kirayəsi ilə məşğul olan şirkətlər kimi turizm altsektorlarının ÜDM-ə birbaşa təsirindən əlavə, digər sektorların da dolayı təsiri turizmin əhəmiyyətini daha da artırmaqdadır.

Turizm sektorunun inkişafının məşğulluğa və regionların sosial-iqtisadi inkişafına təsiridir.

Turizmin inkişafı ölkə üzrə güclü infrastrukturun yaradılması ilə müxtəlif regionların, o cümlədən kəndlərin infrastrukturunun inkişafına səbəb olur.

*Uğurlu turizm strategiyası ölkənin imicinin beynəlxalq miqyasda yaxşılaşdırılmasına kömək etdiyindən turizm həm də ölkələr üçün marketinq aləti rolunu oynayır.*Turizm sektoru ekoloji dayanıqlılıq, mədəni irs, yerli dəyərlərin mühafizəsi və inkişafı istiqamətində göstərilən səyləri də dəstəkləyirləndirməklə yanaşı post neft dövrü üçün ümidverici inkişafdır.Lakin, koronavirus (covid19) pandemiyyasının

yaratdığı böhran nəticəsində turizm sektorunda müşahidə olunan tənəzzül digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da özünü göstərmiş və bu sektor ən çox zərər çəkən sahələrdən biri olmuşdur. 2020- ciildə Azərbaycana dünyanın 155- ölkəsindən 2019- cu illə müqayisədə təxminən 4 dəfə az əcnəbi vətəndaş gəlmişdir.

33.Ölkədə xidmət sektoru və ölkənin iqtisadi inkişafdakı rolunu açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Son illərdə Azərbaycanda ÜDM istehsalının və məşğulluğun yarıdan çoxu xidmətlər sektorunun payına düşür. Sektorun strukturuna təhsil, səhiyyə, turizm, maliyyə-bank, nəqliyyat, rabitə, tikinti, ticarət daxildir. **TRASEKA** proqramı çərçivəsində Azərbaycan özünün avtomobil yollarını dünya standartları çərçivəsində yenidən qurmağa nail olmuşdur. Bundan əlavə, Azərbaycan Şimal-Cənub Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi və digər istiqamətlərdə Beynəlxalq Dəmir yol marşrutlarının potensialından səmərəli istifadə yollarını fəal surətdə axtarmaqdadır. Regionun və dünyanın iri nəqliyyat layihələrindən olan Bakı-Tibilisi-Qars dəmir yolu magistralının tezliklə istifadəyə verilməsi gözlənilir.Azərbaycanın geostrateji mövqeyi ölkənin turizm sektoru üçün mühim avantajlardan olmaqla istənilən təşəbbüskarlığı dəstəkləyir. Bu istiqamətdə daha uğurlu nəticələrin əldə olunması üçün isə sadəcə uyğunlaşdırılmış kommunikasiya, keyfiyyətli xidmət və rəqabətli qiymət siyasətinin tətbiq edilməsinə ehtiyac var. Turizm sektorunun problemlərini ümumən qruplaşdırsaq- zəif rəqabət mühiti, turizm günlərinin sayının azlığı, qış turizm sənayesinin yenicə inkişafa başlaması, region ölkələri ilə müqayisədə daha yüksək qiymətlər, təklif edilən xidmətlər üzrə keyfiyyətin qənaətbəxş olmaması, peşəkar menecerlərin və marketoloqların xidmətlərindən aşağı səviyyəli istifadə və s. aid etmək olar. Həmçinin bu sahə ötən illər ərzində neft

qiymətlərində dəyişmələrə daha az reaksiya verməklə davamlı böyüməyə nail olub.

34.Azərbaycanda monetar siyasətin əsas istiqamətlərin açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Monetar siyasət zamanı iqtisadiyyat pul və onun alətləri vasitəsi ilə tənzimlənir. Bu siyasətdən XIX əsrin sonlarından başlayaraq istifadə olunur. Monetar siyasət faiz dərəcəsinin iqtisadiyyata təsirinə əsaslanmaqla, borc götürülən pulun qiymətini və pulun məcmu təklifini dəyişir. Bu siyasətdə istifadə olunan müxtəlif alətlər, inflyasiya, iqtisadi artım, işsizlik və məzənnəyə təsir edir. Əgər valyuta buraxılışı bir mərkəzdən həyata keçirilirsə, eləcə də fəaliyyətdə olan iqtisadi subyektlər üçün pul təmin edən bankların mərkəzi banka tabe olduğu nizamlanma sistemi varsa iqtisadi məqsədə çatmaq üçün monetar siyasət pul təklifini və faiz dərəcəsini idarə edir.
Qeyd olunanlardan aydın olur ki, monetar siyasət geniş mənada mərkəzi bankların pul təklifinə təsirini əks etdirməklə, müxtəlif vasitələrdən istifadə edərək öz balans həcmini müxtəlif pul təklifi parametrlərinə təsir etmək imkanına malikdir.
Monetar siyasətin müxtəlif növləri vardır ki, bunları aşağıdakı kimi qruplaşdıra bilərik.
1.Daraldıcı siyasət – Əgər bu siyasət yeridilirsə bu zaman pul təklifi azaldılacaq və ya az artırılacaq, yaxud faiz dərəcəsi yüksəldiləcək.
2.Genişləndirici siyasət – bu siyasət zamanı isə pul təklifi kəskin arta bilər və faiz dərəcəsi azaldılacaq.
Ölkədə monetar siyasətin məqsədindən asılı olaraq aşağıdakı növlərindən də istifadə olunur. Məs.:
a)Yumuşaq pul siyasəti – bu siyasət Mərkəzi Bankın faiz dərəcəsini aşağı salmaqla iqtisadi artıma təkan verir.

b)Neytral pul siyasəti – bu siyasət şəraitində Mərkəzi Bank faiz dərəcəsində dəyişiklik etmir və beləliklə nə iqtisadi artım təşviq edilir, nə də inflyasiya ilə mübarizə aparılır.
c)Sərt pul siyasəti zamanı faiz dərəcəsi yuxarı səviyyədə saxlanılmaqla inflyasiya azaldılır.Bir neçə kəlmə iqtisadi artıma təkan verən yumuşaq siyasət haqqında demək olar ki, məcmu tələbin canlandırılmasına və iqtisadi artımın stimullaşdırılmasına yönəldilmiş bu pul siyasətini yeridərkən Mərkəzi Bank verdiyi kreditlər üzrə faiz dərəcələrini aşağı salaraq, qiymətli kağızlar alır və dövriyyəyə pul buraxır, banklara daha çox kreditlər verir, milli valyutanın beləliklə məzənnəsinin ucuzlaşmasına şərait yaradır. Bu da bu siyasətin ölkədə inflyasiyanın məhdudlaşdırılmasına yönəldilmiş bir siyasətdir. Bu siyasət, sərt pul siyasəti yeridilərkən Mərkəzi Bank verdiyi kreditlər üzrə faiz dərəcələrini yüksəldir, malik olduqları qiymətli kağızları sataraq dövriyyədəki pulu azaldır, milli valyutanın məzənnəsinin möhkəmlənməsinə şərait yaradır, banklara isə kredit verilməsini məhdudlaşdırır.Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən pul siyasəti alətləri “Azərbaycan Respublikasının Qanununun” 29-cu maddəsində də öz əksini tapmışdır. Pul siyasətinin əsas alətləri aşağıdakılardır:
-***Açıq bazarda əməliyyatlar***
-Faiz dərəcələrinin müəyyənləşdirilməsi
-Məcburi ehtiyat normaları
-Kredit təşkilatlarının yenidən maliyyələşdirilməsi
-Depozit əməliyyatlar
-Beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş pul siyasətinin digər alətləri Açıq bazar əməliyyatları monetar siyasətin əsas alətlərindəndir. Bu alət dövlət istiqrazlarının, şirkətlərin səhmləri və xarici valyutaların alınması və satılması ilə pulun miqdarının idarə edilməsinə səbəb olur. Bütün bu əməliyyatlar zamanı az ya da çox həcmdəki valyuta bazar dövriyyəsindən çıxır və ya dövriyyəyə daxil olur. Qısa müddətli açıq bazar əməliyyatlarının səbəbi qısa müddətli faiz dərəcəsini saxlamağa xidmət edir.Monetar siyasət iqtisadiyyatın dayanıqlığının əsasıdır. 2020ci ildən dünyanın üzləşdiyi COVİD-19 pandemiyası qlobal dünya

iqtisadiyyatında bir sıra mənfi tendensiyalar buna müvafiq baş verən qiymət artımı bank sistemindən də təsirsiz ötüşməyib. Baş verən bu tendensiyada bankların xarici valyutaya olan ehtiyacı davamlı olaraq artmaqdadır. Azərbaycanda əksər ölkələrdə olduğu kimi maliyyə sektorunun mühərrik rolunu bank sektoru oynayır. Təəssüf ki, bu gün, əksər ölkələrdə olduğu kimi, bu gün yerli banklar fiziki şəxslərə və sahibkarlara verilən kreditlərin həcmində son 10 ildə qlobal iqtisadiyyatda və onun təsiri nəticəsində yerli iqtisadiyyatda baş verən hadisələrə görə dalğalanmalar var. 2015-ci ildə milli valyutanın devalvasiyası maliyyə sektorunun inkişafına mənfi təsir göstərmiş, ölkədə kreditləşmənin tempi aşağı düşməsidir. Bu dövrün tələblərinə müvafiq aparılan sərt pul siyasəti bankların kredit imkanlarını məhdudlaşdırdı. Lakin qeyd olunanlar nəzərə alınaraq ölkənin maliyyə sektorunun fəaliyyəti düzgün tənzimlənmə və ardıcıl siyasət nəticəsində qısa bir zamanda bərpa edilməli və inkişaf tempinə dönməlidir. Bu inkişaf xüsusilə postpandemiya dövründə iqtisadiyyatın canlandırılması yönündə monetar siyasətdə görülən işlər çərçivəsində müəyyən yumşalmalar, banklara kredit imkanlarını canlandırmağa, fiziki şəxsləri və sahibkarları kredit xidmətindən yararlanmağa təşviq edərək, iqtisadiyyata qoyulan investisiyaların artmasına təkan verəcək. Bu da öz növbəsində bir çox insanın iqtisadi fəaliyyətə cəlb edilməsini təmin edərək, məşğulluq imkanları genişləndirəcək. Bundan sonrakı dövrdə ölkədə maliyyə sektorunun davamlı və inkluziv inkişafının təmin edilməsi məqsədilə kölgə iqtisadiyyatına dair mübarizə tədbirləri genişləndirilməli, bankların və digər kredit təşkilatlarının əhaliyə innovativ məhsul və xidmətlər təklif edə bilməsi üçün münasib ekosistem yaradılması istiqamətində tədbirlərin gücləmməsi məqsədyönlüdür.

35.Azərbaycanda valyuta və məzənnə siyasətini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab:Mərkəzi Bank pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi, milli valyutanın möhkəmləndirilməsi, bank sisteminin inkişaf etdirilməsi, maliyyə bazarının təşəkkül tapması sahəsində tədbirlər kompleksi həyata keçirilir.**Valyuta Siyasəti**–dövlət tərəfindən valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsi məqsədi ilə həyata keçirilən hüquqi, iqtisadi, inzibati tədbirlərin kompleksidir. Valyuta siyasəti ölkədə hər şeydən əvvəl inflyasiyanın optimal səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün əhəmiyyətlidir.Valyuta siyasəti aşağıdakı formalarda həyata keçirilir. **Diskont siyasət** – MB tərəfindən kreditlər üçün ssuda kapitalının tələb və təklifinin tənzimlənməsi məqsədi ilə faiz dərəcələrinin azalması və artması ilə müsayət olunan üçot-pul kredit siyasətidir. Faiz dərəcəsini artırmaqla Mərkəzi Bank kredit pulu üzrə tələbin azalmasına təsir göstərir, azaltmaqla isə tələbi fəallaşdırır.**Valyuta müdaxiləsi** – valyuta bazarlarında tələb və təklifin tarazlaşdırılması məqsədi ilə mərkəzi bankın valyutaların alqı-satqı əməliyyatlarında müntəzəm iştirakı. **Devalvasiya və revalvasiya** – Devalvasiya milli valyutanın xarici valyutalara nisbətən məzənnəsinin məqsədyönlü uçotlaşdırılmasıdır. Revalvasiya isə milli valyutanın xarici valyutalara nisbətən məzənnəsinin qaldırılmasıdır.**Valyuta məhdudiyyətləri** - valyuta əməliyyatlarının inzibati tədbirlər və qanunverici aktlarla qadağan olunması və ya limitləşdirilməsi nəzərdə tutulur.Valyuta siyasətinin həyata keçirilməsində əsas məqsəd hər bir dövlətin öz milli valyutasının məzənnəsinin sabitliyini qorumaqdır.Valyuta məzənnəsi bir ölkənin pul vahidinin digər ölkələrin pul vahidlərində ifadə olunmuş qiymətinə deyilir. Valyuta məzənnəsi tələb-təklif əsasında, ya da dövlət tərəfindən təyin edilir, sabit rəqəm deyil, çünki valyuta bazarında tələb və təklif tez-tez dəyişir. Tələb çox olduqda valyuta məzənnəsi artır, əksinə isə azalır. Valyuta məzənnəsi milli iqtisadiyyatla dünya iqtisadiyyatı arasındakı qarşılıqlı əlaqəni ifadə edir. Belə ki, valyuta məzənnəsinin dəyişməsi ixrac və idxal edilən malların qiymətinə, milli istehsalın dünya

bazarında rəqabət qabiliyyətliliyinə təsir göstərir. Valyuta məzənnəsinin xarakteri aşağıdakı kimidir.

1.Əməliyyatların iştirakına görə: alıcı qiyməti; satıcı qiyməti.

2.İfadə olunan edilən rejimə görə: təsbit edilmiş; üzən; qarışıq

3.İnflyasiyaya görə: nominal, real

4.Təyin edilməsinə görə: rəsmi; bazar

*5.Valyuta əməliyyatlarına görə: cari valyuta əməliyyatlarının məzənnəsi; müddətli valyuta əməliyyatlarının məzənnəsi.*Ölkədə valyuta məzənnəsinin səviyyəsindəki dəyişikliklər-ölkənin xarici ticarətinə; milli əmanətlərin rəqabətqabiliyyətliliyinə; kapital axınına; pul dövriyyəsinə; ümumilikdə bütün təkrar istehsal prosesinə təsir edir.Ölkədə 21 oktyabr 1994-cü ildə "Valyuta tənzimi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul olunmuşdur.Respublikada Valyuta siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri strateji valyuta ehtiyatlarının beynəlxalq standartlara uyğun səviyyədə saxlanılması və artırılması məqsədi ilə onların səmərəli idarə olunmasıdır. Ölkəmizdə strateji valyuta ehtiyatları və Dövlət Neft Fondunun vəsaitlərinin cəmindən ibarətdir. Azərbaycan Mərkəzi bankı -yuxarıda qeyd etdiyimiz diskont siyasətiölkədə kredit həcminə, inflyasiya səviyyəsinə, tədiyyə balansı vəziyyətinə, valyuta məzənnəsinə və bütün bunların nəticəsində iqtisadiyyata təsir göstərmək məqsədilə uçot dərəcəsinin rəsmi aşağı salınması və ya yüksəldilməsi yolu ilə həyata keçirir. Uçot dərəcəsinin dəyişdirilməsi milli iqtisadiyyatda faiz dərəcələrinin ümumi səviyyəsinə təsir göstərir. Müasir şəraitdə diskont siyasətinin səmərəliliyi azalmışdır. Deviz siyasəti-dövlət orqanları tərəfindən valyuta bazarına müdaxilə etməklə xarici valyutaların alınıb-satılması yolu ilə milli valyutanın məzənnəsinə təsir etmə üsuludur. Milli valyutanın yüksəldilməsi məqsədilə Mərkəzi Bank xarici valyutanı satır, aşağı salmaq məqsədilə isə milli valyutanı satır. Deviz siyasəti milli valyuta məzənnəsini təmizləmək üçün xarici valyutanın alınıb-satılması əməliyyatları ilə həyata keçirilir. Bu əməliyyatın əsas fərqləndirici cəhəti tətbiq edildiyi qısa müddət ərzində iri miqyaslı olmasıdır.Azərbaycan Mərkəzi Bankı 2022-ci ildə pul siyasətinin başlıca məqsədi inflyasiyanın hədəf

diapozonuna (4±2%) doğru dinamikasının təmin edilməsi olacaq. Bu məqsədlə qeyri-monetar amillərdən dünya ərzaq və enerji daşıyıcıları qiymətlərindən, növbəti ilə tarif siyasətindən və makroiqtisadi siyasət çərçivəsindən asılı olacaqdır.

36.Ölkənin iqtisadi inkişafında bank sisteminin rolunu açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Yeni bir sistemə keçid fəaliyyətləri davam etdirilən ölkədə eyni zamanda başda bank olmaqla, yeni bir maliyyə sistemi quruluşu da davam etdirilir.Ölkədə Milli Bank, səhmləri dövlətə aid olan banklar, özəl sərmayəli yerli banklar və xarici sərmayəli banklar fəaliyyət göstərir.Sərmayəsinin bütün hissəsi dövlətə aid bir hüquqi şəxs olan Mərkəzi Bank, maliyyə bazarları üzərində çox sərt bir nəzarəti var. Azərbaycanda bank siste-minin inkişaf prosesi üç mərhələyə bölünə bilər. Birinci mərhələ olaraq 1990-92-ci illər arasında Milli Bank sistemi təşəkkül etdirilmişdir. 1992-94-cü illərdə hiper-inflyasiya şərtlərində qeyri-stabil bir mühitdə bank sistemi inkişaf etmişdir. 1994-cü il və ondan sonra isə, makroiqtisadi stabil mühitdə bank sisteminin yenidən formalaşdırılaraq inkişaf edilməyə çalışılmışdır.Azərbaycanda bank sisteminin hüquqi prinsipləri “Azərbaycan Respublika-sının İqtisadi Müstəqilliyinin Əsasları” haqqında 25 may 1991-ci il tarixli Konstitusiya Qanununun “Bank sistemi və pul tədavülü” adlı 14-cü maddəsi ilə atılmışdır . Bu maddə ilə Azərbaycanda müstəqil bank sisteminin və milli valyuta vahidinin hüquqi təməlləri, Milli Bankın status və səlahiyyətləri müəy-yənləşmişdir. Milli Bank 11 fevral 1992-ci ildə qurulmuşdur.Bank və Milli Bank barədə tənzimləmələrlə əlaqədar olaraq 7 avqust 1992-ci ildə “Milli Bank Haqqındakı Qanun”la “Banklar və Bankların Fəaliyyətləri Haqqındakı Qanun” ard-arda qüvvəyə minmişdir. 1992-ci ilin dekabrında Azər-baycan Respublikası Milli Bankının nizamnaməsi qəbul edildi. Ölkədə Milli Bank və digər banklardan ibarət bir bank sisteminin qurulması hədəflənmişdir: Pul və bank sektorunda siyasətləri

müəyyənləşdirmə, nəzarət və nəzarət səlahiyyəti Milli Banka aiddir. “Azərbaycan Respublikası Milli Bankı” haqqındakı qanun 10 iyun 1996-cı ildə, qəbul edilmişdir. Əlaqədar qanun ilə bağlı 1997, 1998, 2001, 2002 və nə-hayət 2004-cü illərdə bəzi dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. Nəhayət “Azər-baycan Respublikası Milli Bankı” haqqındakı qanun son halı ilə 10 dekabr 2004-cü ildə ölkə başçısı İlham Əliyev tərəfindən təsdiq olunmuşdur.“Azərbaycan Respublikasında Banklar Haqqında Qanun” son şəkli ilə 16 yanvar 2004-cü ildə ölkə başçısı tərəfindən təsdiq olunmuşdur.Ölkədə mikro kredit vermək məqsədiylə 15 bank xarici kredit təşkilatı ölkədə fəaliyyət göstərir. Azərbaycan MikroMaliyyə Birliyi (AMMA) 2001-ci ildə dekabr ayında 8 mikro-maliyyə təşkilatı tərəfindən qurulmuşdur. 2004-cü ilin sonu etibarı ilə rəsmi olaraq qeydə alınan Azərbaycan Mikro-Maliyyə Birliyi tərkibində beynəlxalq təşkilatın yaratdığı kredit təşkilatları, Azərbaycan MikroMaliyyə Bankı, Alman-Azərbaycan Fondu və bank xarici digər kredit təşkilatları mövcuddur. Ölkədə fəaliyyət göstərən mikro-maliyyə təşkilatları 54 fərqli regionda, 47 min kiçik və orta həcmli sahibkara (40%-i qadın) bəzi layihələrin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə kiçik həcmli mikro-kredit verdi. Verilən hər bir kredit miqdarı 100 dollar ilə 1 000 000 dollar arasında dəyişir. Bu təşkilatlar iş adamlarına 2004-cü ilin sonu etibarı ilə, 517 milyon 787 min dollardan çox kiçik həcmli kredit vermişdir. 2015-ci ilin sonunda bu rəqəmin 600 milyon dolları aşacağı hesablanmışdır.Mikro-Maliyyə ölkədə yoxsulluğun azaldılması üçün ən uyğun yollardan biri olaraq görülür. Mikro kredit verilməsi üçün Azərbaycanda geniş bir potensial və böyük fürsətlər var.

(BURDAN SONRA BİRAZ KÜLƏKLƏ)

Ölkəmiz son 10-15 il ərzində müstəqil və sabit bank sistemi formalaşdırmağa nail olmuş və bu sahədə kifayət qədər irəliləyiş təmin edilmişdir. Bank sektorunun rəqabətqabiliyyətliliyi əksər beynəlxalq maliyyə kredit təşkilatları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Azərbaycanda dövlət banklarının sayı minimuma endirilmiş və güclü kommersiya bankları şəbəkəsi formalaşdırılmışdır. 2016-cı ilin əvvəlinə olan məlumata görə ölkədə mövcud olan bankların aktivlərinin ümumi

həcmi 34,9 mlrd. manat səviyyəsində olmuşdur. Ölkə banklarının məcmu kapitalı isə həmin dövrə 3654 mln. manat və yaxud qeyri-neft ÜDM-in 10,6% həcmində olmuşdur. Azərbaycanın özəl bank sektoru tərəfindən milli iqtisadiyyata kredit qoyuluşları 21,7 mlrd. manat təşkil etmişdir. Bankların milli valyuta ilə kredit qoyuluşları 10,9 mlrd. manat, xarici valyutada isə kredit qoyuluşlarının həcmi 10,7 mlrd. dəyərində olmuşdur. Ölkə banklarının cəlb etdiyi depozitlərin cəmi həcmi 23,4 mlrd. manat həcminə çatmışdır. Bunlardan 4,3 mlrd. manatı milli valyuta, 19,1 mlrd. manatı isə xarici valyutada cəlb edilmişdir. Azərbaycan banklarının xarici öhdəlikləri 01.01.2016-cı ilə 8,2 mlrd. manat təşkil etmişdir, müqayisə üçün bildirək ki, bu göstərici 2005-ci ildə 158,2 mln. manat, 2010-cu ildə isə 2470,4 mln. manat təşkil etmişdir.

37.Mərkəzi Bankın əsas məqsəd və funksiyalarını açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab:Ölkədə həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində, ölkə iqtisadiyyatına iqtisadi böhranın, pandemiyanın neqativ təsirlərini minimallaşdırmaq mümkün olmuşdur. Pandemiyanın yeni dalğasına baxmayaraq, ilkin və effektiv antiböhran tədbirləri, peyvəndlənmə prosesinin kütləviləşməsi və sosial təcrid məhdudiyyətlərinin, mərhələli yumşaldılması, eləcə də iqtisadi subyektlərin şəraitə tədricən uyğunlaşması nəticəsində ölkədə iqtisadi fəallıq bərpa edilmiş və cari ildə iqtisadiyyatda nəzərdə tutulan proqnozdan daha yüksək iqtisadi artıma nail olunmuşdur.2021-ci ildə makroiqtisadi sabitliyin qorunması Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının pul-kredit sistemində başlıca prioriteti hesab olunur. Ölkədə inflyasiya təzyiqləri artsa da, ümumilikdə makroiqtisadi sabitlik təmin olunmuşdur. İnflyasiyanın xarici fonunun pisləşməsi şəraitində, inflyasiyanın formalaşmasında xarici və daxili qeyri-monetar amillərin müəyyənedici rolu nəzərə alınmaqla

Azərbaycan Mərkəzi Bankının pul siyasəti monetar şərait və inflyasiya gözləntilərinin idarə edilməsi vasitəsi ilə, bu amillərin yumşaldılmasına yönəldilmişdir.2022-ci ildə yüksələn neft qiymətləri (Rusiya-Ukrayna münaqişəsi şəraitində), qeyri-neft ixracının əhəmiyyətli artımı şəraitində ölkənin profositli ticarət və tədiyyə balansının formalaşması milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyinin qorunmasına və ilin yekunlarına görə strateji valyuta ehtiyatlarının artmasına imkan vermişdir. Bu da valyuta bazarının tarazlığı şəraitində məzənnə sabitliyi xarici mühitdən gələn inflyasiyanın əhəmiyyətli balanslaşmasına şərait yaratmışdır.

Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyi şəraitində pul-kredit sisteminin əsas prioritetləri aşağıdakı kimi müəyyənləşmişdir.

-bank sisteminə etimadın qorunması;

-risklərin minimallaşdırılması;

-maliyyə sektorunda idarəetmə potensialının və şoklara qarşı dayanıqlığın artırılması;

-dayanıqlı qiymət sabitliyinin təmin edilməsi;

-maliyyə inkluzivliyinin genişləndirilməsi;

-sığorta və kapital bazarlarının dərinliyinin artması;

-milli ödəniş sisteminin təhlükəsizliyi;

-kommunikasiyanın effektivliyinin və əhatəliyinin genişləndirilməsi.

2021-ci ildə Mərkəzi Bankın maliyyə sabitliyi siyasəti pandemiyasının maliyyə sektoruna neqativ təsirinin minimallaşdırılmasına və pul-kredit sisteminə, bank sisteminə, etimadın qorunmasına, yəni həyata keçirilən regulyativ siyasət və risk əsaslı nəzarət çərçivəsi maliyyə sektorunun bütün seqmentlərinin stabil fəaliyyətini təmin etsin.Pandemiya dövründə cari ildə bank sistemi öz dayanıqlığını qorumuş, sektorun sağlamlaşdırılması və kapitallaşdırılması tədbirlərini davam etdirmişdir. Bank sektorunun kapital adekvatlılığı minimum regulyativ tələbi 1.8 dəfə üstələmişdir. Sektorun ani likvidlik əmsalı 58.3% olmaqla minimum tələbi 1.9 dəfə üstələmişdir.Pul siyasətinin əsas məqsədi inflyasiyanın hədəf diapazonu dinamikasının təmin edilməsidir. Bu məqsədə nail olmaq əsasən qeyri-monetar amillərdən:

1)dünya ərzaq və enerji daşıyıcılarının qiymətlərindən

2)tələb-təklif zəncirinin bərpa vəziyyətindən 3)növbəti ilin dövlət tarif siyasətindən
4)makroiqtisadi siyasət çərçivəsindən asılıdır.
Ölkədə pul siyasətinin aralıq hədəfi olan pul kütləsi iqtisadiyyatın pula olan tələbi, iqtisadi artım proqnozu və inflyasiya nəzərə alınmaqla tənzimlənəcək. Rəqəmsallaşma prosesinin təsiri ilə pul kütləsinin strukturunda baş verən dəyişikliklər də pul təklifinin tənzimlənməsi zamanı nəzərə alınır. Pul təklifinə təsir göstərmək üçün əməliyyat orientiri olaraq bankların Mərkəzi Bankdakı manatla müxbir hesabları qalığından istifadə edilir.Ümumiyyətlə, pul-kredit siyasətinin əsas prioritetləri ölkədə duran vacib strateji məsələlərin, iqtisadi artımın tənzimlənməsinin, inflyasiyanın buxovlanması, istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi, məşğulluğun təmin edilməsi və xarici iqtisadi əlaqələrin sabitləşməsinə xidmət edir.(**ƏLAVƏ MƏLUMATDA YAZMAQ OLAR**)

38.İqtisadi inkişafda monetar və fiskal siyasətin qarşılıqlı əlaqəsini açıqlayın.*(20 Bal)*

Cavab: Monetar siyasət zamanı iqtisadiyyat pul və onun alətləri vasitəsi ilə tənzimlənir. Bu siyasətdən XIX əsrin sonlarından başlayaraq istifadə olunur. Monetar siyasət faiz dərəcəsinin iqtisadiyyata təsirinə əsaslanmaqla, borc götürülən pulun qiymətini və pulun məcmu təklifini dəyişir. Bu siyasətdə istifadə olunan müxtəlif alətlər, inflyasiya, iqtisadi artım, işsizlik və məzənnəyə təsir edir. Əgər valyuta buraxılışı bir mərkəzdən həyata keçirilirsə, eləcə də fəaliyyətdə olan iqtisadi subyektlər üçün pul təmin edən bankların mərkəzi banka tabe olduğu nizamlanma sistemi varsa iqtisadi məqsədə çatmaq üçün monetar siyasət pul təklifini və faiz dərəcəsini idarə edir.1970-ci ildən monetar siyasət fiskal siyasətdən ayrı həyata keçirilir. Qeyd edək ki, bundan əvvəl Bretton Vuds sistemi də dövlətin fiskal və monetar siyasəti ayrılıqda formalaşdırmağı təklif etmişdir.İqtisadi inkişafda monetar və fiskal siyasətin qarşılıqlı əlaqəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu iki siyasət

aləti iqtisadiyyatı idarə etmək üçün istifadə olunur və onların qarşılıqlı əlaqəsi iqtisadi sabitlik və inkişaf üçün vacibdir. İndi bu siyasətlərin hər birinə və onların qarşılıqlı əlaqəsinə nəzər salaq:

Monetar Siyasət

Monetar siyasət mərkəzi banklar tərəfindən idarə edilir və əsasən pul kütləsi və faiz dərəcələri vasitəsilə iqtisadiyyata təsir edir. Mərkəzi banklar bu alətlərdən istifadə edərək inflyasiyanı nəzarətdə saxlamağa, işsizliyi azaltmağa və iqtisadi sabitliyi təmin etməyə çalışırlar. Monetar siyasətin əsas komponentləri bunlardır:

Faiz dərəcələrinin tənzimlənməsi: Mərkəzi banklar faiz dərəcələrini dəyişdirərək kreditlərin və investisiyaların həcmini tənzimləyir. - **Açıq bazar əməliyyatları:** Mərkəzi banklar dövlət qiymətli kağızlarını alıb-sataraq pul kütləsini idarə edirlər.

Ehtiyat nisbətləri: Bankların mərkəzi bankda saxlamalı olduğu minimum ehtiyatlar tənzimlənir ki, bu da kredit vermə imkanlarına təsir edir.

Fiskal Siyasət

Fiskal siyasət isə hökumət tərəfindən həyata keçirilir və əsasən vergi və xərcləmə siyasətləri vasitəsilə iqtisadiyyata təsir edir. Fiskal siyasətin əsas komponentləri bunlardır:

Vergi siyasəti: Hökumət vergiləri artıraraq və ya azaldaraq iqtisadi fəaliyyətə təsir edir.

Dövlət xərcləri: Hökumət investisiyaları və dövlət xərcləri vasitəsilə iqtisadi fəaliyyətə stimul verir.

Borclanma: Hökumət borclanma yolu ilə əlavə maliyyə resursları əldə edərək iqtisadiyyata müdaxilə edir.

Qarşılıqlı Əlaqə

Monetar və fiskal siyasətlərin qarşılıqlı əlaqəsi iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır. Bu siyasətlərin uyğun şəkildə koordinasiya olunması vacibdir:

İqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi: Əgər iqtisadiyyat resessiya mərhələsindədirsə, hökumət genişləndirici fiskal siyasət (dövlət xərclərinin artırılması və vergilərin azaldılması) tətbiq edərək tələbi

artırmağa çalışa bilər. Eyni zamanda, mərkəzi bank faiz dərəcələrini azaldaraq kreditlərə əlçatanlığı asanlaşdıra bilər.
İnflyasiyanın nəzarətdə saxlanılması: Əgər iqtisadiyyat həddən artıq qızarsa, yəni inflyasiya sürətlənərsə, mərkəzi bank faiz dərəcələrini artıraraq kredit götürmənin və xərcləmənin azalmasını təmin edə bilər. Hökumət isə daraldıcı fiskal siyasət tətbiq edərək, dövlət xərclərini azaltmaq və vergiləri artırmaqla tələbi aşağı sala bilər.
Struktur dəyişikliklər və uzunmüddətli inkişaf: İqtisadiyyatın struktur islahatları üçün hökumət uzunmüddətli investisiya layihələri həyata keçirə bilər. Mərkəzi bank isə aşağı faiz dərəcələri və digər monetar stimullar vasitəsilə bu layihələri dəstəkləyə bilər.
Güvən və gözləntilər: Monetar və fiskal siyasətlərin effektiv koordinasiyası iqtisadi subyektlərin güvənini artırır. Bu isə iqtisadi aktivlik və investisiyalara müsbət təsir edir.Beləliklə, monetar və fiskal siyasətlərin uyğun şəkildə koordinasiya olunması iqtisadi inkişafın təmin edilməsində və makroiqtisadi sabitliyin qorunmasında mühüm rol oynayır. Bu siyasətlərin qarşılıqlı təsiri, düzgün idarə olunduqda, iqtisadiyyatın müxtəlif dövrlərində effektiv müdaxilə vasitəsi ola bilər.

39.Azərbaycan Respublikasının Dövlət Büdcəsinin strukturunu açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi mərkəzləşdirilmiş gəlir və xərclərdən, yerli gəlir və xərclərdən ibarətdir.
Büdcə gəlirləri – Azərbaycan Respublikasının, Naxçıvan Muxtar Respublikasının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının müvafiq qanunvericilik aktları ilə müəyyən olunan qaydada dövlət büdcəsinə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə və yerli büdcələrə daxil olan vergilər rüsumlar, digər ödənişlər və daxilolmalardır.
Büdcə xərcləri – büdcə təsnifatına uyğun olaraq dövlət büdcəsindən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsindən və yerli büdcələrdən qanunvericiliklə nəzərdə tutulan tələbatı ödəmək üçün ayrılan vəsaitdir.

Mərkəzləşdirilmiş gəlir – dövlət büdcəsində müəyyən edilən normativlərə uyğun olaraq dövlət büdcəsi gəlirlərindən yerli gəlirlər çıxıldıqdan sonra formalaşan gəlirdir.
Mərkəzləşdirilmiş xərc – büdcə təsnifatına uyğun olaraq dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan müvafiq orqanların fəaliyyətinin və tədbirlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclərdir.
Yerli gəlir – dövlət büdcəsində müəyyən edilən normativlər əsasında formalaşan ayrı-ayrı şəhər və rayonlar üzrə gəlirdir.
Yerli xərc – büdcə təsnifatına uyğun olaraq maliyyələşdirilməsi yerli gəlirlər və mərkəzləşdirilmiş, gəlirlərdən ayrılan vəsait hesabına həyata keçirilən xərclərdir və s. Onu da qeyd etmək vacibdir ki, vahid büdcə təsnifatına (Nazirlər Kabinetinin 6 oktyabr 2004-cü il tarixli qanuna) uyğun olaraq büdcə gəlirləri 4 kateqoriyadan ibarətdir:
1.vergilərdən daxilolmalar;
2.sosial ayırmalar;
3.qrantlar;
4.digər gəlirlər.
Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin strukturu aşağıdakı əsas komponentlərdən ibarətdir

Gəlirlər*:

Vergi gəlirləri*: Vergi orqanları tərəfindən yığılmış gəlirlər. Bunlar arasında gəlir vergisi, əlavə dəyər vergisi (ƏDV), aksizlər, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi və digər vergilər var.
Gömrük gəlirləri*: Malların idxalı və ixracı zamanı alınan gömrük rüsumları və vergilər.
Dövlət mülkiyyəti və fəaliyyəti ilə bağlı gəlirlər*: Dövlət müəssisələrinin mənfəəti, dövlət əmlakının icarəsi və satışından gələn gəlirlər.
Digər gəlirlər*: Cərimələr, məcburi ödənişlər, xarici yardımlar və qrantlar.

Xərclər*:

Sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri*: Pensiyalar, sosial müavinətlər, işsizliyə qarşı müavinətlər və digər sosial ödənişlər.

Təhsil xərcləri*: Məktəblərin, ali təhsil müəssisələrinin və tədris mərkəzlərinin maliyyələşdirilməsi.
Səhiyyə xərcləri*: Xəstəxanaların, poliklinikaların və digər tibb müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi.
İqtisadi fəaliyyət xərcləri*: İnfrastruktur layihələri, kənd təsərrüfatının inkişafı və digər iqtisadi təşəbbüslər.
İctimai təhlükəsizlik və müdafiə xərcləri*: Ordunun, polis qüvvələrinin və digər təhlükəsizlik strukturlarının maliyyələşdirilməsi.
Dövlət borcuna xidmət xərcləri*: Xarici və daxili borcların faiz ödənişləri və əsas borc ödənişləri.
Digər xərclər*: Dövlət idarəçiliyi, ətraf mühitin mühafizəsi, mədəniyyət və idman sahəsindəki xərclər və s.Azərbaycanın dövlət büdcəsi hər il Milli Məclis tərəfindən müzakirə olunur və təsdiqlənir, büdcə ili ərzində həyata keçiriləcək dövlət siyasətinin əsas maliyyə sənədi kimi qəbul edilir. Büdcənin hazırlanması və icrası zamanı şəffaflıq və hesabatlılıq təmin edilməyə çalışılır.

40.Azərbaycan Dövlət Büdcəsinin formalaşmasında və icra olunmasında neftin qiyməti amilni açıqlayın.

(20 Bal)

Cavab: Neft ixrac gəlirlərinin büdcə gəlirlərindəki payı 2010-cu ildən etibarən daha da artmağa başlamışdır. 2012-ci ildə Neft Fondunun transferi ən yüksək həddə 54% olmuş və növbəti iki il də bu transfer həcmi büdcə gəlirlərinin təxminən yarısını təşkil etmişdir. Büdcənin neftdən əldə edilən gəlirlərin büdcə gəlirləri arasındakı yeri isə bu şəkildədir: Dövlət büdcəsi gəlirlərinə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) vasitəsilə daxil olan neftin payı 2002-ci ildə 36,5% ikən, 2003-cü ildə bu nisbət 31% olmuşdur. Ancaq Dövlət Neft Fondundan (ARDNF) transferlər də diqqətə alındıqda neft sektorunun

dövlət büdcə gəlirləri içindəki payı 39,1% olmuşdur. 2009-cu ildə isə bu nisbət 47,9% (38,6% SOCAR-ın payı və 9,3% ARDNF-dən transferlər) səviyyəsində oldu.Azərbaycan dövlət büdcəsinin formalaşmasında və icra olunmasında neftin qiyməti əhəmiyyətli bir amildir. Bu, ölkənin iqtisadiyyatının böyük bir hissəsinin neft və qaz sektoruna bağlı olması ilə izah olunur. Neftin qiyməti büdcəyə bir neçə əsas yolla təsir edir:
Dövlət Gəlirləri*: Neftin qiyməti yüksəldikcə, Azərbaycan Dövlət Neft Fondu (SOFAZ) vasitəsilə dövlət büdcəsinə daxil olan gəlirlər də artır. Neft və qaz ixracından əldə edilən gəlirlər, xüsusilə yüksək neft qiymətləri dövründə büdcənin əsas gəlir mənbələrindən biridir.
İqtisadi Aktivlik*: Neft sektorunda baş verən artımlar digər sektorlara da təsir edir. Yüksək neft qiymətləri zamanı infrastruktur layihələri və investisiyalar artır ki, bu da ümumi iqtisadi fəaliyyətin canlanmasına səbəb olur. Bu isə dövlətə əlavə vergi və digər gəlir mənbələri gətirir.
Dövlət Xərcləri*: Neftin qiymətinin aşağı düşməsi dövlət büdcəsinin icrasında çətinliklər yarada bilər. Büdcə gəlirlərinin azalması dövlət xərclərinin yenidən nəzərdən keçirilməsinə və ya ixtisar edilməsinə səbəb ola bilər. Belə hallarda, dövlət sosial proqramlar və infrastruktur layihələrində məhdudlaşdırmalara gedə bilər.
Fiskal Siyasət*: Neftin qiymətinin dəyişkənliyi hökumətin fiskal siyasətini də təsir edir. Yüksək neft qiymətləri dövründə hökumət əlavə gəlirlərini ehtiyat fondunda toplayaraq, qiymətlərin düşdüyü dövrlərdə iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün istifadə edə bilər. Bu, Azərbaycan üçün fiskal dayanıqlığın qorunmasında mühüm rol oynayır.
Maliyyə Stabilliyi*: Neftin qiyməti həmçinin ölkənin valyuta ehtiyatlarına və manatın məzənnəsinə də təsir edir. Yüksək neft gəlirləri valyuta ehtiyatlarını artıraraq, milli valyutanın sabitliyini təmin edir. Aşağı qiymətlər isə valyuta ehtiyatlarının azalmasına və devalvasiya riskinə səbəb ola bilər.Buna görə, Azərbaycan hökuməti neftin qiymətlərinin dəyişkənliyinə qarşı daha dayanıqlı bir iqtisadiyyat qurmaq üçün iqtisadi diversifikasiya siyasətlərinə üstünlük verməyə çalışır. Bu siyasətlər qeyri-neft sektorunun inkişafını təşviq edir və dövlət gəlirlərinin neftdən asılılığını azaltmaq məqsədi daşıyır.

41.Büdcə-vergi siyasəti və bu sahədə aparılan islahatları açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Vergilər dövlət büdcəsinin əsas gəlir mənbələrindən birini təşkil edir və dövlətin maliyyə ehtiyaclarının böyük hissəsi əsasən vergilər hesabına formalaşır. Azərbaycanda həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olan vergi siyasətinin daim iqtisadiyyatın dəyişən tələblərinə, onun artan gücünə adekvat olaraq təkmilləşdirilir. Dövlət büdcəsinin gəlirlərində Vergilər Xidmeti xəttində toplanılan vergilər sırasında ƏDV mənfəət və fiziki şəxslərdən sonra ümumi yer tutur.

Dövlətin vergi siyasəti – onun təkmilləşdirilməsi 3 tərəfə xidmət etməlidir:

1.dövlət büdcəsinə;

2.işəgötürənə;

3.işçiyə.

Azərbaycanda büdcə-vergi siyasəti və bu sahədə aparılan islahatlar ölkənin iqtisadi inkişafını təmin etmək, makroiqtisadi sabitliyi qorumaq və sosial rifahı artırmaq məqsədi daşıyır. Azərbaycan hökuməti bu siyasəti həyata keçirərkən aşağıdakı əsas istiqamətlərə diqqət yetirir:

Büdcə Siyasəti:

Azərbaycanda büdcə siyasəti dövlətin gəlirlərinin və xərclərinin səmərəli idarə olunmasına yönəlmişdir. Büdcə siyasətinin əsas məqsədləri:

Makroiqtisadi sabitlik:* Büdcə siyasəti ilə iqtisadiyyatda stabillik təmin olunur. Büdcə kəsirinin minimuma endirilməsi və borclanmanın idarə olunması bu siyasətin mühüm hissəsidir.

Sosial rifah:* Sosial müdafiə, təhsil, səhiyyə və infrastruktur sahələrinə ayrılan vəsaitlərin artırılması ilə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi hədəflənir.

Dövlət investisiyaları:* Strateji əhəmiyyətli layihələrə investisiyaların ayrılması iqtisadi artımı dəstəkləyir.

Vergi Siyasəti:

Vergi siyasəti Azərbaycanda dövlətin gəlir mənbələrindən biridir və iqtisadi fəaliyyətlərin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Vergi siyasətinin əsas məqsədləri:

Gəlir ədaləti:* Proqressiv vergi sistemi vasitəsilə gəlir bərabərsizliyinin azaldılması.

İnvestisiyaların təşviqi:* Vergi güzəştləri və azadolmalar vasitəsilə investisiyaların cəlb edilməsi.

Vergi bazasının genişləndirilməsi:* Vergi ödəyicilərinin sayının artırılması və vergi qaçaqçılığı ilə mübarizə.

İslahatlar:

Azərbaycan hökuməti büdcə-vergi siyasətində bir sıra islahatlar həyata keçirir:

Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi:* Vergi Məcəlləsinin modernləşdirilməsi və sadələşdirilməsi ilə vergi ödəyiciləri üçün daha şəffaf və başa düşülən qaydalar tətbiq olunur.

Elektron vergi xidmətləri:* Elektron hökumət portalı vasitəsilə vergi ödəmələrinin və hesabatlarının rəqəmsallaşdırılması şəffaflığı artırır və inzibati xərcləri azaldır.

Vergi qaçaqçılığı ilə mübarizə:* Qanunsuz iqtisadi fəaliyyətlərin aşkar edilməsi və vergi ödəmələrinin təmin edilməsi üçün nəzarət tədbirlərinin gücləndirilməsi.

Büdcə xərclərinin optimallaşdırılması:* Dövlət xərclərinin daha səmərəli istifadəsi və prioritet sahələrə yönəldilməsi.

Bu islahatlar Azərbaycanın iqtisadiyyatını daha dinamik və rəqabətqabiliyyətli etmək, büdcə-vergi siyasətinin effektivliyini artırmaq məqsədi daşıyır. Ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunması və əhalinin rifahının yüksəldilməsi istiqamətində davamlı işlər aparılır.

42.Neft və qeyri-neft sektorunun dövlət Büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında payını açıqlayın.*(20 Bal)*

Cavab: Son illərdə büdcə gəlirlərində meydana gələn artışda neft ünsürü böyük rol oynayır. Rəqəmlə ildən-ilə büdcə gəlirləri içində neft gəlirlərinin artdığını göstərir. Neft ixrac gəlirlərinin büdcə gəlirlərindəki payı 2010-cu ildən etibarən daha da artmağa başlamışdır. 2012-ci ildə Neft Fondunun transferi ən yüksək həddə 54% olmuş və növbəti iki il də bu transfer həcmi büdcə gəlirlərinin təxminən yarısını təşkil etmişdir. Büdcənin neftdən əldə edilən gəlirlərin büdcə gəlirləri arasındakı yeri isə bu şəkildədir: Dövlət büdcəsi gəlirlərinə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) vasitəsilə daxil olan neftin payı 2002-ci ildə 36,5% ikən, 2003-cü ildə bu nisbət 31% olmuşdur. Ancaq Dövlət Neft Fondundan (ARDNF) transferlər də diqqətə alındıqda neft sektorunun dövlət büdcə gəlirləri içindəki payı 39,1% olmuşdur. 2009-cu ildə isə bu nisbət 47,9% (38,6% SOCAR-ın payı və 9,3% ARDNF-dən transferlər) səviyyəsində oldu.2015-ci il rəqəmləri ilə müqayisə etdikdə 2016-cı ildə dövlət büdcəsinin neft xarici kəsirinin ÜDM-nin 2,1%-i həcmində olması planlanmışdır ki, bu da hökumətin neft gəlirlərinin xərcləməsinin artırılmasına dair ortamüddətli strategiyasına və 2015-ci il makroiqtisadi məqsədlərinə müvafiq gəlir.Azərbaycan büdcəsinin formalaşmasında qeyri-neft sektorunun təsiri son illərdə artmaqdadır. Bu, ölkənin iqtisadiyyatını diversifikasiya etmək və neftdən asılılığı azaltmaq strategiyasının bir hissəsidir. Qeyri-neft sektorunun təsirini daha detallı şəkildə araşdırmaq üçün bir neçə əsas məqamı nəzərdən keçirmək olar:

Vergi gəlirləri*: Qeyri-neft sektorundan əldə edilən vergi gəlirləri büdcənin mühüm hissəsini təşkil edir. Vergi və Gömrük Komitəsi vasitəsilə toplanan vergilər qeyri-neft sahələrindən gələn gəlirləri artırmaq üçün həyata keçirilən islahatlar nəticəsində artmışdır.

Sənaye və kənd təsərrüfatı*: Azərbaycan hökuməti sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafına böyük investisiyalar yatırır. Sənaye

parkları və aqroparkların yaradılması, eləcə də texnoloji yeniliklər bu sahələrin iqtisadiyyatdakı rolunu artırır.

Turizm və xidmət sektoru*: Turizm sektorunun inkişafı, həmçinin xidmət sahələrinin genişlənməsi qeyri-neft gəlirlərinin artmasına təkan verir. Azərbaycan, turizmi inkişaf etdirmək üçün yeni strategiyalar və infrastruktur layihələri həyata keçirir.

İxracın diversifikasiyası*: Neft və qaz məhsullarından başqa məhsulların ixracı artırılaraq qeyri-neft sektorunun büdcəyə töhfəsi gücləndirilir. Ənənəvi məhsulların ixracı ilə yanaşı, texnoloji və sənaye məhsullarının xarici bazarlara çıxışı genişləndirilir.

Kiçik və Orta Biznes (KOB)*: KOB-ların inkişafı üçün müxtəlif proqramlar həyata keçirilir ki, bu da qeyri-neft sektorunun güclənməsinə xidmət edir. Hökumət KOB-lara maliyyə dəstəyi, hüquqi məsləhətlər və bazar imkanları təqdim edərək onların iqtisadiyyata töhfəsini artırır.Azərbaycanın qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirmək istiqamətində atdığı addımlar, büdcənin daha sabit və dayanıqlı olmasına yönəlib. Bu, neft qiymətlərindəki dəyişkənliklərdən asılılığın azalmasına və iqtisadiyyatın daha balanslı bir şəkildə böyüməsinə kömək edir.(Azərbaycanın yenidən baxılmış 2023-cü il dövlət büdcəsinin gəlirləri 33 milyard 779,5 milyon manat proqnozlaşdırılır ki, bu da təsdiq olunmuş göstəriciyə nisbətən 3 milyard 5,5 milyon manat və ya 9,8 faiz çoxdur.Maliyyə Nazirliyindən bildirilib ki, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 52,5 faizi və ya 17 milyard 739,7 milyon manatı neft sektorunun, 47,5 faizi və ya 16 milyard 39,8 milyon manatı qeyri-neft sektorunun payına düşür. 2023-cü ilin təsdiq olunmuş göstəriciləri ilə müqayisədə neft sektoru üzrə gəlirlər 1 milyard 442,7 milyon manat və ya 8,9 faiz, 2022-ci ilin icra göstəricisinə nisbətən 2 milyard 410,1 milyon manat (15,7 faiz), qeyri-neft sektoru üzrə isə 1 milyard 562,8 milyon manat və ya 10,8 faiz, 2022-ci ilin icra göstəricisinə nisbətən 689,8 milyon manat (4,5 faiz) artırılır.Bütövlükdə dövlət büdcəsi gəlirlərinin tərkibində qeyri-neft gəlirlərinin xüsusi çəkisi təsdiq olunmuş göstəriciyə nisbətən 0,5 faiz-bənd artaraq 47,5 faiz təşkil edəcək.)

43.Dövlət Büdcəsinin gəlir və xərclərinin strukturunu açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Son illərdə büdcə gəlirlərində meydana gələn artışda neft ünsürü böyük rol oynayır. Rəqəmlə ildən-ilə büdcə gəlirləri içində neft gəlirlərinin artdığını göstərir. Neft ixrac gəlirlərinin büdcə gəlirlərindəki payı 2010-cu ildən etibarən daha da artmağa başlamışdır. 2012-ci ildə Neft Fondunun transferi ən yüksək həddə 54% olmuş və növbəti iki il də bu transfer həcmi büdcə gəlirlərinin təxminən yarısını təşkil etmişdir. Büdcənin neftdən əldə edilən gəlirlərin büdcə gəlirləri arasındakı yeri isə bu şəkildədir: Dövlət büdcəsi gəlirlərinə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) vasitəsilə daxil olan neftin payı 2002-ci ildə 36,5% ikən, 2003-cü ildə bu nisbət 31% olmuşdur. Ancaq Dövlət Neft Fondundan (ARDNF) transferlər də diqqətə alındıqda neft sektorunun dövlət büdcə gəlirləri içindəki payı 39,1% olmuşdur. 2009-cu ildə isə bu nisbət 47,9% (38,6% SOCAR-ın payı və 9,3% ARDNF-dən transferlər) səviyyəsində oldu.Qeyd edək ki Azərbaycan Respublikasının büdcəsinin formalaşmasında neft sektoru önəmli yer tutur.Dövlət büdcəsi, dövlətin maliyyə planını əks etdirən bir sənəddir və bu sənəddə gəlirlər və xərclər müəyyən olunur. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin strukturu aşağıdakı kimi izah edilə bilər:

Gəlirlər*

Gəlir Vergisi*: Fərdi şəxslərdən və müəssisələrdən alınan gəlir vergisi.

Əlavə Dəyər Vergisi (ƏDV)*: Mal və xidmətlərin əlavə dəyərinə tətbiq olunan vergi.

Aksiz Vergisi*: Spirtli içkilər, tütün məmulatları və s. kimi xüsusi məhsullara tətbiq olunan vergi.

Gömrük Rüsumları*: İdxal və ixrac olunan mallara tətbiq edilən rüsumlar.

Qeyri-vergi Gəlirləri*:

Dövlət müəssisələrinin mənfəəti*: Dövlətə məxsus şirkətlərin mənfəətindən dövlət büdcəsinə daxil olan gəlir.

Lisenziya və icazə haqları*: Müxtəlif fəaliyyət növləri üçün verilən lisenziyalar və icazələrdən əldə edilən gəlirlər.

Cərimələr və sanksiyalar*: Qanun pozuntuları nəticəsində tətbiq edilən cərimələr.

Transferlər və Yardımlar*:

Beynəlxalq yardım və qrantlar*: Xarici dövlətlərdən və beynəlxalq təşkilatlardan alınan yardımlar və qrantlar.

Xərclər*

Pensiya ödənişləri*: Təqaüd yaşına çatmış şəxslərə verilən pensiyalar.

Sosial yardımlar*: Ailələrə, əlillərə və işsizlərə verilən sosial yardımlar.

Məktəblər və universitetlər*: Təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi.

Təqaüdlər və tədris proqramları*: Tələbələrə verilən təqaüdlər və müxtəlif tədris proqramlarının maliyyələşdirilməsi.

Səhiyyə Xərcləri*:

Xəstəxanalar və klinikalar*: Sağlamlıq müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi.

Səhiyyə proqramları*: Profilaktik və müalicəvi proqramların həyata keçirilməsi.

İnfrastruktur və İnvestisiya*:

Yollar və nəqliyyat*: Yol tikintisi və təmiri, nəqliyyat layihələrinin maliyyələşdirilməsi.

İnvestisiya layihələri*: İqtisadi inkişafı təşviq edən investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi.

Müdafiə və Təhlükəsizlik*:

Silahlı qüvvələr*: Ordunun saxlanması və hərbi texnika alışı.

Daxili təhlükəsizlik*: Polis və digər təhlükəsizlik xidmətlərinin maliyyələşdirilməsi.

Dövlət İdarəçiliyi*:

Dövlət aparatının saxlanması*: Dövlət qurumlarının fəaliyyətinin təmin edilməsi.
Dövlət borclarının ödənilməsi*: Dövlətin borc öhdəliklərinin icrası.
Dövlət büdcəsinin bu gəlir və xərcləri dövlətin iqtisadi və sosial siyasətinin həyata keçirilməsi üçün vacibdir və hər bir ölkənin özünəməxsus büdcə strukturu vardır. Bu struktur, milli prioritetlər və iqtisadi vəziyyətə əsasən dəyişə bilər.

44.Vergi, gömrük siyasəti və bu sahədə aparılan islahatları xarakterizə edin.*(10 Bal)*

Cavab:Bütün dövlətələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da dövlət gəlirlərinin bir hissəsini vergidən gələn gəlirlər təşkil edir.Bildiyimiz kimi müstəqillikdən əvvəl həm vergi həmdə gömrük sahəsində özbaşınalıq var idi.müstəqillikdən sonar həm Heydər Əliyev həm də İlham əliyev bu istiqamətdə islahatlar aparmışdır.Vergi və gömrük siyasəti, bir ölkənin iqtisadi idarəetməsinin əsas komponentlərindən biridir və bu sahədə aparılan islahatlar dövlətin iqtisadi siyasətini həyata keçirmək üçün vacib alətlərdir. Vergi siyasəti dövlətin maliyyə mənbələrini təmin etmək, iqtisadi böyüməni təşviq etmək, və sosial ədaləti təmin etmək məqsədilə müxtəlif vergi növləri və dərəcələrinin tətbiqini əhatə edir.Gömrük siyasəti isə xarici ticarəti tənzimləyir, yerli istehsalı qoruyur, və dövlətin gəlirlərini artırır.

Vergi Siyasəti və İslahatlar

Dövlətin vergi siyasətinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:
sahə və ərazi nöqteyi-nəzərindən ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsi üçün şəraitin yaradılması;
dövlətin maliyyə ehtiyatları ilə təmin edilməsi;

bazar münasibətləri şəraitində əhalinin gəlir səviyyələri arasında yaranmış qeyri-bərabərliyin hamarlanması;
Müddətindən asılı olaraq vergi siyasətinin formaları:
Vergi taktikası – vergi sisteminə əlavə və dəyişikliklər edilməsi yolu ilə konkret bir dövrdə qarşıda duran məsələlərin həllini nəzərdə tutur;
Vergi strategiyası – vergi sahəsində dövlətin uzunmüddətli kursunu müəyyən edir və irimiqyaslı məsələlərin həllini nəzərdə tutur;
Daxili vergi siyasəti – bir ölkə və ya ərazi vahidi çərçivəsində həyata keçirilir və daxili məsələlərin həllini nəzərdə tutur;
Xarici vergi siyasəti – ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına, müxtəlif ölkələrin vergi sistemlərinin yaxınlaşmasına, onların vahid şəklə salınmasına yönəldilir.
Vergi Dərəcələrinin Tənzimlənməsi*: Dövlətlər iqtisadi fəaliyyətləri təşviq etmək və ya məhdudlaşdırmaq üçün vergi dərəcələrini dəyişir. Məsələn, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək məqsədilə onlara tətbiq olunan vergilərdə güzəştlər verilir.
Vergi Bazası Genişləndirilməsi*: Vergi bazasının genişləndirilməsi üçün dövlətlər qeyri-formal iqtisadiyyatı rəsmiləşdirmək üçün tədbirlər görürlər. Bu, vergi daxilolmalarını artırmağa və iqtisadi şəffaflığı təmin etməyə kömək edir.
Elektron Vergi Sistemi*: Texnologiyanın inkişafı ilə birlikdə bir çox ölkə vergi sistemini elektronlaşdırır. Bu, vergi yığımı prosesini sadələşdirir, şəffaflığı artırır və korrupsiya hallarının qarşısını alır.

Gömrük Siyasəti və İslahatlar

Tariflər və Kvotalar*: Dövlətlər yerli istehsalı qorumaq üçün idxal olunan mallara tətbiq olunan tariflər və kvotaları tənzimləyir. Bu, yerli istehsalçıları xarici rəqabətdən qoruyur və yerli iqtisadiyyatı gücləndirir.
Gömrük Rəsmiləşdirilməsi Proseslərinin Sadələşdirilməsi*: Gömrük rəsmiləşdirilməsi proseslərinin sadələşdirilməsi ticarətin asanlaşdırılmasına və idxal-ixrac proseslərinin sürətlənməsinə səbəb olur. Elektron gömrük sistemlərinin tətbiqi bu sahədə mühüm rol oynayır.

Ticarət Asanlaşdırma Anlaşmaları*: Beynəlxalq ticarətə mane olan bürokratik əngəllərin aradan qaldırılması məqsədilə ölkələr arasında ticarət asanlaşdırma anlaşmaları bağlanır. Bu anlaşmalar idxal-ixrac prosedurlarının harmonizasiyasını və standartlaşdırılmasını təmin edir.

İslahatların Nəticələri

Vergi və gömrük sahəsində aparılan islahatlar iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini artırır, investisiya mühitini yaxşılaşdırır və dövlət büdcəsinin sabitliyini təmin edir. Uğurlu islahatlar nəticəsində vergi yığımı artar, qeyri-leqal ticarət və korrupsiya hallarının qarşısı alınar, və nəticədə iqtisadi inkişaf sürətlənər.Vergi və gömrük siyasəti, bir ölkənin iqtisadi idarəetməsinin əsas komponentlərindən biridir və bu sahədə aparılan islahatlar dövlətin iqtisadi siyasətini həyata keçirmək üçün vacib alətlərdir. Vergi siyasəti dövlətin maliyyə mənbələrini təmin etmək, iqtisadi böyüməni təşviq etmək, və sosial ədaləti təmin etmək məqsədilə müxtəlif vergi növləri və dərəcələrinin tətbiqini əhatə edir. Gömrük siyasəti isə xarici ticarəti tənzimləyir, yerli istehsalı qoruyur, və dövlətin gəlirlərini artırır.

45.Gömrük siyasəti və bu sahədə aparılan islahatları təhlil edin.*(5 Bal)*

Cavab:Gömrük siyasəti dövlətin iqtisadi və xarici ticarət sahəsinin ayrılmaz hissəsidir və buna görə də hökumətin ümumi iqtisadi strategiyasının məqsəd və vəzifələrindən asılıdır. Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas vasitələri gömrük rüsumları, yığımları (tarif və ya iqtisadi tənzimləmə), gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti əməliyyatları, xarici ticarətin lisenziyalaşdırılması, qeyri-tarif və ya inzibati tənzimləmə təcrübəsi ilə bağlı olan müxtəlif gömrük məhdudiyyətləri və rəsmiyyətdir. Gömrük siyasəti xarici siyasət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas prinsipləri ilə müəyyən edilir:
- xarici siyasətin tərkib hissəsi kimi vahid xarici ticarət siyasəti;

- xarici ticarət fəaliyyətinin vahid dövlət tənzimlənmə sistemi və onun həyata keçirilməsinə nəzarət;
- vahid valyuta nəzarət siyasəti;
- xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsində iqtisadi tədbirlərə üstünlük verilməsi;

Ölkənin xarici ticarətinin dövlət tənzimlənməsinin aparıcı orqanı kimi gömrük xidmətinin rolu əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməlidir.
Gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və onun ölkənin iqtisadi maraqları nəzərə alınmaqla xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi mexanizminə uyğun vəziyyətə gətirilməsi;
Büdcəyə vergilərin ayrılması texnologiyasını və gömrük, bank-valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsi prosedurunun təkmilləşdirilməsi;
Gömrük xidməti tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsinin köməyilə yerli sahibkarların və ölkənin daxili bazarının müdafiəsinin təmin edilməsi;
Ən başlıcası isə gömrük tarif tənzimlənməsi mexanizmi cilalanmalı və gömrük tariflərinin səmərəliliyinin yüksəlməsinə nail olunmalıdır.

ƏLAVƏ MƏLUMAT

Azərbaycanda gömrük siyasəti və bu sahədə aparılan islahatlar son illərdə ölkənin iqtisadi inkişafının mühüm tərkib hissəsi olmuşdur. 2023-cü ildə gömrük rüsumlarının dövlət büdcəsinə daxilolmalarının artırılması məqsədilə proqnozlar 8% artırılmışdır, bu da gömrük orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsini əks etdirir. İslahatlar çərçivəsində gömrük prosedurları sadələşdirilmiş, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi genişləndirilmiş və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır. Bu tədbirlər ticarətin asanlaşdırılması və qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün vacibdir.Azərbaycanın Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvlük prosesi də gömrük siyasətində mühüm islahatların həyata keçirilməsinə təkan vermişdir. Xarici ticarətin və investisiyaların cəlb edilməsində gömrük proseslərinin şəffaf və effektiv olması əhəmiyyətli rol oynayır. Ümumilikdə, bu islahatlar Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətini artırmağa və beynəlxalq ticarət əlaqələrini gücləndirməyə yönəlmişdir.

46. ÜDM və dövlət büdcəsində rolu və əhəmiyyətini xarakterizə edin.*(5 Bal)*

Azərbaycanda Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) və dövlət büdcəsi ölkənin iqtisadi inkişafında və maliyyə idarəçiliyində mühüm rol oynayır. Onların spesifik rolu və əhəmiyyətini aşağıdakı şəkildə xarakterizə etmək olar:

Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM)

ÜDM Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas göstəricilərindən biridir və onun iqtisadi potensialını və inkişaf səviyyəsini əks etdirir.

Neft və Qaz Sektoru*: Azərbaycanda ÜDM-in böyük hissəsi neft və qaz sektorundan asılıdır. Bu sahə iqtisadiyyatın əsas hərəkətverici qüvvəsidir və ölkənin xarici valyuta gəlirlərinin əsas mənbəyidir. Neft və qaz sənayesinin məhsuldarlığı ÜDM-ə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Diversifikasiya və İqtisadi Artım*: Son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının diversifikasiyası istiqamətində addımlar atır. Bu, qeyri-neft sektorlarının inkişaf etdirilməsi ilə ÜDM-in daha dayanıqlı artımını təmin etməyə yönəlib. Aqrar sektor, turizm və informasiya texnologiyaları kimi sahələr bu baxımdan vacibdir.

İnfrastruktur Layihələri*: Azərbaycanın ÜDM artımı həmçinin irimiqyaslı infrastruktur layihələri ilə dəstəklənir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri, Cənub Qaz Dəhlizi və digər layihələr ölkənin iqtisadi inkişafına mühüm töhfələr verir.

Dövlət Büdcəsi

Dövlət büdcəsi* Azərbaycanda iqtisadiyyatın tənzimlənməsi, sosial xidmətlərin təmin edilməsi və dövlətin digər funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün əsas vasitədir.

Gəlir Mənbələri*: Azərbaycanın dövlət büdcəsinin əsas gəlir mənbələri neft və qaz satışlarından əldə olunan gəlirlərdir. Dövlət Neft Fondundan (SOFAZ) dövlət büdcəsinə transferlər həyata keçirilir, bu da büdcənin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

İctimai Xidmətlər və Sosial Müdafiə*: Dövlət büdcəsi təhsil, səhiyyə, sosial müdafiə və digər ictimai xidmətlərin maliyyələşdirilməsində əsas rol oynayır. Sosial proqramlar, pensiyalar və digər yardımlar vasitəsilə əhalinin rifahı təmin olunur.
İnfrastruktur İnvestisiyaları*: Dövlət büdcəsi infrastrukturun inkişafına böyük sərmayələr ayırır. Yolların, körpülərin, enerji və su təchizatı sistemlərinin modernləşdirilməsi ölkənin iqtisadi inkişafını dəstəkləyir.
İqtisadi Sabitlik və İnkişaf*: Dövlət büdcəsi iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsində və makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Fiskal siyasət vasitəsilə inflyasiyanın nəzarət altında saxlanılması, işsizliyin azaldılması və iqtisadi artımın təşviqi mümkündür.
Regionların İnkişafı*: Dövlət büdcəsi regional inkişaf proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunur. Regionlarda infrastrukturun yaxşılaşdırılması və iqtisadi fəaliyyətlərin artırılması üçün müxtəlif layihələr həyata keçirilir.Azərbaycanda ÜDM və dövlət büdcəsi iqtisadi siyasətin əsas dayaq nöqtələridir. ÜDM iqtisadi fəaliyyətin və inkişafın əsas göstəricisi olaraq, dövlət büdcəsi isə bu inkişafın düzgün idarə edilməsini və əhalinin rifahının artırılmasını təmin edir.
(Qeyd edim ki cavab şərtidir yəni doğru olmayada bilər)

47. Ölkənin xarici borcu və onun həcmi və səmərəliliyini açıqlayın.*(5 Bal)*

Dövlət borcu – daxili vəxarici dövlət borcundan ibarət olmaqla ölkənin təxirə salınmaz sosial-iqtisadi xərclərinin və büdcə kəsrinin maliyyələşdirilməsi üçün qəbul edilən ölkə hökumətinin hüquqi və fiziki şəxslərə, habelə xarici dövlətlərə müvafiq faiz ödənilməklə qaytarılmalı olan milli və xarici valyuta ilə ifadə edilmiş borc öhdəlikləridir.Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət borcu daxili və xarici dövlət borcundan ibarətdir.

Xarici dövlət borcu – bu dövlətin qeyri-rezidentlər qarşısında və xarici valyutada yaranan öhdəliklərinin məcmusudur. Respublikanın müvafiq qanunvericiliyinə görə xarici dövlət borcu Azərbaycan Respublikası adından qeyri-rezidentlərlə bağlanmış müqavilələrin öhdəlikləri üzrə yaranan borcdur. Xarici dövlət borcunun hüquqi əsasını borc alan ölkə ilə borcverən subyekt arasındakı borc müqaviləsi təşkil edir. Borc verən tərəf ayırdığı vəsaitlərin etibarlığını təmin etmək məqsədilə borc alan dövlətdən zəmanət (təminat) tələb edir. Azərbaycanın xarici dövlət borcu ayrı-ayrı beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından infrastruktur layihələr, maliyyələşmə proqramları üçün cəlb edilmiş kreditlərdən, habelə beynəlxalq maliyyə bazarlarında yerləşdirilən qiymətli kağızlardan ibarətdir. 01 iyul 2021-ci il tarixi vəziyyətinə birbaşa xarici dövlət borcu 7 milyard 839 milyon ABŞ dolları və ya Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) 16,6 faizini, dövlət müəssisələri tərəfindən cəlb edilmiş xarici borclara verilmiş dövlət zəmanətləri üzrə şərti öhdəliklər isə 764,4 milyon ABŞ dolları və ya ÜDM-in 1,6 faizini təşkil etməklə, şərti öhdəliklər nəzərə alınmaqla xarici dövlət borcu 8 milyard 603,4 milyon ABŞ dolları və ya ÜDM-in 18,2 faizini təşkil etmişdir. Belə ki, xarici dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti 01 yanvar 2021-ci il ilə müqayisədə 20,7 faizdən 2,5 faiz bəndi azalaraq 18,2 faizə çatmışdır. Qarşıdan gələn strateji dövrdə (2018–2025-ci illər) dövlət borcunun idarə olunması sahəsində əsas məqsəd gələcək illər üçün dövlət borcunun dayanıqlığını təmin etməklə ÜDM-ə nisbətinin tədricən azaldılmasına nail olmaqdır. Bu isə ortamüddətli dövrdə dövlət borclarının idarə edilməsinin strateji çərçivəsinin yaradılmasını, habelə xərc və risklərin müvafiq tarazlığı nəzərə alınaraq, ən optimal maliyyə alətlərinin seçilməsini tələb edir. Qeyd olunan strateji çərçivə daxili borcalmanı təkcə alternativ maliyyələşmə mənbəyi kimi deyil, eyni zamanda, daxili maliyyə bazarlarının inkişafı üçün zəruri alət kimi nəzərdə tutur.2024-cü ilin məlumatlarına əsasən, Azərbaycanın xarici dövlət borcu təqribən 8,1 milyard ABŞ dollarıdır. Xarici borcun strukturu müxtəlif mənbələrdən alınan kreditlər və istiqrazlar vasitəsilə formalaşır. Borcun 55,7%-i çoxtərəfli maliyyə institutları, 35,4%-i xarici bazarlarda yerləşdirilən

istiqrazlar, qalan 8,9%-i isə ikitərəfli maliyyə institutlarından əldə edilən kreditlərdir.Bu borcun təxminən 35,4%-i avrobondlar, 29,9%-i Asiya İnkişaf Bankı, 14,9%-i Dünya Bankı və 19,8%-i digər mənbələrdən cəlb edilib Borcun 43,1%-i dəyişkən, 56,9%-i isə sabit faiz dərəcəsi ilə olan öhdəliklərdir. Xarici borcun 52,5%-i beş ilədək, 40,3%-i beş ildən on ilədək, 7,2%-i isə on ildən artıq müddətdə ödənilməlidir.Daxili borc isə daha çox dövlət qiymətli kağızları və istiqrazlar vasitəsilə təmin olunur və ümumilikdə təqribən 16 milyard manat təşkil edir. Burada məqsəd daxili maliyyə bazarlarının inkişaf etdirilməsi və xarici borcun müəyyən hissəsinin daxili borcla əvəzlənməsidir Azərbaycanın borclanma siyasətinin əsas məqsədi dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzunmüddətli strategiya çərçivəsində iqtisadi dayanıqlığın qorunması və borc yükünün idarə olunmasıdır. Bu siyasət, həmçinin, büdcə kəsirinin azaldılması və ölkənin iqtisadi inkişafının dəstəklənməsinə yönəlib.

48.Azərbaycanın neft sənayesinin inkişaf mərhələlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab. 1994-cü ildən Azərbaycan dövləti özünün geniş neft strategiyasını həyata keçirir. Bu strategiyanın əsas mənası, prinsipləri Azərbaycanın zəngin təbii resurslarından, o cümlədən neft və qaz sərvətlərindən xalqın rifahı naminə daha da səmərəli istifadə etməkdir. Neft faktoru müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsi istiqamətində elə bir iqtisadi vasitədir ki, ondan səmərəli və düzgün istifadə olunmalıdır.Tarixə diqqət yetirsək görərik ki, Azərbaycan neft sənayesi inkişaf tarixində bir neçə mərhələ keçmişdir:
I mərhələ (1847-1920-ci illər) Mexaniki üsulla qazılmış quyularında neftin hasil edilməsi ilə başlanır. 1847-1848-ci illərdə ilk dəfə Bibiheybət və Balaxanı yataqlarında mexaniki üsulla qazılmış quyulardan sənaye əhəmiyyətli neft alınmış, XIX əsrin əvvəllərində dünyada ilk dəfə olaraq Bibiheybətdə sahildən 30 metr aralı dənizdə qazılmış əl quyusundan neft hasil olunmuş, ilk neftayırma zavodu isə 1859-cu ildə Bakıda

tikilmişdir. Binəqədədi, Piallahı, Suraxanı XIX əsrin sonunda neft sənayesinin inkişafında milli neft milyonçularını formalaşdırmışdır ki, bunun da (Hacı Zeynalabdin Tağıyev, İsa bəy Hacınski, Murtuz Muxtarov, Şəmsi Əsədullayev, Seyid Mirbabayev və s.) 24,8% azərbaycanlı olmuşdur. 1847-ci ildə ilk "bakı neft" səhmdar cəmiyyəti yaradıldı. 1876-cı ildə Nobel qardaşları (Robert Nobel fransız) Bakıda neft hasilatı və emalı üzrə neft şirkəti yaradır. İlk neft kəməri Bakı neftayırma zavodlarını birləşdirən kəmərdir – uzunluğu 230 km-dir.

II mərhələ (1920-1949-cu illər) Azərbaycanda neft sənayesinin milliləşdirilməsindən sonra başlayır və açıq dənizdə "Neft daşlarının" kəşfi dövrünü əhatə edir. Bu dövr Rusiya imperiyasının süqutundan sonra Bolşeviklərin Azərbaycanı-Bakını yenidən işğal etdiyi dövrdür. Sovet hökuməti Azərbaycana ayırdığı kapital qoyuluşunun çox hissəsini neft istehsalının genişləndirilməsinə istifadə edirdi. 1920-ci ildə ölkədə 2,4 mln ton, 1941-ci ildə 23,6 min ton neft hasil edildi.7 noyabr 1949-cu ildə Neft Daşlarında 1№-li quyu gündə 100 t hasilatla istismara daxil olur və Azərbaycanda dənizdə neftçıxarmanın əsası qoyulur. Azərbaycan dənizdə ilk neftçıxaran ölkə kimi tarixə düşdü, dəniz mədəni tikildi və neftçilər şəhərciyi yaradıldı.

III mərhələ (1950-1969-cu illər) "Neft daşları" yatağının istismara verilməsi ilə Azərbaycanda dəniz neft sənayesinin inkişafı ilə başlanır. Bu mərhələdə geoloji kəşfiyyat işləri genişlənir, yeni neft və qaz yataqları aşkar edilib (Qum dəniz, Sanqaçal-Divanni-dəniz Xərə zirə adası, Bahar, Bulla-dəniz, Darvin küpəsi, Palçıq pilpiləsi və s.) dənizqazma işlərinin, hidrotexniki neft qurğularının tikintisinin texnika və texnologiyası, dənizdə neftçıxarmanın infrastrukturu inkişaf etdirilir. Bu mərhələdə quru sahələrində də bir sıra yeni neft və qaz kondensat yataqların intensiv surətdə işlənilməsi və istismarı həyata keçirilmişdir.

IV mərhələ (1969-1990-cı illər) Azərbaycanın xalq təsərrüfatının bütün sahələri kimi neft və qaz sənayesinin də yüksək dinamik inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması ilə səciyyələnir. Bu dövrdə Azərbaycanın neft və qaz sənayesinin, xüsusilə dəniz neftinin hasilatının inkişaf tarixində yeni mərhələ başlayır. 1970-ci ildə "Xəzərdəniz neft" İstehsalat

Birliyi (İB) yaradılır, həmin ildən Xəzər sektorlara bölünür, geologikəşfiyyat, qazma, işlənmə, istismar işlərinin aparılması dəniz şəraitində iş aparmaq təcrübəsi olan azərbaycan neftçilərinə tapşırılır. Nəticədə 2500 t gücündə "Azərbaycan" kran gəmisi işə başlayır, "Xəzərtipli" özü qalxan, dənizin 200 m dərinliyindəki sahələrdə işləməyə imkan verən "Self" tipli üzən qazma qurğuları və zəngin neft və qaz yataqlarının kəşfi həyata keçirilir. 80-ci illərdə dənizin 80-350 m dərinliyində yatan zəngin neft ehtiyatlarına malik olan yataqlar kəşf olundu. Bu- Günəşli, Çıraq, Azəri və s. yataqlardır. Bu dövrdə Azərbaycan neftinin emalı üçün xüsusi proqram "Azərbaycan neftayırma sənayesinin yenidən qurulması" planı hazırlanmış, bu proqrama əsasən yeni texnika və texnologiyalara malik zavodlar yaradılmışdır. Bu dövrdə Dərin Dəniz özəlləri zavodu tikilir. Bu zavodun tikilməsinə 1978-ci ildə başlandı və 1989-cu ildə istismara verildi.

V mərhələ (1990 və ondan sonrakı dövr) SSRİ-nin dağılması, müstəqillik dövrü və Azərbaycanın yeni tarixini əhatə etməklə "Yeni neft strategiyasının" yaranması ilə səciyyələnir. 1990-cı illərdə müstəqillik qazanmış Azərbaycan həm iqtisadi, həm də siyasi (Dağlıq Qarabağdakı proseslər) cəhətdən çox çətin bir şəraitdə idi. Keçmiş SSRİ respublikaları ilə iqtisadi əlaqələrin qırılması, respublika ərazisində qeyri-sabitliyin olması, maddi və texniki təchizatın sıfıra enməsi iqtisadiyyatın bir çox sahələri kimi neft-qaz sənayesini də iflic vəziyyətə salmışdı. Neft sənayesində yaranmış çətin vəziyyətdən çıxmaq və ölkəmizin neft-qaz sənayesinin mənimsənilməsi üçün 2 yol var idi:

il ölkəmizin maliyyə iqtisadi vəziyyətinin əlverişli olmasını gözləmək;

2)Xarici neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq etmək.

Ümummilli lider H.Əliyev ikinci variantı (yolu) seçdi. Onun gərgin əməyi nəticəsində 1994-cü ilin 20 sentyabrında "Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Günəşli" və "Çıraq" (suyun dərin hissəsi) yataqların birgə işlənməsi və hasilat payı bölgüsü haqqında" sonradan "Əsrin müqaviləsi" adını almış saziş imzalandı. Bu müqavilədə dünyanın 8 ölkəsindən 11 iri neft şirkətləri iştirak edirdi.

49.Azərbaycan dövlətinin neft- qaz strategiyası və onun ölkənin iqtisadi inkişafında əhəmiyyətini açıqlayın. *(20 Bal)*

Cavab.Müstəqil Azərbaycanı müasir, güclü, davamlı iqtisadi inkişafa malik dövlətə çevirmək üçün ümummilli lider Heydər Əliyev gələcək siyasi-iqtisadi islahatların köklü transformasiyasının əsası olacaq neft strategiyasını müəyyənləşdirdi. Bu strategiya xarici sərmayədarların Azərbaycanın neft yataqlarının işlənilməsinə cəlb edilməsini, xam neftin daşınması yollarının şaxələndirilməsini, neft gəlirlərinin səmərəli idarə olunmasını və Azərbaycanın yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasını təmin edib.Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə 1994-cü il sentyabrın 20-də Azərbaycanın XX əsr tarixində siyasi, iqtisadi və strateji əhəmiyyətinə görə ən mühüm müqavilələrdən biri – Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən "Azəri", "Çıraq" neft yataqlarının və "Günəşli" neft yatağının bir hissəsinin müştərək işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında Saziş - "Əsrin müqaviləsi" imzalanıb. Dəyəri 7,4 milyard dollar olan "Əsrin müqaviləsi"ndə dünyanın 7 ölkəsini (Azərbaycan, ABŞ, Böyük Britaniya, Rusiya, Türkiyə, Norveç və Səudiyyə Ərəbistanı) təmsil edən 11 beynəlxalq neft şirkəti iştirak edib. Onlar tezliklə işçi strukturlar – Rəhbər Komitə, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti və Məsləhət Şurası yaradıblar. Saziş 1994-cü il dekabrın 12-də Azərbaycan parlamentində ratifikasiya olunub.İlkin hesablamalara görə "Azəri", "Çıraq" yataqlarının və "Günəşli" yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsində çıxarıla bilən neft ehtiyatı 511 milyon ton olsa da, sonralar yeni qiymətləndirmələrə əsasən, neft ehtiyatı 1.072 milyard ton həcmində müəyyən edilib.Bu nəhəng yataqlar blokunun istismarı üç mərhələdə nəzərdə tutulmuşdu. 1997-ci il noyabrın 7-də "Çıraq" platformasından ilk neft hasil edildi və növbəti mərhələlər uğurla həyata keçirildi. Müqavilənin müddəalarını nəzərdə tutulan müddətdə icra etmək və artan neft hasilatını beynəlxalq bazarlara

daşımaq üçün yeni neft kəmərləri tikilib istifadəyə verildi: 1997-ci ilin sonlarında neft Bakı-Novorossiysk kəməri ilə Qara dənizə ixrac edilməyə başlanıb; 1999-cu ildə Qara dənizin digər limanına - Supsaya Bakıdan neft kəməri çəkilib istifadəyə verilib. 1999-cu ilin dekabrında Azərbaycan nefti ilə doldurulmuş ilk tanker dünya bazarlarına çıxarılıb; 2002-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin davamlı səyləri nəticəsində "Əsrin müqaviləsi"ndə nəzərdə tutulan, əsas neft kəməri Bakı-Tbilisi-Ceyhanın təməli qoyulub. Qlobal əhəmiyyət kəsb edən kəmər Azərbaycanın enerji dəhlizinə çevrilməsi istiqamətində mühüm addım idi. 2005-ci il mayın 25-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin açılış mərasimi keçirdi, 2006-cı ildə Türkiyənin Ceyhan limanından Azərbaycan neftinin nəqlinə başlanıldı.Ümumilikdə, Azərbaycan neftinin Xəzər dənizindən dünya bazarlarına çıxarılması üçün Yer planetinin ekvatorunun uzunluğunun 1/10-i həddində neft kəmərləri tikilib: Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa və Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəməri.2022-ci ilin əvvəlinədək "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlar blokunun işlənilməsinə 41milyard ABŞ dollarına yaxın sərmayə qoyulub və bu blok üzrə 546 milyon ton neft hasil edilib, 49 milyard kubmetrdən artıq səmt qazı hasil olunaraq Azərbaycan hökumətinə verilib. "Yeni əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə Azərbaycanın neft strategiyasının yeni mərhələsinin əsası qoyulub. Bu, müasir Azərbaycan tarixində yeni eranın başlanması, ölkənin siyasi və iqtisadi təhlükəsizliyinə əlavə təminat, yeni investisiya qoyuluşu, ÜDM-in artımı, yeni iş yerləri və sosial rifahın yaxşılaşdırılması **deməkdir.(ƏLAVƏ MƏLUMAT YAZMAQ OLAR)**

***(CAVAB ŞƏRTİDİR)*ÇALIŞIN NEFTİN ÖLKƏ ÜÇÜN OLAN XEYİRİNDƏN YAZASINIZ.**

50.Azərbaycanda nef-qaz ehtiyatlarının nəqli layihələrini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü il oktyabrın 29-da imzaladığı Sərəncam ilə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi çərçivəsində Azərbaycanın mənafeyini qorumaq və layihə iştirakçılarına dövlət dəstəyinin təmin edilməsi məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradılıb.2014-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi"nin iyirmi illiyində Səngəçalda Cənub-Şərqi Avropa ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının, nazirlərinin və beynəlxalq şirkətlərin rəhbərlərinin iştirakı ilə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin təməlqoyma mərasimi keçirilib. Azərbaycan strateji əhəmiyyət daşıyan Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin təşəbbüskarı, səhmdarı və ev sahibinə çevrilib. Bu təşəbbüsə ilk olaraq Türkiyə və Gürcüstan, sonrakı dövrdə İtaliya, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya qoşulub. Hazırda yeni və potensial tərəfdaşlar arasında Bosniya və Herseqovina, Xorvatiya və Monteneqro da yer alıb. Artıq Azərbaycan hasil etdiyi qazı qonşu dövlətlərə ixrac edir və Avropa bazarına ixraca başlamaq üçün yeni kəmərlər tikilib:2007-ci ildə BakıTbilisi-Ərzurum qaz kəməri (Cənubi Qafqaz qaz boru kəməri) istifadəyə verilib və "Şahdəniz" yatağının birinci mərhələsi çərçivəsində hasil edilən qaz Gürcüstan, Türkiyə və Yunanıstana ixrac edilməyə başlanıb; 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Baş Naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın təşəbbüsü ilə İstanbulda Azərbaycan ilə Türkiyə arasında TANAP (Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri) layihəsinə imza atılıb;2013-cü ildə "Şahdəniz" konsorsiumu TANAP kəməri ilə daşınacaq Azərbaycan qazının Avropa bazarına çatdırılması üçün Türkiyə sərhədini İtaliyanın cənubuna birləşdirən TAP (Trans-Adriatik təbii qaz boru kəməri) layihəsini seçib və kəmərin tikintisi 2020-ci ildə başa çatdırılıb.Bu layihələr "Şahdəniz" yatağını İtaliyanın cənubuna birləşdirməklə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin reallaşmasına imkan verib.2018-ci il mayın 29-da Səngəçal terminalında rəsmi açılış mərasimi keçirilən Cənub Qaz Dəhlizinin önəmli hissəsi olan TANAP enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin

həlli üçün əvəzolunmaz infrastruktur layihəsidir.“Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin əsas elementlərindən biri olan Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi başa çatdıqdan sonra, 2018-ci il iyunun 30-dan “Şahdəniz-2” çərçivəsində Türkiyəyə kommersiya təyinatlı qaz həcmlərinin nəqlinə başlanılıb.2018-ci il iyunun 12-də Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP kəmərinin istifadəyə verilməsi münasibətilə təntənəli mərasim keçirilib və kəmərin açılışı reallaşıb. 2019-cu il noyabrın 30-da Türkiyənin Ədirnə vilayətinin İpsala qəsəbəsində TANAP-ın Avropa ilə birləşən hissəsinin rəsmi açılışı olub və bununla da onun tikintisi başa çatdırılıb.2015-ci ildən başlayaraq hər il Cənub Qaz Dəhlizi Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin görüşləri keçirilir.Azərbaycan təbii qazını Avropaya nəql edən TAP kəməri ilə 2020-ci il dekabrın 31-dən etibarən kommersiya təbii qazının nəqlinə başlanılıb. Beləliklə, Azərbaycanın zəngin qaz ehtiyatlarının Türkiyə və Avropa bazarlarına qısa və təhlükəsiz yolla, şaxələndirilmiş formada çatdırılmasına nail olunub.Azərbaycanın təsdiqlənmiş qaz ehtiyatları 2,6 trilyon kubmetrdir. Proqnozlaşdırılan ehtiyatlar isə 3 trilyon kubmetr civarındadır. Yalnız “Ümid” yatağının potensialı 200 milyard kubmetrdən çoxdur. Bu isə qarşıdakı 100 ildə də Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının etibarlı təchizatçısı kimi tanınmasına imkan verəcək.

(**ƏLAVƏ MƏLUMAT**)**Dostluq Yatağı*:** Türkmənistanla birlikdə Xəzər dənizində yerləşən bu yatağın karbohidrogen ehtiyatlarının kəşfiyyatı və işlənilməsi üzrə layihədir. Bu yataq Azərbaycanın enerji potensialını daha da artırır və regional əməkdaşlığı gücləndirir.Bu layihələr Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarının dünya bazarlarına çıxarılmasında mühüm rol oynayır və ölkənin enerji strategiyasının əsas komponentlərini təşkil edir.

51.Bakı-Tbilisi-Ceyhan ixrac boru kəməri layihəsi və onun beynəlxalq əhəmiyyəti.*(5 Bal)*

Cavab.2002-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin davamlı səyləri nəticəsində "Əsrin müqaviləsi"ndə nəzərdə tutulan, əsas neft kəməri - Bakı-Tbilisi-Ceyhanın təməli qoyulub. Qlobal əhəmiyyət kəsb edən kəmər Azərbaycanın enerji dəhlizinə çevrilməsi istiqamətində mühüm addım idi. 2005-ci il mayın 25-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin açılış mərasimi keçirdi, 2006-cı ildə Türkiyənin Ceyhan limanından Azərbaycan neftinin nəqlinə başlanıldı.Ümumilikdə, Azərbaycan neftinin Xəzər dənizindən dünya bazarlarına çıxarılması üçün Yer planetinin ekvatorunun uzunluğunun 1/10-i həddində neft kəmərləri tikilib: BakıNovorossiysk (1330 kilometr), Bakı-Supsa (833 kilometr) və Bakı-TbilisiCeyhan əsas ixrac neft boru kəməri (1768 kilometr);Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri Azərbaycanın enerji sektorunda və regional geosiyasi sahədə mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu əhəmiyyət bir neçə əsas aspektdə özünü göstərir:

Enerji Təhlükəsizliyi və Diversifikasiya*: BTC kəməri Xəzər dənizindən çıxarılan neftin birbaşa Aralıq dənizi sahillərinə nəql olunmasına imkan yaradır. Bu, Azərbaycanın neft ixracında Rusiya və İran kəmərlərindən asılılığını azaldır, diversifikasiya və enerji təhlükəsizliyi təmin edir .

Beynəlxalq Əməkdaşlıq və İqtisadi Faydalar*: BTC kəməri Azərbaycanın iqtisadiyyatına böyük miqdarda gəlir gətirir. Kəmər vasitəsilə neftin dünya bazarlarına çıxarılması ölkənin iqtisadi inkişafına və xarici investisiyaların cəlb edilməsinə təkan verir. Layihə həmçinin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında iqtisadi və siyasi əməkdaşlığı gücləndirir.

Geosiyasi Əhəmiyyət*: BTC kəməri Qərbin Xəzər regionuna çıxışını təmin edir və Avropanın enerji təminatında strateji rol oynayır. Bu, regionda enerji resurslarına dair mübarizənin azaldılmasına və daha sabit siyasi mühitin yaradılmasına kömək edir

Ətraf Mühit və Texnoloji İnkişaf*: BTC kəməri tikildiyi zaman ən son texnologiyalardan və ekoloji standartlardan istifadə edilib. Kəmərin tikintisi və istismarı zamanı ətraf mühitin qorunmasına xüsusi diqqət yetirilib, bu da Azərbaycanın ekoloji siyasətinə uyğundur. BTC kəməri Azərbaycanın enerji resurslarının dünya bazarlarına çıxarılması və regionda strateji mövqeyinin gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli bir layihədir. Bu layihə həm ölkənin iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərir, həm də beynəlxalq arenada Azərbaycanın nüfuzunu artırır.

52.Cənub Qaz dəhlizi layihələri və onun beynəlxalq əhəmiyyətini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab.2011-ci ildə Azərbaycan və Avropa Komissiyası arasında Cənub Qaz Dəhlizi layihəsi üzrə Birgə Bəyannamə imzalanıb və bu, həmin layihənin icrasının başlanğıc mərhələsi olub. Şahdəniz” yatağının ikinci mərhələsinin işlənilməsi üçün konsorsium üzvləri 2013-cü il dekabrın 17-də Bakıda növbəti tarixi qərara imza atıblar. İmzalanma mərasimi Heydər Əliyev Mərkəzində müxtəlif ölkələrin rəsmi nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilib. 2021-ci il noyabr ayının sonuna “Şahdəniz” yatağının işlənilməsinin 2-ci mərhələsinə yekun investisiya qərarından öncə çəkilmiş xərclər daxil olmaqla təqribən 21 milyard ABŞ dolları vəsait xərcləyib.Cənub Qaz Dəhlizi ideyası Azərbaycanın iradəsi və liderliyi sayəsində reallığa çevrilməyə başlayıb.Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü il oktyabrın 29-da imzaladığı Sərəncam ilə “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi çərçivəsində Azərbaycanın mənafeyini qorumaq və layihə iştirakçılarına dövlət dəstəyinin təmin edilməsi məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradılıb.Cənub Qaz Dəhlizi (CQD), Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə və Avropa Birliyi ölkələrinin enerji təhlükəsizliyini artırmaq və enerji mənbələrinin diversifikasiyasını təmin etmək məqsədi ilə həyata keçirilən bir layihədir. Bu dəhliz vasitəsilə Xəzər dənizindəki "Şahdəniz" yatağından çıxarılan qaz Avropaya nəql olunur. CQD bir neçə əsas komponentdən ibarətdir:

Cənub Qafqaz Boru Kəməri (CQBK):* Bu boru kəməri Azərbaycan və Gürcüstan ərazisindən keçir və Türkiyəyə qədər uzanır. CQBK-nin genişləndirilməsi layihəsi (CQBK+) "Şahdəniz-2" qazını nəql etmək üçün boru kəmərinin tutumunu artırmağı nəzərdə tutur.
Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri (TANAP):* TANAP Türkiyə ərazisindən keçərək Yunanıstan sərhədinə qədər uzanan bir qaz boru kəməridir. Bu boru kəməri CQBK-nin davamıdır və Azərbaycan qazının Avropaya çatdırılmasında əsas rolu oynayır.
Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP):* TAP Yunanıstan və Albaniya ərazisindən keçərək Adriatik dənizi vasitəsilə İtaliyaya uzanır. Bu boru kəməri TANAP-dan qaz qəbul edir və onu Avropa bazarlarına çatdırır

Beynəlxalq Əhəmiyyəti

Enerji Təhlükəsizliyi:* CQD, Avropa Birliyinə yeni və etibarlı bir qaz təchizat mənbəyi təmin edir. Bu, Avropanın Rusiya qazından asılılığını azaltmaq və enerji təhlükəsizliyini artırmaq üçün mühüm addımdır.
İqtisadi Əlaqələr və İnvestisiyalar:* Layihə iştirakçı ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafına və geniş miqyaslı investisiyaların cəlb edilməsinə səbəb olur. Boru kəmərlərinin tikintisi və idarə edilməsi, həmçinin qaz satışından əldə olunan gəlirlər bölgə ölkələrinin iqtisadiyyatına mühüm təsir göstərir.
Geopolitik Təsir:* CQD, Xəzər regionundan Avropaya uzanan enerji dəhlizi yaradaraq, bu ölkələrin geopolitik mövqeyini gücləndirir. Bu, həmçinin Qərbin Xəzər regionu ilə əlaqələrini möhkəmləndirir və bölgədə sabitlik və əməkdaşlığı təşviq edir.
Ətraf Mühit:* Təbii qaz, digər fosil yanacaqlarla müqayisədə daha təmiz enerji mənbəyidir və CQD-nin Avropada təbii qaz istehlakını artırması, karbon emissiyalarının azaldılmasına kömək edir.CQD-nin beynəlxalq əhəmiyyəti, onun enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi inkişaf və geopolitik sabitlik baxımından region və dünya üçün mühüm bir layihə olmasını təsdiq edir.

53.TANAP” və TAP-layəhələrinin istifadəyə verilməsinin əhəmiyyəti.*(5 Bal)*

Cavab. 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Respublikasının Baş Naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın təşəbbüsü ilə İstanbulda Azərbaycan ilə Türkiyə arasında TANAP (TransAnadolu təbii qaz boru kəməri) layihəsinə imza atılıb;2013-cü ildə “Şahdəniz” konsorsiumu TANAP kəməri ilə daşınacaq Azərbaycan qazının Avropa bazarına çatdırılması üçün Türkiyə sərhədini İtaliyanın cənubuna birləşdirən TAP (Trans-Adriatik təbii qaz boru kəməri) layihəsini seçib və kəmərin tikintisi 2020-ci ildə başa çatdırılıb.Bu layihələr “Şahdəniz” yatağını İtaliyanın cənubuna birləşdirməklə “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin reallaşmasına imkan verib.2018-ci il mayın 29da Səngəçal terminalında rəsmi açılış mərasimi keçirilən Cənub Qaz Dəhlizinin önəmli hissəsi olan TANAP enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin həlli üçün əvəzolunmaz infrastruktur layihəsidir.“Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin əsas elementlərindən biri olan Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi başa çatdıqdan sonra, 2018-ci il iyunun 30dan “Şahdəniz-2” çərçivəsində Türkiyəyə kommersiya təyinatlı qaz həcmlərinin nəqlinə başlanılıb.2018-ci il iyunun 12-də Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP kəmərinin istifadəyə verilməsi münasibətilə təntənəli mərasim keçirilib və kəmərin açılışı reallaşıb.
2019-cu il noyabrın 30-da Türkiyənin Ədirnə vilayətinin İpsala qəsəbəsində TANAP-ın Avropa ilə birləşən hissəsinin rəsmi açılışı olub və bununla da onun tikintisi başa çatdırılıb.2015-ci ildən başlayaraq hər il Cənub Qaz Dəhlizi Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin görüşləri keçirilir.Azərbaycan təbii qazını Avropaya nəql edən TAP kəməri ilə 2020-ci il dekabrın 31-dən etibarən kommersiya təbii qazının nəqlinə başlanılıb. Beləliklə, Azərbaycanın zəngin qaz ehtiyatlarının Türkiyə və Avropa bazarlarına qısa və təhlükəsiz yolla, şaxələndirilmiş formada çatdırılmasına nail olunub.Azərbaycanın təsdiqlənmiş qaz ehtiyatları 2,6 trilyon kubmetrdir. Proqnozlaşdırılan ehtiyatlar isə 3 trilyon kubmetr civarındadır. Yalnız “Ümid” yatağının potensialı 200 milyard

kubmetrdən çoxdur. Bu isə qarşıdakı 100 ildə də Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının etibarlı təchizatçısı kimi tanınmasına imkan verəcək.“Şahdəniz”, “Azəri-Çıraq-Günəşli” layihələrinin operatoru olan BP ilə icrasına başlanan “D 230” bloku və “Şəfəq-Asiman” qaz yatağının işlənilməsi üzərində işlər davam etdirilir. 2023-cü ildən “Total” şirkətinin operator olduğu 300 milyard kubmetrdən artıq qaz potensialı olan “Abşeron” yatağından qaz hasilatının həyata keçirilməsi planlaşdırılır. Azərbaycanın enerji sahəsində məqsədyönlü fəaliyyəti onu regional enerji mərkəzinə çevirir.Bu layihələrin istifadəyə verilməsinin əsas əhəmiyyətləri aşağıdakılardır:

Təhlükəsizliyi və Şaxələndirmə*: TANAP və TAP layihələri Cənub Qaz Dəhlizi vasitəsilə Xəzər dənizindən qazın Avropaya nəqlini təmin edir. Bu, Avropanın enerji mənbələrini şaxələndirərək Rusiya qazına olan asılılığı azaldır.

İqtisadi Faydalar*: Bu layihələr Azərbaycan, Türkiyə, Yunanıstan, Albaniya və İtaliya kimi ölkələr üçün iqtisadi faydalar gətirir. İnvestisiyalar, iş yerlərinin yaradılması və tranzit haqları bu ölkələrin iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərir.

Geopolitik Əhəmiyyət*: TANAP və TAP layihələri Avropanın enerji təhlükəsizliyini artırmaqla yanaşı, region ölkələri arasında əlaqələri gücləndirir və əməkdaşlığı təşviq edir. Bu, Cənubi Qafqaz və Balkan regionlarında sabitliyi və təhlükəsizliyi dəstəkləyir.

Ətraf Mühitə Təsir*: TANAP və TAP layihələri təbii qazın istifadəsini təşviq edir ki, bu da digər fosil yanacaqlara nisbətən daha az karbon emissiyasına səbəb olur. Bu, Avropanın ekoloji hədəflərinə çatmasına kömək edir.

Texnoloji İnkişaf və İnnovasiya*: Bu iri miqyaslı layihələr mühəndislik və texnologiya sahələrində yeni həllər və innovasiyalar gətirir. Bu da gələcəkdə digər enerji layihələri üçün təcrübə və texnoloji inkişaf təmin edir.Bu layihələr Avropanın enerji xəritəsini dəyişdirərək daha dayanıqlı və təhlükəsiz enerji təchizatı təmin edir, həmçinin regionda iqtisadi və siyasi sabitliyə töhfə verir.

54.Azərbaycan Dövlət Neft Fondunun gəlir və xərclərinin səmərəli idarə olunmasını xarakterizə edin. *(10 Bal)*

Cavab.ARDNF Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Heydər Əliyevin 29 dekabr 1999-cu il tarixli 240 nömrəli Fərmanı ilə təsis edilmişdir. ARDNF-nin Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2000-ci il tarixli 434 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. ARDNF əməli fəaliyyətə 2001-ci ilin iyun ayında Fondun vəsaitlərinin yerləşdirilməsi qaydalarının Prezident Fərmanı ilə təsdiq edilməsindən sonra başlamışdır ki, bu da Milli Neft Strategiyasının ayrılmaz hissəsidir.ARDNF-nin missiyası tükənən təbii sərvətlərdən əldə olunan gəlirlərin toplanması və Azərbaycan xalqının bugünkü və gələcək nəsillərinin daimi gəlir mənbəyinə çevrilməsidir.ARDNF-nin yaradılması fəlsəfəsinin əsasını Azərbaycan xalqına Tanrı tərəfindən bəxş edilmiş neft sərvətlərinin nəsillər arasında ədalətli bölüşdürülməsinin təmin edilməsi təşkil edir. ARDNF-nin təsis edilməsinin əsas məqsədi ölkəmizin neft sərvətlərinin səmərəli və məqsədyönlü şəkildə idarə edilməsinə şərait yaratmaqdan ibarətdir.ARDNF-nin fəaliyyəti ölkə qarşısındakı aşağıdakı mühüm vəzifələrin həllinə yönəlmişdir:

1.Ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunması, maliyyə-vergi intizamının təmin edilməsi, neft gəlirlərindən asılılığın azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişafının təmin edilməsi;

2.Ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi naminə mühüm ümummilli layihələrin maliyyələşdirilməsi;

3.Neft və qazın bərpa edilməyən təbii ehtiyat olduğunu nəzərə alaraq, onlardan əldə edilən gəlirin nəsillər arasında bərabər bölüşdürülməsi və gələcək nəsillər üçün ehtiyat vəsaitin toplanması.

ARDNF-nin fəaliyyətinə ümumi nəzarət Müşahidə Şurası tərəfindən həyata keçirilir. Müşahidə Şurasının başlıca vəzifəsi ARDNF-nin İcraçı direktoru tərəfindən hazırlanan illik büdcə layihəsinə və büdcənin icrası

barədə hesabatlara, illik hesabatlara, maliyyə fəaliyyətinin auditinin nəticələrinə rəy verməkdir.ARDNF-ə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin olunan və vəzifədən azad edilən İcraçı direktor rəhbərlik edir.ARDNF-nin vəsaiti aşağıdakılar hesabına formalaşır: hasilatın pay bölgüsü sazişlərinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının payına düşən neft və qazın satışından əldə edilən xalis gəlirlər, bonuslar, akrhesabı ödənişlər, dividendlər,
neftin və qazın Azərbaycan Respublikasının ərazisi ilə ötürülməsindən əldə edilən gəlirlər, sərmayəçilər tərəfindən verilən aktivlərdən əldə edilən gəlirlər, Fondun aktivlərinin yerləşdirilməsindən və idarə olunmasından əldə edilən gəlirlər,qrantlar və digər təmənnasız yardımlar, qanunvericiliyə uyğun olaraq digər gəlirlər və daxilolmalar.ARDNF-nin Əsasnaməsinə uyğun olaraq, Fondun vəsaiti ölkənin sosialiqtisadi tərəqqisi naminə ən mühüm ümummilli problemlərin həllinə və strateji əhəmiyyətli infrastruktur obyektlərinin inşasına və bərpasına istifadə oluna bilər.Bundan başqa, ARDNF dövlət büdcəsinə transfertlər edir. ARDNF-nin xərclərinin müəyyən hissəsi isə onun idarə edilməsinə yönəldilir. Azərbaycan Respublikasının "Büdcə Sistemi haqqında" Qanununa uyğun olaraq, ARDNF-nin xərcləri icmal dövlət büdcəsinin tərkib hissəsidir və hər il dövlət büdcəsi ilə birlikdə ölkə parlamenti tərəfindən baxılaraq təsdiq edilir. Qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, ARDNF yalnız öz büdcəsi ilə nəzərdə tutulan xərcləri həyata keçirə bilər.
ARDNF aşağıdakı layihələrin maliyyələşdirilməsini həyata keçirir:
1.Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirak payının maliyyələşdirilməsi (tamamlanıb);
2.Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində öz doğma yurdlarından didərgin düşmüş qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin sosial-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və məskunlaşdırılması problemlərinin həlli layihəsi;
3.“Oğuz-Qəbələ zonasından Bakı şəhərinə su kəmərinin çəkilməsi” layihəsi (tamamlanıb);

4.“Samur-Abşeron kanalının rekonstruksiya edilməsi” layihəsi; 5.Dövlət İnvestisiya Şirkətinin Nizamnamə kapitalının maliyyələşdirilməsi (tamamlanıb);
6.Bakı-Tbilisi-Qars layihəsinin maliyyələşdirilməsi;
7.“2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı” nın maliyyələşdirilməsi (tamamlanıb);
8.“Cənub Qaz Dəhlizi” QSC-nin nizamnamə kapitalında dövlətin iştirak payının maliyyələşdirilməsi;
9.Türkiyə Respublikasında "Star" neft emalı kompleksinin tikintisi layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirak payının maliyyələşdirilməsi;
10.Xəzər dənizində yeni, müasir, üzən qazma qurğusunun tikintisi layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirak payının maliyyələşdirilməsi.
Bildiyimizə əsasən ARDNF-nin vəsaitləri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 19 iyun tarixli 511 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş, əlavə və dəyişikliklər nəzərə alınmaqla "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun valyuta vəsaitlərinin saxlanılması, yerləşdirilməsi və idarə edilməsi haqqında Qaydalar"a və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamları ilə illik əsasda təsdiq olunan "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun İnvestisiya siyasəti"nə əsasən idarə olunur.
ARDNF-nin investisiya portfeli aşağıdakı altportfellərdən ibarətdir:
1. borc öhdəlikləri və pul bazarları alətləri alt portfelinə;
2. səhm (pay) alt portfelinə; 3. daşınmaz əmlak alt portfelinə; 4. qızıl alt portfelinə.

2021-ci il aprel ayının 1-ə ARDNF-nin aktivləri 42 761,3 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir.
ARDNF-nin fəaliyyətində daim şəffaflıq sahəsinə xüsusi diqqət yetirilir.

ARDNF-nin hesabat sistemində şəffaflığın təmin edilməsi ilk növbədə Fondun maliyyə fəaliyyəti haqqında hesabatının müstəqil auditor tərəfindən yoxlanılması vasitəsilə həyata keçirilir.
Neft Fondu – ölkənin suveren fondudur.
Suveren Sərvət Fondları - maliyyə ehtiyatlarını istiqrazlar, əmlak, qiymətli metallar və ya digər maliyyə alətləri təşkil edən, təbii sərvətlərdən əldə edilən gəlir hesabına formalaşan dövlət maliyyə fondlarıdır. Bu termin ilk dəfə 2005-ci ildə işlədilmişdir.

55.Azərbaycanda karbohidrogen resurslarından asılılığın zərərlərini və Holland sindromunu açıqlayın.*(20 Bal)*

Cavab. Azərbaycanda karbohidrogen resurslarından, xüsusilə neft və qazdan asılılıq bir sıra iqtisadi, sosial və ətraf mühit zərərlərinə səbəb ola bilər. Bu zərərlərə aşağıdakılar daxildir:

İqtisadi Zərərlər:*

İqtisadiyyatın müxtəlifləşməsinin azalması: Neft və qaz sənayesi iqtisadiyyatın əsas sektoru olduğu üçün digər sahələrə yatırım və inkişaf az olur. Bu, iqtisadiyyatın müxtəlifləşməsini çətinləşdirir və ölkəni neftin qiymət dəyişikliklərinə həssas edir.

Holland xəstəliyi:* Neft sektorundan gələn böyük gəlirlər digər sektorların rəqabət qabiliyyətini azalda bilər. Bu, yerli valyutanın güclənməsinə və qeyri-neft sektorunun ixracat qabiliyyətinin azalmasına səbəb olur.

Sosial Zərərlər:*

İşsizlik və bərabərsizlik:* Neft sektoru yüksək gəlir gətirsə də, bu sektorda iş imkanları məhduddur. Bunun nəticəsində işsizlik səviyyəsi yüksək qalır və cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında gəlir bərabərsizliyi artır.

Sosial gərginliklər:* İqtisadiyyatın bir sektoruna həddindən artıq asılılıq sosial ədalətsizlik və narazılıq yarada bilər.

Ətraf Mühit Zərərləri:*

Ekoloji çirklənmə:* Neft hasilatı və emalı ətraf mühitə zərər verir. Torpağın, suyun və havanın çirklənməsi, ekosistemlərin məhvi, və flora və faunanın zərər görməsi kimi problemlər yaranır.

İqlim dəyişikliyi:* Neft və qaz kimi fosil yanacaqların yanması atmosferə böyük miqdarda karbon dioksid və digər istixana qazları buraxır ki, bu da qlobal iqlim dəyişikliyinə töhfə verir.

Siyasi və Strateji Zərərlər:*

Siyasi sabitliyin azalması:* Neft gəlirlərindən asılı olan ölkələrdə siyasi sabitlik neftin qiymətinə bağlı olur. Neft qiymətlərinin enməsi iqtisadi çətinliklərə, sosial narazılığa və potensial olaraq siyasi sabitliyin pozulmasına səbəb ola bilər.

Geosiyasi risklər:* Neft resurslarının bol olduğu ölkələrdə xarici müdaxilələr və geosiyasi risklər artar, bu da milli təhlükəsizlik üçün təhdid yaradır.Bu problemlərin qarşısını almaq və uzunmüddətli inkişafı təmin etmək üçün Azərbaycanın iqtisadiyyatını diversifikasiya etmək və bərpa olunan enerji mənbələrinə yatırım etmək mühüm addımlardandır.**Holland sindromu,** ya da daha geniş tanınan adı ilə "Holland xəstəliyi" təbii resursların, xüsusən də neft və qazın bol olduğu ölkələrdə iqtisadi problemlərə səbəb olan bir fenomendir. Bu termin ilk dəfə 1970-ci illərdə Hollandiya iqtisadiyyatında təbii qaz kəşfi ilə bağlı baş verən hadisələri təsvir etmək üçün istifadə edilmişdir. Holland sindromunun Azərbaycana potensial təsirləri aşağıdakı şəkildə izah edilə bilər:

Milli Valyutanın Güclənməsi:*

Neft və qaz kimi təbii resursların ixracından əldə olunan böyük gəlirlər milli valyutanın güclənməsinə səbəb olur. Güclü milli valyuta isə digər ixrac məhsullarının qiymətini artıraraq onların beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətini azaldır.

Qeyri-neft Sektorunun Azalması:*

Güclü valyuta və yüksək gəlir gətirən neft sektoru digər sektorların inkişafını çətinləşdirir. Ənənəvi sənaye və kənd təsərrüfatı sektorları

zərər görür, çünki bu sahələrdə istehsal olunan məhsulların qiyməti artır və beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyəti azalır.

İşsizlik və Gəlir Bərabərsizliyi:*

- Neft sektoru nisbətən az sayda yüksək ixtisaslı işçi tələb etdiyi üçün bu sahənin inkişafı işsizliyi azaltmaqda və ya geniş kütlənin gəlir səviyyəsini artırmaqda effektiv olmur. Bu da iqtisadiyyatın digər sahələrində işsizlik və gəlir bərabərsizliyinin artmasına səbəb ola bilər.

Daxili İnflyasiya:*

Neft gəlirlərinin sürətli artması daxili bazarda inflyasiyanın artmasına səbəb ola bilər. Xüsusilə, xidmətlər və daşınmaz əmlak sektorlarında qiymətlərin sürətlə artması geniş kütlənin alıcılıq qabiliyyətinə mənfi təsir göstərir.

İqtisadi Asılılıq:*

Təbii resurslardan asılı olan iqtisadiyyat neftin dünya bazarındakı qiymət dəyişikliklərinə həssas olur. Bu da iqtisadi sabitliyi təhdid edir və neftin qiyməti aşağı düşdükdə ciddi maliyyə problemlərinə səbəb olur.

Holland Sindromunun Qarşısının Alınması Üçün Təkliflər:*

Qeyri-neft sektorlarının inkişaf etdirilməsi və investisiya cəlb edilməsi ilə iqtisadiyyatın müxtəlifləşdirilməsi. Kənd təsərrüfatı, sənaye, turizm və informasiya texnologiyaları kimi sahələrə diqqət yetirilməsi vacibdir.

Maliyyə İdarəetməsinin Gücləndirilməsi:*

Neft gəlirlərinin idarə olunması üçün sabit fondların və ya suveren sərvət fondlarının yaradılması, bu gəlirlərin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə investisiya kimi yönəldilməsi.

İnsan Kapitalının İnkişafı:*

Təhsil və təlim proqramlarının inkişaf etdirilməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi və ixtisaslı işçilərin hazırlanması üçün investisiya qoyulması.

İnfrastrukturun Yaxşılaşdırılması:*

Müasir infrastrukturun yaradılması, nəqliyyat, rabitə və enerji təchizatının təkmilləşdirilməsi.Bu tədbirlər həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli perspektivdə Holland sindromunun zərərlərini azaltmaq və davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün vacibdir.

56.Azərbaycanda bərpa olunan enerji resursları və onların potensialını açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab.Ölkədə alternativ və bərpaolunan enerji mənbələrinin inkişafı “yaşıl enerjiyə keçidin” təmin edilməsi hələ 1994-cü ildən enerji siyasətinin əsas istiqamətlərindən idi. Bu gün bəşəriyyətin iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizəsi qloballasır. Atmosferə atılam zərərli tullantıların həcminin azaldılması və onun “yaşıl enerji” ilə əvəz olunması dünya gündəminin ən vacib məsələlərindən biridir. Atom elektrik stansiyalarının fəaliyyətinin azaldılması, eləcə də kömür və qazla işləyən elektrik stansiyalarının “yaşıl enerji” mənbələri ilə əvəz edilməsi üçün dünya ölkələri bir sıra planlar qurur. Azərbaycan öz növbəsində qlobal çağırışlara cavab verən layihələr reallaşdırır.Bərpaolunan enerjiyə nisbətən bərpaolunmayan mənbələr qazıntı-yanacaq növləri, nüvə və nüvə istilik enerjisi ətraf mühitin əlavə olaraq istiləşməsinə, zərərli tullantıların artmasına, atmosferin çirklənməsinə səbəb olur. Buna görə dünya ölkələri bərpaolunan alternativ enerji mənbələrinə üstünlük verir və prioritet hesab edir, çünki bu enerji növü dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ekoloji cəhətdən təmiz alternativ enerji mənbəyi kimi istifadə olunur.Enerji mənbələri arasında 2020-ci ildə yeganə artım bərpa olunan enerji növləri üzrə qeydə alınıb. 2020-ci il pandemiya səbəbindən dünyada enerji tələbatının 5% azalmasına baxmayaraq, bərpaolunan enerji mənbələrinin istehsalı 7% yüksəlib. Beynəlxalq Enerji Agentliyinin (BEA)nin proqnozlarına əsasən gələcək 10 ildə bərpa olunan enerji sektoruna hər il orta hesabla 440 milyard dollar investisiya qoyuluşu nəzərdə tutulur. Alternativ enerji mənbələrinin istehsalı 2021-ci ildə 10%, növbəti beş ildə 50% artaraq 2025-ci ildə qlobal elektrik istehsalının 33% təşkil edəcək. 2025-ci ildə qlobal elektrik enerji istehsalının artım gücünün 95% bərpa olunan enerji mənbələrinin payına düşəcək. Azərbaycan bərpaolunan enerji mənbələri üzrə yüksək potensiala malik ölkələrdəndir. Ölkədə əlverişli və texniki cəhətdən

istifadəsi mümkün olan bərpa edilən enerji mənbələrinin potensialı 27000 MVt-dir; o cümlədən külək enerjisi 3000 MVt, günəş enerjisi 23000 MVt, bioenerji 380 MVt, dağ çaylarının potensialı 520 MVt həcmində qiymətləndirilir. Enerji resursları ilə zəngin olmasına və dünyada enerji resurslarının ixracatçısı kimi tanınmasına baxmayaraq, Azərbaycanda bərpaolunan enerji mənbələrindən istifadə diqqət mərkəzində olub. 2004-cü ildə "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpaolunan enerji üzrə Dövlət Proqramı" qəbul olunub. Bu proqram bərpaolunan mənbələrinin diqqət mərkəzində saxlanılmasına, ölkəmizin bu sahədəki potensialının inkişafına geniş imkanlar yaradıb.Bərpaolunan enerjiyə keçid üçün uzun illər gərgin iş aparılmalı, iri həcmli sərmayələr qoyulmalıdır. Qaz, neft, kömür kimi yanacaq növləri yanacaq balansında hələ də aparıcı rola malikdir. Lakin Azərbaycan perspektivdə bu prosesin tədricən həyata keçirilməsini hədəfləyir və enerji mənbələrini şaxələndirir və "yaşıl enerjinin" inkişaf etdirilməsi həyata keçirilir. Günəş enerjisi üzrə Xəzər akvatoriyası, Abşeron yarmadası, Bakı, habelə Xızı rayonu daha əlverişli sayılır.İşğaldan azad olmuş ərazilərdə də bu istiqamətdə böyük potensial var. Belə ki, günəş enerjisi Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Fizuli rayonlarında, külək enerjisi Laçın və Kəlbəcər rayonlarında daha yüksək qiymətləndirilir. Kəlbəcərin dağlıq ərazisində küləyin orta illik surəti 7-8m/s təşkil edir. Eləcə də Qarabağda Tərtər, Bazarçay, Həkəri kimi çaylar və onların qollarında elektrik enerjisi istehsalı əlverişli sayılır.**(ƏLAVƏ ŞEYLƏRDƏ YAZMAĞA ÇALIŞIN)**

57.Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni regional strukturunu xarakterizə edin.*(20 Bal)*

Cavab. Elmi ədəbiyyatda "region" anlayışına verilmiş çox müxtəlif təriflərə rast gəlmək olar. Dar mənada region–müəyyən bir ərazidir, geniş mənada isə daha böyük ərazilərin bir hissəsidir. Son illərdə isə

“region” anlayışına yeni tərzdə yanaşmaq zərurəti meydana çıxmışdır. Onun formalaşmasına iqtisadi-təşkilati, sosial-psixoloji, siyasi-hüquqi və coğrafi faktorlar təsir edir. Aərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı 7 iyul 2021-ci müvafiq fərmana əsasən, iqtisadi rayonların yeni bölgüsü təsdiq edilib. Yeni bölgüyə əsasən, iqtisadi rayonların sayı 10-dan 14-ə qədər artırılıbdır. Bu bölgü Azərbaycanın şəhər və rayonlarının davamlı və tarzalı inkişafının təmin olunması sahəsində son illərdə bölgələrin iqtisadi idarəedilməsində yeni keyfiyyət dəyişikliklərindən və müasir iqtisadi çağırışlardan, eyni zamanda qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra yaranmış siyasi və iqtisadi gerçəklərin zəruri tələblərindən meydana çıxıbdır. Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, gələcək inkişafının təmin olunması, zəruri infrastrukturun yaradılması və əhalinin doğma torpaqlarına qayıdışı istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir.Azərbaycan artıq tamamilə ərazi bütövlüyünü təmin etmiş dövlət kimi iqtisadi siyasətinin konturlarına da düzəlişlər edir, regionların iqtisadi resurs və inkişaf trayektoriyasının gələcək meyarlarını yeni geoiqtisadi şəraitə uyğun tərtib edir. Beləliklə, bütün rayonlarımızın zəngin iqtisadi potesialından, təbii sərvətlərindən və geniş turizm imkanlarından səmərəli istifadə etməklə onların bərabər inkişafının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulan bütün işlərin vahid proqram əsasında aparılmasının məqsədə müvafiqliyi əraziləri işğaldan azad edilmiş rayonların iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünə yenidən baxılmasını şərtləndirir. Xüsusilə də Zəngəzur dağ silsiləsi ilə əhatə olunan, Laçın və Kəlbəcərdən Naxçıvana qədər böyük bir ərazini tutan Zəngəzur yaylasının şərq hissəsində, Ermənistanla sərhəddə yerləşmiş və eyni zoğrafi məkanda, tarixən birlikdə, habelə uzun illər 1861-ci ildə yaradılmış Zəngəzur qəzasının tərkibində olmaları və ənənəvi sosial-iqtisadi, tarixi-mədəni bağlıqlarını Zəngilan, Qubadlı, Cəbrayıl, Laçın və Kəlbəcər rayonlarının vahid iqtisadi rayonda birləşdirilməsini zəruri edir. Bu baxımdan yeni təsnifat artıq Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsində əldə etdiyi zəfərdən sonra formalaşmış yeni düzənə, yeni reallıqlara uyğun olaraq həyata keçirilir. Eyni zamanda nəzərə alsaq ki, artıq biz iqti sadi rayonların

sırasına yeni adda- Qarabağ, Şərgi Zəngəzur iqtisadi rayonların adlarının daxil edilməsini müşahidə etdik. Bu həm strateji, həm iqtisadi, həm də tarixi baxımdan kifayət qədər vacib qərardır. Şərgi Zəngəzur iqtisadi rayonu strateji, iqtisadi və ən əsası tarixi baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Şərgi Zəngəzur həm bölgənin iqtisadi potensialının istifadə edilməsi və həm də genişləndirilməsi aspektindəndə vacibdir. Azərbaycan və Türkiyə arasındakı yeni əlaqə zolağı olan Zəngəzur dəhlizi təxminən otuz ildir ki, mühasirədə olan Naxçivan eksklavını Azərbaycanla birləşdirməklə yanaşı, əlavə olaraq mövcud ticarət və nəqliyyat əlaqələrinə xidmət edəcək. Kommunikasiyaların bərpası bütün bölgədə, ölkəmiz üçün perspektivlidir və daha böyük dərəcədə Qara dəniz coğrafiyasının əhəmiyyətini artıracaq. Nəqliyyat, rabitə və ticarətlə bağlı təşəbbüslər yeni tərəfdaşlardan və imkanlardan faydalanmaq fürsəti verəcəkdir.

58.Regionaların sosial-iqtisadi inkişaf Dövlət proqramlarının məqsəd və əsas istiqamətlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Ölkə bölgələrinin inkişafının yeni keyfiyyət mərhələsinə yüksəlməsində son on ildə regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı qəbul edilmiş dövlət proqramlarının icrası böyük əhəmiyyət kəsb edir. “Regionların sosial-iqtisadi inkişafının dövlət proqramı”nda qeyd olunur ki, zamanın tələblərinə uyğun bir şəkildə regionların iqtisadiyyatının qurulması məqsədilə maliyyə resursların olması zəruridir, bu isə təsərrüfat subyektlərinin böyük əksəriyyəti üçün ciddi problem olaraq qalır. Bazar infratsrukturunun zəif inkişafı istehsalçıların səmərəli fəaliyyətinin imkanlarını zəiflədir. Kənd təsərrüfatında servis xidmətlərinin tam şəkildə formalaşdırılması həlledici əhəmiyyətə malikdir. Birinci dövlət proqramının həyata keçirilməsi zamanı aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:kənd təsərrüfatı məhsulunun emal edilməsi üzrə müəssisələrin inkişaf etdirilməsi;investisiyaların əsasən istehsal müəssisələrinin bərpasına, regionların infrastruktur və

kommunal xidmətlərlə təmin olunma keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, eləcə də sosial təyinatlı obyektlərin tikintisinə istiqamətlndirilməsi; kənd təsərrüfatı məhsulunun istehsalçıları üçün vergi tətillərin tətbiq edilməsi;aqrar-sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən müəssisələrə, fermer təsərrüfatlarına dövlət maliyyə yardımı proqramlarının həyata keçirilməsinin davam etdirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətilə məşğul olmaq arzusunda olan əhali təbəqələrinin nümayəndələrinə mikrokreditlərin verilməsi sxeminin işlənib hazırlanması, mikrokreditlərin verilməsi üzrə bankların və bu sektorda həyata keçirilən layihələrin maliyyələşdirilməsini reallaşdırmaq iqtidarında olan kredit ittifaqlarının yaradılmasının dəstəklənməsi; kənd təsərrüfatı sektorunda bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan sığorta sisteminin yaradılmasının stimullaşdırılması; fermerlər tərəfindən yetişdirilmiş kənd təsərrüfatı məhsulunun həm ölkə daxilində, həm də onun hüdudları kənarında satılması ilə bağlı lazımi köməyin göstərilməsi istiqamətində hərtərəfli dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi, İxraca Kömək Fondunun, birjaların, topdan satış anbarlarının yaradılmasında, auksionların təşkil olunmasında yardımların edilməsi;baytarlıq-sanitar, nəzarət-texniki, fitosanitar işlərinin, eləcə də toxum ehtiyatlarının yaradılması üzrə işlərin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi və maliyyələşdirilməsi və sair.“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının Dövlət Proqramı”nın (2004-2008-ci illər üzrə) müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi nəticəsində ölkədə makroiqtisadi göstəricilərin yüksək artımına nail olunmuş, proqramda nəzərdə tutulmuş və sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində yüksək göstəricilərin əldə edilməsinə yönəlmiş bütün tədbirlər həyata keçirilmişdir ki, bu da ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə ikinci dövlət proqramının da həyata keçirilməsi uğurla başa çatmışdır. 2009-2013-cü illərdə regionların sosial-iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət proqramının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi nəticəsində ölkənin makroiqtisadi göstəricilərində yüksək artımı əldə etmək mümkün olmuşdur, həmçinin sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində nəzərdə tutulmuş bütün tədbirlərin həyata keçirilməsi ölkə

əhalisinin həyat səviyyəsinin daqha da yüksəldilməsində olduqca əhəmiyyətli rol oynamışdır.Regionların hərtərəfli inkişafı sahəsində 2004-cü ildən başlanılmış məqsədyönlü siyasətin davamı olaraq "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" hazırlanmışdır. "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosialiqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrası ölkə iqtisadiyyatının inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunmasında, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsində, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin yaranmasında, irimiqyaslı infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsində, kommunal xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsində, nəticədə əhalinin rifah halının daha da yaxşılaşdırılmasında və yoxsulluq səviyyəsinin aşağı düşməsində müstəsna rol oynamışdır."Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın əsas məqsədi ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, regionların sürətli inkişafı istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi, xüsusi ilə kəndlərin inkişafı ilə bağlı infrastrukturun və sosial xidmətlərin daha da yaxşılaşdırılmasından ibarət olmuşdur.
Dövlət Proqramında müəyyən edilmiş məqsədə nail olmaq üçün regionlarda infrastruktur təminatının, o cümlədən əhalinin kommunal xidmətlərlə təminatının daha da yaxşılaşdırılması, ixracyönümlü və rəqabətədavamlı məhsul istehsalı istiqamətində sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi, əhalinin, xüsusi ilə kənd əhalisinin məşğulluq səviyyəsinin artırılması və yoxsulluğun səviyyəsinin azaldılması istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi kimi mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Dövlət Proqramında müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olunması, eləcə də qeyd edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün ölkədə makroiqtisadi sabitliyin qorunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Makroiqtisadi sabitliyi nəzərə alaraq dövlətin büdcə siyasətində iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin modernləşməsi və onun effektivliyinin, uzunmüddətli dayanıqlılığının təmin

edilməsi üçün şəraitin yaradılması, investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması prioritet olmuşdur. İqtisadi artımın, məşğulluğun, büdcə və valyuta gəlirlərinin əsas mənbəyi kimi qeyri-neft sektoru tarazlı və dayanıqlı iqtisadi artıma nail olunmasında və yüksək gəlirli iqtisadiyyatın formalaşmasında strateji amil rolunu oynamışdır.Bu istiqamətdə 2014-2018-ci illərdə bütövlükdə iqtisadiyyatın, o cümlədən regionlarda ayrı-ayrı sahələrin inkişafının başlıca şərtləri kimi:
orta illik inflyasiya tempinin və milli valyutanın məzənnəsinin məqbul səviyyədə saxlanılması;
vergi və gömrük dərəcələrinin optimal həddə müəyyənləşdirilməsi;
kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının stimullaşdırılması tədbirlərinin davam etdirilməsi;
taxıl istehsalının artırılması və rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi;
istehsalçıların ixrac yönümlü fəaliyyətinin stimullaşdırılması;
yeni iş yerlərinin yaradılmasının stimullaşdırılması;
Ümumi Daxili Məhsulda qeyri-neft sektoru üzrə büdcə gəlirlərinin xüsusi çəkisinin yüksəldilməsi;
ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə aqrar sektorun inkişafı davam etdirilmişdir.“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” regionların inkişafında, xüsusən işğaldan azad olmuş ərazilərin dirçəldilməsi istiqamətində mühüm rol oynamaqdadır. Sonuncu qəbul olunmuş dövlət proqramında regionlarda infrastruktur sahələrinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, mikro, kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin ixracyönümül sahələr üzrə genişləndirilməsi əsas prioritet hesab olunmuşdur. Ölkəmizdə iqtisadi rayonlar üzrə yaşayan əhalinin məşğulluğunun təmin olunması və sosial vəziyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə də uğurlu iqtisadi tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Ölkədə sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılması iqtisadi sahələrin fəaliyyətinə birbaşa müsbət təsirini göstərmişdir. Son dövrlər regionlarda investisiya qoyuluşunun yüksəlməsinə, əhalinin məşğulluğunun artırılmasına əlverişli şərait yaranmışdır.

59.Ölkənin ümumi məhsul buraxılışında iqtisadi rayonların payı xarakterizə edin.*(5 Bal)*

Cavab: Azərbaycan Respublikasının iqtisadi məkanı özünün iqtisadi inkişaf səviyyəsi, sahə ixtisaslaşması, təbii-iqlim şəraiti ilə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən rayon və yaşayış məntəqələri, regionlar kimi ərazi qurumlarından ibarətdir. Elmi əsaslandırılmış iqtisadi rayonlaşdırma ölkə ərazisi üzrə proqnozlaşdırmanın zəruri vasitəsi olub, məhsuldar qüvvələrin ərazi üzrə təşkilinin və iqtisadiyyatı idarə etməyin təkmil-ləşdirilməsinin mühüm şərtidir.Azərbaycanda iqtisadi rayonlaşma ilk dəfə 1956-cı ildə aparılmışdır. Bu dövrdə aparılan iqtisadi rayonlaşmada respublika ərazisində 10 iqtisadi rayon müəyyənləşdirilir. Həmin iqtisadi rayonlaşdırmada aşağıdakı iqtisadi rayonlar fərqləndirilmişdi: Abşeron, Quba-Xaçmaz, Lənkəran- Astara, Kür-Araz, Kirovabad (Gəncə)-Daşkəşən, Şəki-Zaqatala, Dağlıq-Şirvan, Kəlbəcər-Laçın, Naxçıvan, DQMV. Bu rayonlaşmada Kür-Araz iqtisadi rayonu Mil-Muğan, Aşağı Şirvan və Arazyanı kimi yarımrayonlara ayrılmışdı. Eyni zamanda, bu illərdə qəbul olunmuş iqtisadi rayonlaşmada kənd təsərrüfatı əhəmiyyətli və enerji əhəmiyyətli təbii resursların potensialı nəzərə alınmışdı. :İkinci dəfə iqtisadi rayonlaşma Dövlət Plan Komitəsinin, Azər-baycan SSR Elmlər Akademiyasının İqtisadiyyat və Coğrafiya İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən aparılmış və təbii komponentlər kompleks şəkildə nəzərə alınmaqla aşağıdakı 8 iqtisadi rayon müəyyənləşdirilmişdir: Bakı-Şamaxı, Quba-Xaçmaz, Lənkəran-Astara, Kür-Araz, Şəki-Zaqatala, Kirovabad (indiki Gəncə)-Qazax, Naxçıvan MSSR, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti.İqtisadi istiqamətdə aparılan rayonlaşmanın ana xəttini 1970-ci ildən sonra ölkə daxilində hər bir regionun təbii iqtisadi şəraiti nəzərə alınmaqla təsərrüfat sahələrinin ixtisaslaşdırılması təşkil edirdi. 1980-ci ildə aparılan iqtisadi rayonlaşmada əvvəlki rayonlaşmadan fərqli olaraq 13 iqtisadi rayon müəyyənləşdirilir. Bu iqtisadi rayonlar Abşeron, Gəncə, Qazax, Xaçmaz, Şəki, Mil-Qarabağ, Arazboyu, Muğan-Salyan, Lənkəran, Şirvan, Kəlbəcər, Yuxarı Qarabağ və Naxçıvan iqtisadi rayonlarından ibarət

olmuşdu.1990-cı ildə aparılmış iqtisadi rayonlaşmada isə 10 iqtisadi rayon şəbəkəsi müəyyənləşdirilmişdir:1) Abşeron iqtisadi rayonu; 2) Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu; 3) Aran iqtisadi rayonu; 4) Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu; 5) Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu; 6) Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu; 7) Lənkəran iqtisadi rayonu; 8) Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu, 9) Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu; 10) Naxçıvan iqtisadi rayonu.
İqtisadi region təsnifatında; iqtisadi və coğrafi mövqe və struktur, təbii zənginlik və təbii ehtiyatlar, fəal əhalinin sıxlığı, regionların sahə və torpaq strukturu, regionun tarixi kimi bəzi xüsusiyyətlər diqqətə alınmışdır. Azərbaycan regionlarının hər birinin özünəməxsus təbii iqtisadi şəraiti, üstünlüyü, tarixən ixtisaslaşmış təsərrüfat istiqamətləri mövcuddur. Regionların fərqli xüsusiyyətlərini səciyyələndirməzdən əvvəl oxşar və ya yaxın xüsusiyyətlri aşagıdakı kimidir: Ölkənin iqlim şəraitinin uyğun olması səbəbiylə iri və xırda buynuzlu heyvandarlıqla, quşçuluq istehsalının demək olar ki hər regionda mümkün olduğunu,
- Azərbaycanda demək olar ki hər regionda kənd təsərrüfatı üçün əlverişli və əkinə yararlı sahələrin genişliyi və iqlim müxtəlifliliyi səbəbiylə kənd təsərrüfatına qoyulan investisiyaların daha da müxtəlifləşdirilməsinin mümkün olduğunu, Bundan əlavə ölkənin bir çox regionu turizm baxımından kəşf edilməmiş zəngin gözəlliklərə sahib olduğundan, turizm sektorunun daha geniş bir potensialının olduğunu,
- Qida sənayesinin inkişafı hər bir region üçün vacibdir və bu regionların sosial-iqtisadi dirçəlməsində mühüm rol oynayacaq.

60.İşğaldan azad edilmiş rayonların iqtisadi potensialı və ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyanı xarakterizə edin.*(10 Bal)*

Cavab: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin imzaladığı 7 iyul 2021-ci müvafiq fərmana əsasən, iqtisadi rayonların yeni bölgüsü təsdiq edilib. Yeni bölgüyə əsasən, iqtisadi rayonların sayı 10-dan 14-ə qədər artırılıbdır. Bu bölgü Azərbaycanın şəhər və rayonlarının davamlı və tarzalı inkişafının təmin olunması sahəsində son illərdə bölgələrin

iqtisadi idarəedilməsində yeni keyfiyyət dəyişikliklərindən və müasir iqtisadi çağırışlardan, eyni zamanda qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra yaranmış siyasi və iqtisadi gerçəklərin zəruri tələblərindən meydana çıxıbdır. Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası, gələcək inkişafının təmin olunması, zəruri infrastrukturun yaradılması və əhalinin doğma torpaqlarına qayıdışı istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilir.Azərbaycan artıq tamamilə ərazi bütövlüyünü təmin etmiş dövlət kimi iqtisadi siyasətinin konturlarına da düzəlişlər edir, regionların iqtisadi resurs və inkişaf trayektoriyasının gələcək meyarlarını yeni geoiqtisadi şəraitə uyğun tərtib edir. Beləliklə, bütün rayonlarımızın zəngin iqtisadi potesialından, təbii sərvətlərindən və geniş turizm imkanlarından səmərəli istifadə etməklə onların bərabər inkişafının təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulan bütün işlərin vahid proqram əsasında aparılmasının məqsədə müvafiqliyi əraziləri işğaldan azad edilmiş rayonların iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünə yenidən baxılmasını şərtləndirir. Xüsusilə də Zəngəzur dağ silsiləsi ilə əhatə olunan, Laçın və Kəlbəcərdən Naxçıvana qədər böyük bir ərazini tutan Zəngəzur yaylasının şərq hissəsində, Ermənistanla sərhəddə yerləşmiş və eyni zoğrafi məkanda, tarixən birlikdə, habelə uzun illər 1861-ci ildə yaradılmış Zəngəzur qəzasının tərkibində olmaları və ənənəvi sosial-iqtisadi, tarixi-mədəni bağlıqlarını Zəngilan, Qubadlı, Cəbrayıl, Laçın və Kəlbəcər rayonlarının vahid iqtisadi rayonda birləşdirilməsini zəruri edir. Bu baxımdan yeni təsnifat artıq Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsində əldə etdiyi zəfərdən sonra formalaşmış yeni düzənə, yeni reallıqlara uyğun olaraq həyata keçirilir. Eyni zamanda nəzərə alsaq ki, artıq biz iqti sadi rayonların sırasına yeni adda- Qarabağ, Şərgi Zəngəzur iqtisadi rayonların adlarının daxil edilməsini müşahidə etdik. Bu həm strateji, həm iqtisadi, həm də tarixi baxımdan kifayət qədər vacib qərardır. Şərgi Zəngəzur iqtisadi rayonu strateji, iqtisadi və ən əsası tarixi baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Şərgi Zəngəzur həm bölgənin iqtisadi potensialının istifadə edilməsi və həm də genişləndirilməsi aspektindəndə vacibdir.Azərbaycan və Türkiyə arasındakı yeni əlaqə zolağı olan Zəngəzur dəhlizi təxminən otuz ildir ki,

mühasirədə olan Naxçivan eksklavını Azərbaycanla birləşdirməklə yanaşı, əlavə olaraq mövcud ticarət və nəqliyyat əlaqələrinə xidmət edəcək. Kommunikasiyaların bərpası bütün bölgədə, ölkəmiz üçün perspektivlidir və daha böyük dərəcədə Qara dəniz coğrafiyasının əhəmiyyətini artıracaq. Nəqliyyat, rabitə və ticarətlə bağlı təşəbbüslər yeni tərəfdaşlardan və imkanlardan faydalanmaq fürsəti verəcəkdir.Zəngəzur dəhlizinin Şərq-Qərb və Şimal-Cənub kommunikasiya xətlərinin qovşağında olması dəhlizə diqqəti artıran böyük amillərdən biridir. Təhlillərə görə, Şərq-Qərbüzrə gündəlik milyardlarla dollar daşımalar həyata keçirən böyük kommersiya şirkətlərinə və onların maraqlarını müdafiə edən, başda Çin və Avropa olmaqla, bu dövlətlərə sərfəlidir. Avropa İttifaqı Çin Zəngəzur dəhlizi kimi yeni alternativ marşurutlarda maraqlıdır. Ticarət dövriyyəsi 6 milyard dollar olan türkiyə və Mərkəzi Asiya, o cümlədən 21 milyard dollarlıq ticarət dövriyyəsinə sahib Çinin perspektiv iqtisadi əlaqələri üçün Zəngəzur dəhlizi çox əhəmiyyətlidir. Bu dəhliz Rusiyanın Türkiyə üzərindən Yaxın Şərq ölkələrinə çıxışı və iqtisadi əlaqələrinin dərinləşməsinə geniş imkanlar aça bilər. Digər tərəfdən, Ermənistanın dəmir yollarına nəzarət edən Rusiyanın Cənubi Qafqaz Dəmiryolu şirkətinə də Zəngəzur dəhlizi kommersiya baxımından maraqlıdır. Ekspertlərin fikrincə, Ermənistan İrana 3,5 milyard dollara başa gələcək bahalı dəmir yolu xəttinin çəkilməsində maralı olmayan rəsmi Tehran üçün də Zəngəzur dəhlizi yeni nəqliyyat imkanları aşdığına görə iqtisadi baxımdan faydalıdır.Regionda gedən proseslərin təhlili göstərir ki, Cənubi Qafqaz regionunda sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi bütün iqtisadi və nəqliyyat əlaqələrinin bərpası, eləcə də region ölkələri arasında münasibətlərin normallaşdırılması və uzunmüddətli sülhün təmin edilməsi istiqamətində Azərbaycanın təşəbbüsləri dünya dövlətləri üçün qloballaşma dövründə ən gözəl nümunədir.

61.Qarabağın ”ağıllı kənd” ,‘ağıllı şəhər”” yaşıl zona” rəqəmsal transformasıya əsasında yenidən qurulmasının xüsusiyyətlərin açıqlayın.*(20 Bal)*

Cavab: Qarabağın "ağıllı kənd", "ağıllı şəhər" və "yaşıl zona" kimi rəqəmsal transformasiya əsasında yenidən qurulmasının xüsusiyyətləri çoxşaxəlidir və müxtəlif texnoloji və ekoloji yeniliklərdən ibarətdir. Bu yenidənqurma işlərinin əsas məqsədi müasir texnologiyaların tətbiqi ilə əraziləri dayanıqlı, təhlükəsiz və yaşayış üçün əlverişli hala gətirməkdir.

Ağıllı Kənd və Ağıllı Şəhər Konsepsiyaları

İnfrastrukturun İntellektual İdarə Edilməsi:*

Sensor Texnologiyaları:* Yol, su, enerji və tullantıların idarə olunmasında istifadə olunan sensorlar vasitəsilə resursların səmərəli istifadəsi təmin edilir.

Mərkəzləşdirilmiş İdarəetmə Sistemləri:* Şəhərin və kəndin müxtəlif sahələrini idarə etmək üçün inteqrasiya olunmuş idarəetmə sistemləri qurulur.

Əlverişli və Səmərəli Enerji İstifadəsi:*

Yenilənə Bilən Enerji Mənbələri:* Günəş, külək və hidroenerji kimi təmiz enerji mənbələrindən istifadə olunur.

Ağıllı Enerji Şəbəkələri:* Enerji istehlakının effektiv idarə edilməsi üçün ağıllı şəbəkələr (smart grids) tətbiq edilir.

Rəqəmsal Xidmətlər və E-İdarəetmə:*

E-idarəetmə:* Vətəndaşlara xidmətlərin elektron şəkildə göstərilməsi, bürokratik prosedurların sadələşdirilməsi.

Mobil Tətbiqlər və İnternet Xidmətləri:* Kənd və şəhər sakinlərinin ehtiyaclarına cavab verən müxtəlif mobil tətbiqlər və internet xidmətləri.

Yaşıl Zona və Ekoloji Davamlılıq

Yaşıl İnfrastruktur:*

Parklar və Yaşıl Sahələr:* Şəhər və kənd ərazilərində parklar, bağçalar və digər yaşıl sahələr yaradılır.

Eko-dostu Binalar:* Enerji səmərəli, ekoloji təmiz materiallardan tikilən binalar və tikililər.

Ətraf Mühitin Mühafizəsi:*

Tullantıların İdarə Olunması:* Qaytarma və təkrar emal prosesləri ilə tullantıların miqdarının azaldılması.

Su Resurslarının Qorunması:* Su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi və təmizlənməsi üçün müasir texnologiyalar.

Rəqəmsal Transformasiya

İKT İnfrastrukturunun Qurulması:*

Genişzolaqlı İnternet:* Yüksək sürətli internet bağlantıları ilə kənd və şəhər ərazilərinin təmin olunması.

Bulud Texnologiyaları:* Məlumatların saxlanılması və emalı üçün bulud xidmətlərinin istifadəsi.

Ağıllı Nəqliyyat Sistemləri:*

Ağıllı İctimai Nəqliyyat:* Nəqliyyat vasitələrinin hərəkət cədvəllərinin optimallaşdırılması, GPS və sensor sistemləri ilə izlənilməsi.

Elektrik Avtomobilləri və Şarj Stansiyaları:* Ekoloji cəhətdən təmiz nəqliyyat vasitələrinin yayılması.

Qarabağın bu cür rəqəmsal transformasiya əsasında yenidən qurulması bölgənin dayanıqlı inkişafını təmin etmək və onun əhalisinin həyat keyfiyyətini yüksəltmək məqsədi daşıyır.

62.“Qlobal innovasiya” indeksinin indigatorları və Azərbaycanın mövqeyini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Müasir dövrdə qabaqcıl dövlətlərin innovasiya cəmiyyətinin formalaşmasının əsas xarakterik xüsusiyyəti biliyə əsaslanan yeni dövrə keçiddir. Bu gün dövlətin rəqabət qabiliyyətliliyini artırmaq üçün ölkədə elmi, təhsili, milli innovasiya sistemini, innovasiya fəaliyyəti sahəsində tam dövlət siyasətini və qanunvericiliyini inkişaf etdirmək vacibdir. Elmin və innovasiyanın inkişafının əsas məqsədi – iqtisadiyyatın texnoloji yenilənməsini və onun qabaqcıl texnologiyalar əsasında

rəqabət qabiliyyətini artırmaq, elmi potensialı sabit iqtisadi inkişafın əsas ehtiyatlarından birinə çevirən elmin və səmərəli innovasiya sisteminin formalaşmasıdır. Qeyd edək ki, bir çox ölkələr iqtisadi siyasətini innovasiya inkişafına görə formalaşdırmağa çalışırlar. Fransa, Avstriya, Yaponiya, Koreya və İspaniya kimi ölkələr son illərdə innovativ siyasətlərini genişləndirmişlər. "Qlobal İnnovasiya İndeksi (Qİİ)" reytinqi ölkələrin innovasiya inkişafı haqqında təsəvvür yaradır. Qlobal İnnovasiya İndeksi 2021 – reytinqi innovasiya fəaliyyətinin potensialı, səmərəliliyi və çərçivə şərtlərini əhatə edən 81 göstərici əsasında tərtib edilmişdir. Təhlil edilən göstəricilər qanunvericilik, elm və təhsildən tutmuş bazar, biznes, infrastruktur və s. məsələlərinin inkişafına qədər geniş məlumatlar spektirini ehtiva edir. Qİİ-nin nəşr edilməsinin əsas məqsədi ölkələrin innovasiya mexanizmlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinə imkan yaratmaqdır. Qİİ-2021 reytinqi innovasiya fəaliyyətinin 2 yekunlaşdırıcı – "innovasiya resursları" və "innovasiya nəticələri" adlanan alt indekslərə daxil olan 7 qrup göstəricisindən ibarətdir:"İnnovativ resurslar" alt indeksi 5 qrupa: 1. qurumlar; 2. insan kapitalı və elm; 3. infrastruktur; 4. daxili bazarın inkişafı; 5. biznesin inkişafına bölünməklə innovasiya prosesləri baş verən milli iqtisadiyyatın elementlərini qiymətləndirməyə imkan verir. "İnnovativ nəticələr" alt indeksi 2 qrupa: 6. bilik və texnologiyaların yayılması; 7. kreativ fəaliyyətin nəticələrinə bölünməklə innovasiya fəaliyyətinin faktiki nəticələrini əks etdirir. Qİİ-də 2021 lideri İsveçrədir, onun ardınca İsveç, ABŞ, Böyük Britaniya və Cənubi Koreya gəlir. Ən innovativ ölkələrin ilk onluğuna eləcə də Niderland, Finlandiya, Sinqapur, Danimarka və Almaniya daxildir. Çin reytinqdə 12-ci yeri alaraq, ikinci onluq ölkələr sırasına daxil olmuşdur. Postsovet məkanı ölkələri arasında ən yaxşı göstəricilər Estoniyada – 21-ci yer, Latviya – 38, Litva – 49-cu yerdədir. Rusiya 45-ci yerə, Azərbaycan isə ötən ilə nisbətən (82-ci yer) reytinqini daha da yaxşılaşdırmış və 80-ci yerdə qərarlaşmışdır.

"İnnovativ resurslar" alt indeksi üzrə Azərbaycan reytinqdə MDB çərçivəsində Özbəkistanı, Moldovanı, Qırğızıstan, Ermənistan,

Tacikistanı qabaqlayaraq 74-cü yerdə qərarlaşmışdır. Bu alt indeks üzrə ölkənin ən yaxşı nəticəsini “Daxili bazarın inkişafı” bloku tutur. Ümumiyyətlə, nəzərə almaq vacibdir ki, indeks insanların öz ölkələrinin iqtisadi gələcəyi barədə düşüncələrini ölçən mühüm indikator hesab olunur. Lakin indeksin nəticələri sosioloji sorğulara əsaslandığı üçün ölkə vətəndaşlarının təkcə iqtisadi deyil, həm də cari, siyasi, mənəvi və psixoloji vəziyyətinin də inikasiyası hesab olunur. Bu baxımdan Azərbaycanın mövcud indeks üzrə post müharibə dövründə qənaətbəxş nəticələr göstərməsi, həm də Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin uzun illərdən sonra Azərbaycan Prezidenti tərəfindən hərbi siyasi yolla həllinin yaratdığı nəticələri də göz önünə qoymuş olur. 2021-ci ilin dövlət büdcəsində Qarabağ bölgəsində bərpa və yenidənqurma işlərinin aparılması və infrastruktur investisiyaları üçün 2,2 milyard manat həcmində maliyyə təminatının yaradılması da ölkənin gələcək iqtisadi perspektivlərinə müsbət xidmət edəcəkdir.

63.Rəqəmsal iqtisadiyyat-müasir meyilləri və perspektivlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı bəşəriyyət qarşısında tərəqqi üçün yeni üfüqlər, yeni sıçrayışlar açır. Bu gün dünya ölkələri yeni inkişaf mühitinə qədəm qoyaraq rəqəmsallaşma istiqamətində yeni təşəbbüslər irəli sürürlər. Belə bir dövrdə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, xüsusilə də iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması və rəqəmsal iqtisadiyyatın qurulması ən vacib və başlıca məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdur.Texnoloji tərəqqi dünya üzrə müxtəlif regionlarda fərqli səviyyədə olduğundan dövlətlər də rəqəmsallaşma üzrə fərqli inkişaf səviyyəsinə sahibdirlər və ümumilikdə bir neçə qrupa bölünürlər. Belə ki, ölkələr rəqəmsallaşma üzrə liderlər, əsas qrup, geri qalanlar, yeni başlayan liderlər və rəqəmsallaşmada ötmə səviyyəsində olan dövlətlər kimi təsnif olunurlar. Əgər Cənubi Koreya, Danimarka, Böyük Britaniya, İsveçrə və Çin kimi dövlətlər liderlər kateqoriyasına, Almaniya, ABŞ,

Yaponiya, Hindistan, Avropa İttifaqı ölkələri əsas qrupa daxildirlərsə, digər dövlətlər müvafiq olaraq geri qalanlar, yeni başlayan liderlər və rəqəmsallaşmada ötmə səviyyəsində olanlar kateqoriyasında aiddirlər. Dünyada enerji və nəqliyyat mərkəzi olaraq tanınan, Avropa İttifaqı və bir sıra dövlətlərin enerji təhlükəsizliyinə öz töhfəsini verən Azərbaycan da artıq "SƏNAYE 4.0"ə qədəm qoyur. Yeni dövr Azərbaycanın da qarşısında zamanın çağırışlarına cavab vermək, iqtisadi inkişafda yeni hədəflərə çatmaq kimi vəzifələr formalaşdırır. Sürətli inkişaf səviyyəsində olan dövlətlərdə olduğu kimi, ölkəmiz üçün də iqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması, rəqəmsal iqtisadiyyatın qurulması, innovasiyaların tətbiqi prioritetlər sırasındadır. Hazırda Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması, rəqəmsal iqtisadiyyatın qurulması və dayanıqlı inkişaf üçün bütün imkanlara sahibdir. Ölkəmizin yerləşdiyi unikal coğrafi mövqe, təbii resursları, həmçinin qiymətli insan resursları, eləcə də son illər ərzində cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən qəbul olunmuş Dövlət Proqramları, Sərəncam və Fərmanlar buna tam imkan verir. (Milli Prioritetler-2030, Rəqəmsal transfoкmasiya strategiyası -2021-2030)Yeni İqtisadiyyat - Rəqəmsal iqtisadiyyat qurucluğu dayanıqlı infrastruktur ilə sıx bağlıdır. İqtisadiyyatın rəqəmsallaşması və rəqəmsal iqtisadiyyat quruculuğu dayanıqlı və təhlükəsiz infrastruktur quruculuğu ilə sıx bağlıdır. Çünki bir qayda olaraq dayanıqlı və təhlükəsiz infrastruktur olmadan həm iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması, yəni iqtisadiyyatda, iqtisadi münasibətlərdə İKT-dən istifadə, həm də rəqəmsal iqtisadiyyata keçid və onun qurulması, yəni rəqəmsal texnologiyalar əsasında rəqəmsal məhsulların yaradılması – istehsalı mümkün ola bilməz.Araşdırmalar göstərir ki, rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafının ölkənin ÜDM-nin artımına mühüm təsiri vardır. "Google"in proqnozlarına əsasən, təkcə Cənub Şərqi Asiyada rəqəmsal iqtisadiyyatın həcmi 2025-ci ilə qədər üçqat artacaq və 240 milyard ABŞ dolları təşkil edəcək.Hazırda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Norveç, Qətər, Çin, Rusiya kimi dövlətlər rəqəmsal iqtisadiyyat quruculuğuna xüsusi diqqət yetirir və bu istiqamətdə hətta xüsusiləşmiş orqanlar yaradaraq, milli proqramlar qəbul edirlər. Bu da rəqəmsal

transformasiya proseslərinin daha çevik formada aparılmasını təmin edir.Hazırda ölkəmizdə də aparılan islahatlar, dövlət və özəl sektor tərəfindən icra edilən mühüm proqramlar rəqəmsal iqtisadiyyat quruculuğu üçün mühüm baza formalaşdırır. Regionun Enerji və Nəqliyyat Mərkəzi statuslarına sahib olan Azərbaycanın artıq yeni dövrdə mövcud resurslardan, qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə qısa zamanda rəqəmsal iqtisadiyyat qurmaq və Regionun Rəqəmsal Mərkəzinə çevrilmək imkanı vardır.

64.Ölkədə qəbul edilən Rəqəmsal transformasiya strategiyasının (2021- 2030) mahiyyətini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Müasir dövrdə telekommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin bütün sahələrinə ciddi nüfuz edərək inkişaf üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Rəqəmsal Transformasiya dedikdə Dövlət xidmətlərinin modernləşdirilməsi, xidmət məhsuldarlığının artırılması, əmək intensivliyinin azaldılması, hökumətlərin açıqlığının artırılmasıdır. Qabaqcıl təcrübələrdə keyfiyyətli, təhlükəsiz və səmərəli rəqəmsal transformasiya, eləcə də bu sahədə resurslardan effektiv istifadə innovasiyaların inkişafında hərəkətverici qüvvə hesab olunur. Ölkələr rəqəmsal xidmətlərin genişləndirilməsi və elektron hökumətin inkişafı vasitəsilə səmərəliliyin və şəffaflığın artırılmasına nail olmuşlar. Rəqəmsal transformasiya sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı 27 aprel 2021-ci ildə verilmişdir. İqtisadiyyatın və cəmiyyətin rəqəmsal transformasiyası son illərdə Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran prioritet məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Ölkədə rəqəmsallaşma, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) sahəsində yeni infrastruktur quruculuğu, müasir texnologiyaların tətbiqi və modernizasiyası sahəsində mühüm işlər görülmüşdür. İqtisadiyyatın və dövlət idarəetməsinin səmərəliliyinin, informasiya təhlükəsizliyinin və vətəndaşların yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə İKT

infrastrukturunun əsasını təşkil edən genişzolaqlı internet şəbəkəsinin inkişafı, “Hökumət buludu” (G-Cloud), “Böyük həcmli məlumatlar” (Big Data), “Ağıllı şəhər” (Smart City) və “Ağıllı kənd” (Smart Village) kimi rəqəmsal təşəbbüslər həyata keçirilir. Azərbaycanın regionda rəqəmsal mərkəzə çevrilməsi istiqamətində ardıcıl islahatlar aparılır. Hazırda genişzolaqlı internet şəbəkəsi ölkənin bütün ərazisində tətbiq olunur, o cümlədən, özəl sektorun fəaliyyəti üçün səmərəli hesab edilməyən ucqar məntəqələrdə rəqəmsal infrastruktur qurulur, dövlət şirkətləri vasitəsilə müasir xidmətlər təqdim edilir, cəmiyyətdə müvafiq sahədə vərdişlər formalaşdırılır. Dövlət “Böyükhəcmli məlumatların” (Big Data) ölkə üzrə əsas təminatçısı olmaqla yanaşı, mövcud infrastrukturun və məlumatların qorunması üzrə kibertəhlükəsizlik çağırışlarını prioritetləşdirir. Bu sahədə işləyən xidmət operatorları rəqəmsal transformasiya və kibertəhlükəsizlik üçün kritik infrastruktur və məlumat təminatçısı rolunu yerinə yetirirlər.

Rəqəmsal transformasiya, rəqəmsal texnologiyaların şirkət tərəfindən strateji olaraq mənimsənməsidir. “Strateji olaraq” burda ümumi bir yanaşmanı ifadə edir. Şirkətlər bizneslərinin bütün sahələrində bu mənimsəməni etməlidirlər. Məsələn, tədarük zinciri, ERP, müştəri xidmətləri, risk idarəetməsi, qiymətə nəzarət mexanizması və bunun kimi şirkəti formalaşdıran bütün sahə və fəaliyyətlərin, bu texnologiyalara uyğunlaşdırılması. Bu prosesin əvvəlində müxtəlif səbəblərə görə, bu yol seçilə bilər. Bəziləri rəqabətçi bazarda fürsətlərdən istifadə edib əhatəsini genişləndirmək üçün edə bilər, bəzi firmalar üçün bu son şans olabilər, yəni fəaliyyət artıq çətinləşir, rəqabət aparmaq çətinləşib ancaq kifayət qədər potensial var o zaman bu transformasiyanı edərək fəaliyyətini yenilənmiş formada davam etdirə bilməkdədir. Məqsəd və səbəblər çoxdur, ancaq bunun qaçınılmaz olduğu önəmli bir nüansdır.Müasir dövrdə Rəqəmsal transformasiyanın nə üçün önəmli olduğunu diqqət mərkəzində saxlayaq. IDC 2022-ci il üçün rəqəmsal transformasiyanı reallaşdırmağa imkan verən texnologiya və servislərə ediləcək xərcləmələrin 2 trilyon dollara çatacağı proqnoz edilir. Eyni zamanda 2020-ci il ərzində G2000

şirkətləri illik büdcələrinin ən azı 10 faizini bu rəqəmsal transformasiya strategiyalarının tətbiqi üçün xərcləyəcəyi ifadə olunur, IDC tərəfindən. Bunun nə demək olduğu rəqəmlərdən də kifayət qədər açıqdır. Bu cür bir investisyanın və xərcləmələrin olduğu qlobal dünyada ayaqda qalmaq üçün transformasiya bir yol deyil, məcburiyyətdir artıq. Əksi təqdirdə, bugün bunlara öz büdcəsindən yer verən şirkətlər, bu deməkdir ki, onlar müştəriləri daha yaxşı oxuyacaq, daha effektli və məhsuldar olacaq və bununla da bunları etməyən firmalara bu rəqabətdə qalib gələcəyi bir fərziyyə vəya təxmin deyil, yaşayacağımız bir reallıqdır.Rəqəmsal texnologiyada dəyişimlər vardır ki, bu dəyişim 3 əsas faktoru özündə ehtiva edir.Fiziki – yəni bu çevrilmə, uyğunlaşma fiziki texnologiyaları da əhatə edir. Misal üçün, kağıza əsaslanan uçot sistemi və insan resursları idarə etməsi yerinə komputer və buna uyğun olan proqram təminatları ilə həyata keçirilməsi. AI texnologiyasının biznes proseslərə tətbiqi və bunun kimi bir çox faktor.Elmi – AI və bunun kimi texnologiyalar artıq mürəkkəb məlumatları qısa müddətdə analiz edə bilməkdədir. Ənənəvi üsullarla günlərlə vaxt alan prosesləri bu texnologiyalar anında bizə raport olaraq verə bilməkdədir. Bu səbəbdən, bu prosesləri idarə edəcək və düzgün strateji yol xəritəsi müəyyən edəcək daha keyfiyyətli mütəxəssislərə ehtiyac olacaqdır.Mədəni – İnsanlar hələ də, bütün bu proseslərin mərkəzində olduğu üçün bu dəyişim ona görə mədəni xüsusiyyətini də daşıyır. Şirkətlərin əməkdaşları, bu ağıllı texnologiyalar ilə işləyəcək, ona görə onlar bu dəyişimin, formalaşmanın məntiqini başa düşməli və prosesi idrak edərək mənimsəməyə çalışmalıdır. Nə qədər şirkət nümayəndələri bu prosesi anlayaraq onlarla yol alacaqsa, şirkət də əldə ediləcək nəticələr də bir o qədər uğurlu olacaq.Qarşıdakı illər üçün rəqəmsal transformasiyanın faydaları necə olacaq?

Hər şeydən öncə düzgün bir strategiya ilə bu dəyişim həyata keçirilə bilsə, şirkət rəqabətdə qala biləcək, yəni yaşamını davam etdirəcək. Bundan əlavə, texniki və ölçülə bilən bir çox faydası olacaqdır. Misal üçün,Təxminlər, hansı ki bunlar dərin analitikaya əsaslanacaq və şirkət qərarlarına ışıq tutacaq.Daha sürətli və daha təsirli iş prosesləri

yaranacaq.Həcm və ya tutum artımı. İşlər daha səmərəli halda yerinə yetirildiyi üçün həcm də artacaqdır.Ən əsaslardan biri aşağı xərc. Şirkət fəaliyyətləri ilə bağlı istifadə etdiyi texnologiyaların böyük bir qismi sadəcə xərcləri aşağı salmaq üçündür.Və son olaraq artan məhsuldarlıq və yüksələn keyfiyyət.Rəqəmsal transformasiya vaxtı yarana biləcək çətinliklər vardır ki, bu çətinliklər bir çox dəyişəndən asılıdır. Hər bir şirkət bu dəyişim və dönüşü etdikdə, fəaliyyət göstərdiyi ölkə, sahə, sahib olduğu müştəri kütləsi, şirkətin mövcud vəziyyəti, yazılan strategiyanın tətbiq edilmə şəraiti, şirkətin əməkdaşlarının rolu və bunun kimi bir çox faktor, çətinliyə səbəb ola biləcək əsas nüanslardır.

65.Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin əsas perspektivlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Son 15 ildə Azərbaycanın iqtisadi potensialının güclənməsi, reallaşdırılan diversifikasiya siyasəti, müasir texnologiyalara əsaslanan və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən yüzlərlə müəssisənin fəaliyyətə başlaması təbii ki, ölkəmizin xarici iqtisadi əlaqələrində də müsbət meyllərə təkan verib. Belə ki, xarici iqtisadi əlaqələrin coğrafiyası genişlənib, ticarətin əmtəə strukturu təkmilləşib. Bunun nəticəsidir ki, sözügedən dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatına 230 milyard dollardan artıq investisiya qoyulub, xarici investisiyanın həcmi isə 107,2 milyard dollar təşkil edib.Əlverişli coğrafi mövqeyi olan Azərbaycanın tranzit potensialının reallaşdırılması dövlətin iqtisadi diversifikasiya siyasətində mühüm yer tutur. Respublikamızın nəqliyyat infrastrukturunun müasir dünya standartlarına uyğunlaşdırılması, tranzit potensialının daha da artırılması ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər və qlobal miqyaslı təşəbbüslər ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafına əsaslı töhfə verməklə, Azərbaycanın mühüm nəqliyyat qovşağına və dəhlizlərin keçdiyi məkana çevirib.Son 15 ildə ölkəmizdə nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı ilə bağlı irimiqyaslı layihələr həyata keçirilib, bu sahəyə böyük həcmli dövlət investisiyaları yönəldilib.

Avtomobil yollarının və dəmir yolu xətlərinin, xüsusilə Gürcüstan, Rusiya və İran istiqamətində ölkəərazisindən keçən magistral yolların beynəlxalq standartlar əsasında yenidən qurulması, Bakıda və regionlarda beynəlxalq hava limanlarının, Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanının tikintisi, Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı istiqamətində gerçəkləşdirilən layihələr Azərbaycanın nəqliyyat infrastrukturunun inkişafında əhəmiyyətli rol oynamaqla yanaşı, ölkəmizin tranzit potensialını daha da gücləndirib.Nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində yerləşən və əlverişli geostrateji mövqeyə malik olan Azərbaycanda nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı istiqamətində son illər görülən işlər xüsusilə vurğulanmalıdır. Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizi Çinlə Avropa arasındakı ən qısa marşrut olduğundan, tranzit və yükdaşıma baxımından səmərəlidir. Orta hesabla 5400 kilometr uzunluğunda olan Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizinin tranzit müddəti 15 gündür. Əhəmiyyətinə görə “Dəmir İpək yolu” adlandırılan Bakı-Tbilisi- Qars dəmir yolunun istifadəyə verilməsindən sonra isə dəhliz quru xətlə birbaşa Avropaya çıxış imkanı yaradıb.Azərbaycanda, həmçinin alternativ dəhlizlərdən üstünlüyü ilə seçilən Şimal- Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizinin inkişafı ilə bağlı mühüm işlər görülüb. Bu nəqliyyat dəhlizinin önəmli həlqələrindən olan Astara çayı üzərində dəmir yolu körpüsünün tikintisi, eləcə də Azərbaycan və İran sərhədində dəmir yolu məntəqələrinin birləşməsi üzrə nəzərdə tutulan inşaat işləri ölkəmiz tərəfindən sürətlə icra edilib.Sözügedən dövrdə beynəlxalq və regional təşkilatlarla aparılan ardıcıl iş Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə müsbət təsir göstərib. Nəticədə ötən müddət ərzində Azərbaycanın BMT və onun qurumları, Avropa İttifaqı, İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurası, eləcə də Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və s. kimi nüfuzlu beynəlxalq institutlarla əlaqələri daha da möhkəmlənib. Respublikamızın xarici iqtisadi əlaqələrinin mühüm tərkib hissəsi olan ticarət fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik də təkmilləşdirilib, mütərəqqi beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla hazırlanan yeni Gömrük Məcəlləsi, “Gömrük

tarifi haqqında", "Antidempinq, kompensasiya və mühafizə tədbirləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları və digər normativ hüquqi aktlar qəbul edilib.Həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsində bu ilin yanvar-may aylarında Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxsləri dünyanın 160 ölkəsindəki tərəfdaşları ilə ticarət əməliyyatları həyata keçirib, 95 ölkəyə məhsul ixrac edilib, 150 ölkədən idxal olunub. Hazırda respublikamızda mövcud siyasi və makroiqtisadi sabitlik, investorların hüquqlarının etibarlı qorunması, zəngin təbii ehtiyatlar, yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsi Azərbaycanı xarici investisiyalar üçün ən cəlbedici ölkələrdən birinə çevirib. Bugünədək Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə xarici dövlətlər arasında investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında 48 saziş imzalanıb. Həmin sazişlərin imzalanması xarici investorlara bir çox hüquqlar verir. Bu hüquqların düzgün tənzimlənməsi investisiya mühitini daha da yaxşılaşdırır. Azərbaycanın model sazişləri BMT Ticarət və İnkişaf Komissiyası ilə birlikdə hazırlanıb və müvafiq təkmilləşdirmələr aparılıb. Bunun nəticəsidir Azərbaycan iqtisadiyyatına ki, 110 milyard dollardan çox investisiya cəlb edilib. Eyni zamanda, ölkəmiz indiyədək böyük həcmli investisiya mübahisələrinə, bundan qaynaqlanan cərimələrlə qarşılanmayıb. Bu, Azərbaycanın etibarlı tərəfdaş olduğunun göstəricisidir. Həmçinin bu, Azərbaycanda yaradılmış investisiya mühitinin bugünkü tələblərə cavab verməsinin bir sübutudur.Azərbaycana investisiya yatıran xarici ölkələr siyahısının ilk beşliyində Böyük Britaniya, ABŞ, Türkiyə, Norveç, Yaponiya kimi ölkələr qərarlaşıb. Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna ən çox investisiya yatıran ölkələrin ilk beşliyində isə Türkiyə, Böyük Britaniya, ABŞ, Niderland və BƏƏ-ni qeyd etmək olar.İndiyədək Azərbaycanda xarici ölkələrin müxtəlif sahələri əhatə edən 8 mindən çox şirkəti qeydiyyatdan keçib. Xarici şirkətlər respublikada dövlət əsaslı vəsait hesabına həyata keçirilən infrastruktur və digər layihələrdə podratçı və subpodratçı qismində də fəal iştirak edirlər.Göründüyü kimi, Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrinin inkişafı daim diqqətdə olan məsələlərdəndir. Belə ki, yerli məhsulların xaricə, o cümlədən qeyri-ənənəvi bazarlara ixracının genişləndirilməsi məqsədilə zəruri tədbirlər

görülür. Dövlət başçısının bu istiqamətdə tapşırıqlarına uyğun olaraq, dövlət dəstəyi ilə potensial ixrac ölkələrində logistik mərkəzlərin yaradılması üzrə tədbirlər reallaşdırılır. Bununla yanaşı, qarşılıqlı investisiya fəaliyyətinin təşviq edilməsi istiqamətində işlər daha da gücləndiriləcəkdir. Bu, ilk növbədə, investorlar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən investisiyaların qarşılıqlı qorunmasını, təşviqini, eləcə də ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasını nəzərdə tutan hüquq-müqavilə bazasının yaradılması işlərini əhatə edəcək.

66.Azərbaycanda xarici ticarət siyasətində idxal və ixracın strukturunu xarakterizə edin.*(10 Bal)*

Cavab: Xarici ticarət dövriyyəsi, idxal-ixrac əməliyyatları ölkələrarası münasibətlərin, iqtisadi əlaqələrin inkişafında mühüm önəm daşıyır. Məhz buna görə dövlət başçıları, eləcə də nümayəndə heyətləri arasında keçirilən görüşlərin, danışıqların əsas mövzularından biri də xarici ticarət dövriyyəsinin artmasıdır. Azərbaycanda ixracın strukturunda qeyri-neft məhsullarının, o cümlədən ərzaq mallarının çəkisinin artması xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrin genişlənməsinə öz müsbət təsirini göstərir. Məlumat üçün bildirək ki, son illər ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində bu sahədə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalına xüsusi diqqət yetirilib. Altıq bu cür məhsullara dünya bazarlarında maraq getdikcə artır. Təsadüfi deyil ki, bu vacib məqama toxunan Prezident İlham Əliyev deyib: ''Bir neçə il bundan qabaq mən qarşıya vəzifə qoymuşdum ki biz əsas ərzaq məhsulları ilə özümüzü təmin edək. Bu istiqamətdə böyük işlər görülüb. Bizim indi satış məntəqələrimizdə satılan məhsulların, yəni, ərzaq məhsullarının böyük əksəriyyəti, mütləq əksəriyyəti Azərbaycanda istehsal olunan məhsullardır. Əgər biz keçmişi yada salsaq görərik ki, o vaxt yerli məhsulları heç tapmaq mümkün deyildi. İndi bizim yerli məhsullarımız heç bir xarici məhsuldan geri qalmır - həm keyfiyyəti, həm onların müasir qablaşdırılması, xarici

görünüşü, dadı baxımından,.. Azərbaycanda indi kənd təsərrüfatı emalı sənayesində elə gözəl məhsullar istehsal olunur ki, Avropa ölkələrinə də, Amerikaya da ixrac edilir".Artıq rəqabət indeksi göstəricisini ilbəil yaxşılaşdıran Azərbaycan Respublikasında xarici ticarət dövriyyəsinin tərkibində mühüm dəyişikliklər baş verib. Belə ki, ölkəmizdə yeni istehsal sahələrində buraxılan məhsullar daxili bazarda satılan analoji xarici malları tədricən sıxışdırıb çıxarıb, hətta bəzi hallarda ixraca da yönəldilib. Bu da son nəticədə daxili bazarın idxaldan asılılığının azaldılmasına imkan yaradır. Azərbaycanın yeni neft strategiyası çərçivəsində neft və qaz hasilatının getdikcə artması adı çəkilən məhsulların ixracının xeyli çoxalmasına səbəb olub.Son vaxtlar Azərbaycanın qeyri-neft məhsullarının xarici bazarlara ixrac imkanlarının daha da genişləndirilməsi məqsədilə mühüm işlər görülüb. Belə ki, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilib, ixrac mallarının istehsalı stimullaşdırılıb, ixracın infrastruktur təminatı yaxşılaşdırılıb. Sənaye şəhərciklərinin, potensial ixrac bazarı ölkələrində Azərbaycan ticarət evlərinin yaradılması sözügedən istiqamətdə görülən mühüm işlər sırasındadır.Azərbaycan məhsulları xarici ölkələrdə təşkil olunan sərgilərdə də uğurla nümayiş etdirilir və böyük maraqla qarşılanır. Son vaxtlar Almaniyanın Berlin, Fransanın Leql, Belçikanın Brüssel. Rusiyanın Moskva və Həştərxan şəhərlərində keçirilən sərgilərdə ölkəmiz geniş çeşidli məhsullarla təmsil olunub.Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev respublikamızda istehsal edilən məhsulların daha böyük bazarlara çıxarılmasım qarşıya əsas məqsəd kimi qoyub.Prezident İlham Əliyevin həyata keçirdiyi uğurlu sosial- iqtisadi siyasət nəticəsində hazırda karbohidrogenlərin satışından əldə olunan gəlir qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilib. İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi ixracın strukturunda öz əksini daha bariz şəkildə tapıb. Bu gün Azərbaycan dünyanın onlarca ölkəsinə həm də meyvə-tərəvəz, bitki yağlan, şəkər, plastik kütlə, qara metal, alüminium, pambıq ipliyi, kimya sənayesi məhsulları göndərir. Ölkənin ixrac qabiliyyətini artırmaq üçün ilk növbədə kənd təsərrüfatı məhsulları bolluğu yaratmaq tələb olunur. Çünki bu, neft və qazdan sonra ixraca gedən əsas məhsuldur. Bu istiqamətdə başlıca bazar isə

Rusiyadır. Azərbaycanın Rusiya bazarına daha çox məhsulla çıxmaq imkanları var. Qazaxıstanda müasir logistika mərkəzinin tikilməsi, Yaxın Şərq ölkələrinin Azərbaycan məhsulları ilə maraqlanması Ölkəmizin ixrac coğrafiyasının yaxın gələcəkdə xeyli genişlənəcəyindən xəbər verir. Ölkəmizin qeyri-qida məhsulları, o cümlədən tikinti materialları ixrac etmək üçün də böyük potensialı var. Məsələn, indi Azərbaycan sement, bentonit, karton, poli- etilen borular, əhəng, gips və s. istehsalında yüksək hədlərə çatıb. Bir çox məhsulların ixrac potensialı yaranıb.
İxrac məhsulları arasında xam neft, neft məhsulları, təbii qaz, meyvə-tərəvəz, bitki və heyvan mənşəli piylər və yağlar, idxal məhsulları arasında qida məhsulları, qara metallar və onlardım hazırlanan məmulatlar, maşın, mexanizm, elektrik aparatları, avadanlıqları, nəqliyyat vasitələri və onların hissələri üstünlük təşkil edib.
Son illər ölkəmizdə dövlət səviyyəsində həyata keçirilən bir sıra zəruri tədbirlər, strateji məhsulların idxalında və ixracında bütün fiziki və hüquqi şəxslərin bərabər hüquqlarının təmin olunması və inhisarçılığm qarşısının alınması istiqamətində görülən işlər, daxili bazarın marke-tinqinin düzgün müəyyən edilməsi, gömrük əlaqələrinin sadələşdirilməsi, xarici ticarətin liberallaşdınİması, eləcə də əlverişli investisiya mühitinin yaradılması və s. məsələlər, heç şübhəsiz, xarici iqtisadi əlaqələrin həcminin və coğrafiyasının bir qədər də genişlənməsinə səbəb olub.Davamlı iqtisadi inkişaf, maliyyə imkanlarının artması, özəl sektorun inkişafı Azərbaycam eyni zamanda investisiya ixracatçısına çevirib, Türkiyə, Gürcüstan, Rusiya, Monteneqro, Serbiya. İsveçrə və digər ölkələrə əhəmiyyətli həcmlərdə investisiya yatırılıb. Azərbaycan şirkətlərinin potensialı və peşəkarlığı xeyli artıb, bir sıra Ölkələrdə, o cümlədən Avropada mühüm infrastruktur layihələrinin icrasında özəl şirkətlərimiz aktiv fəaliyyət göstərməyə başlayıb.Ölkəmizin beynəlxalq arenada formalaşan müsbət imicinin digər göstəricisi də son dövrlər xarici ölkələrin özəlləşdirmə və investisiya layihələrində Azərbaycanın iştirakına dair dəvətlərin, eləcə də xarici dövlətlər tərəfindən ölkəmizə bu məqsədlə həyata keçirilən səfərlərin sayının artmasıdır.

67.Ölkənin tədiyyə balansı və onun strukturunu açıqlayın. *(20 Bal)*

Cavab: Maliyyə resurslarının və valyuta ehtiyatlarının, makroiqtisadi-maliyyə sabitliyinin, ölkənin aktivlərinin və passivlərinin obyektiv qiymətləndirilməsində ölkənin tədiyyə balansının rolu böyükdür. Tədiyyə balansı dövlətin iqtisadi siyasət mexanizminin mühüm elementlərindən biri kimi çıxış edir. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində xarici ödəmələrin optimal və yüksək səviyyədə təşkili vacib şərtlərdən sayılır.Tədiyyə balansı (balance of payments) - ölkənin maliyyə və pul siyasətinin, xarici iqtisadi əlaqələr üzrə siyasətinin mühüm mexanizmlərindən biridir. Bu balans vasitəsilə ölkənin makroiqtisadi və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində iqtisadi fəaliyyətinin əsas göstəriciləri toplanılır. Tədiyyə balansı vasitəsilə ölkəmizin rezidentlərinin qeyri-rezidentlərlə müəyyən hesabat ili ərzində aparılan beynəlxalq hesablaşmaların statistik məcmusu formalaşdırılır və bu hesabatlar adətən illik olaraq aparılır.

Tədiyyə balansı anlayışı XVIII əsrdə Ceyms Stüartın elmi-nəzəri fikirləri əsasında formalaşmışdır. 1767-ci ildə işıq üzü görmüş “Siyasi iqtisadın prinsiplərinin tədqiqi haqqında” əsərində belə qənaətə gəlmişdir ki, ölkənin milli sərvətlərinin artması ilk növbədə daha fəal ticarət saldosu hesabına mümkündür. O, tədiyyə balansına vətəndaşların xaricdəki xərcləri, xaricilərə olan əsas borclar və faizlər üzrə ödənişləri və başqa ölkələrə pul borclarının verilməsini daxil etmişdir. Məlum olduğu kimi bu əməliyyatların hamısı xarici iqtisadi fəaliyyətə aid əməliyyatlardır. Tədiyyə balansının mühüm rezidentləri kimi hər hansı bir ölkənin daimi məskunlaşmış fiziki şəxsləri, müvafiq qanunvericiliyə əsasən yaradılmış müəssisə və təşkilatlar və dünyanın digər ölkələrində fəaliyyət göstərən diplomatik korpusun subyektləri, məsələn, səfirliklər, ticarət nümayəndəlikləri, ölkə şirkətlərinin və kompaniyalarının nümayəndəlikləri, xarici filialları və s. çıxış edirlər.

Tədiyyə balansı üzrə toplanan statistik məcmuya əsasən ölkəyə valyuta daxil olmalarını əks etdirən əməliyyatlar, mal və xidmətlərin ixracı,

borclar üzrə ödənişlər və transferlər, xarici aksiyaların və səhmlərin sahiblərinə ödənilən faiz və dividentlər, xaricdən alınan borc və investisiyalar, xaricdə formalaşdırılan ehtiyatlar, o cümlədən valyuta ehtiyatları və s. daxildirlər.Tədiyyə balansının beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq daha çox istifadə olunan formaları, qrupları arasında ticarət balansı (ixrac və idxal arasında olan informasiyalar), ticarət və xidmət balansı (milli gəlir və istehlakm səviyyəsi üzrə göstəricilər), cari əməliyyatlar üzrə balans (ölkənin iqtisadi vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilər), bazis balansı (valyuta kurslarını və onun artım tempini göstərməklə cari hesablar balansından, qısamüddətli kapitalın hərəkəti üzrə balansdan ibarətdir), avtonom hesablar balansı (ölkənin inkişaf səviyyəsinin analitik təhlili üçün bazis balans rolunu oynayır), likvid balans (qısamüddətli milli balans məcmusu), beynəlxalq investisiya borclar balansı (borclar üzrə öhdəliyin və vəsaitlərin artması və ya azalması proseslərini əks etdirir) və s. fərqlənirlər.Tədiyyə balansının quruluşu Beynəlxalq Valyuta fondunun mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanmış tövsiyyələr əsasında 112 maddədən və bu maddələri özündə əks etdirən 7 qrupdan ibarətdir. Tədiyyə balansının strukturunda əsas bölmələr kimi cari əməliyyatlar hesabı (mal və xidmətlər, gəlirlər və cari transferlər), kapital və maliyyə əməliyyatları hesabı (kapital əməliyyatları hesabı, qeyri-istehsal qeyri- maliyyə aktivləri və maliyyə hesabı) və xalis səhvlər və buraxılışlar, tədiyyə balansının ümumi saldosu yer almışdır.

Azərbaycanda tədiyyə balansı hər hesabat ilinin yekunu üzrə Mərkəzi Bank tərəfindən hazırlanır və dərs olunur. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1995-ci il 8 fevral tarixli qərarına görə tədiyyə balansının hazırlanması Mərkəzi Banka həvalə olunmuşdur.

2021-ci ildə Azərbaycanın tədiyə balansının ümumi saldosu 3,081 mlrd. ABŞ dolları və ya ÜDM-in 5,6%-ni təşkil edib.

68.Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla və maliyyə əməkdaşlığın əhəmiyyətini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: **Dünya iqtisadiyyatının** inkişaf prosesləri intensivləşdikcə və genişləndikcə dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf prioritetlərinin və iqtisadi siyasətlərinin yaxınlaşması, uyğunlaşması baş verir. Bundan əlavə ölkələrarası kooperasiya və təsərrüfat əlaqələri qarşılıqlı səmərəli iqtisadi münasibətləri formalaşdırmağı zəruri edir. Xüsusilə, II Dünya Müharibəsindən sonra beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi və bununla bağlı olaraq beynəlxalq iqtisadi qurumların formalaşdırılması zərurəti xeyli güclənmişdir.

BMT-nin Sənaye İnkişafı Təşkilatı (UNIDO) Azərbaycan 1993-cü ildən üzvüdür. Təşkilatın ölkədə layihələr həyata keçirdiyi əsas sahələr:

-enerji səmərəliliyinin artırılması;
-milli sənaye statistik proqramların inkişafı;
-KOB-un dəstəklənməsi;
-ətraf mühitin yaxşılaşdırılması;
-sənaye parklarının inkişaf etdirilməsi

BMT-nin Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası (UNECE) Azərbaycan 1993-cü ildən üzvüdür.

Azərbaycan təşkilatla əsasən ətraf mühitin mühafizəsi, nəqliyyat, gömrük, enerji və dayanıqlı inkişaf məqsədlərinin reallaşdırılması üzrə əməkdaşlıq edir.

Mərkəzi Asiya Ölkələrinin İqtisadiyyatları üçün BMT-nin Xüsusi Proqramı (SPECA) Azərbaycan 2002-ci ildən proqrama üzvdür.

Təşkilatla əsas əməkdaşlıq istiqamətləri:
-Dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın təşviqi;
-UNECE və UNESCAP-ın
-standart və normalarının tətbiqi;
-İnkişaf hədəfləri üçün resursların cəlb edilməsi

BMT-nin Asiya və Sakit Okean üzrə İqtisadi və Sosial Komissiyası (UNESCAP) Azərbaycan 1992-ci ildən üzvdür.

Təşkilatla əsas əməkdaşlıq istiqamətləri:

-Dövlətlərarası iqtisadi əməkdaşlığın təşviqi;
-Məqsədli layihələrin icrası;
-Texniki yardımlar;
-Potensialın gücləndirilməsi

BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP)Azərbaycan 1992-ci ildən proqrama üzvdür.

Təşkilatın ölkədə layihələr həyata keçirdiyi əsas sahələr:
-Dayanıqlı iqtisadi inkişaf və layiqli məşğulluq;
-Elektron hökumət;
-İnsan kapitalının gücləndirilməsi;
-Ətraf mühit üzrə idarəçilik;
-Təbii fəlakətlər və fövqəladə hallara qarşı dayanıqlılıq.

BMT-nin Uşaq Fondu (UNICEF) 1993-cü ildən Azərbaycanda fəaliyyətdədir.

Təşkilatın ölkədə layihələr həyata keçirdiyi əsas sahələr:
-Qaçqın və məcburi köçkün uşaqların həyatının yaxşılaşdırılması;
-Uşqaların hüquqlarının müdafiəsi;
-Təhsilin, o cümlədən inkluziv təhsilin inkişafı;
-Uşaq səhiyyə xidmətlərinin inkişafı;
-Gənclərin inkişafı.

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) Azərbaycan 1995-ci ildən üzvüdür.

Təşkilatla Azərbaycanın iqtisadi əməkdaşlığı əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:
-Aqrar sektorda məhsuldarlığın artırılması;
-Aqrar sektorda islahatların aparılması;
-Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
-Aqrar məşğulluq;
-Kənd yerlərində yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması;
-Xəstəliklərə nəzarət edilməsi
-Ziyanvericilərlə mübarizə;
-Aqrar konsaltinq.

Regional iqtisadi təşkilatlar

Avropa İttifaqı (EU)	Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB)
Azərbaycan: -1996-cı ildə Avropa İttifaqı ilə Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi imzalamışdır; -2004-cü ildə Avropa Qonşuluq Siyasətinə daxil edilmişdir: -2006-cı ildə Avropa İttifaqı ilə enerji sahəsində strateji əməkdaşlıq Anlaşma Memorandumu imzalamışdır; -2009-cu ild Avropa İttifaqı "Şərq Tərəf daşlığı" təşəbbüsünə qoşulmuşdur. *Avropa İttifaqı müxtəlif siyasət alətləri vasitəsilə Azərbaycanda çoxlu sayda iqtisadi layihələr həyata keçirir. *Avropa İttifaqı Azərbaycanın ən böyük ixrac tərəfdaşıdır, idxalında da 2-ci yerdə dayanır.	-Azərbaycan 1993-cü ildən MDB-nin üzvüdür. -Azərbaycan bütün MDB ölkələri (Ermənistan istisna) azad ticarət rejiminə sahibdir. -MDB çərçivəsində üzv ölkələr arasında kapitalın sərbəst hərəkəti üçün hüquqi baza yaradılmışdır. -Azərbaycan MDB-nin iqtisadi inkişaf strategi yasının həyata keçirilməsində iştirak edir

Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı	İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (ECO)
Azərbaycan təşkilaıtn üzvüdür. Üzv ölkələr təşkilat çərçivəsində aşağıdakı prioritet istiqamətlər üzrə əməkdaşlıq həya- ta keçirilir: -Ticarət və investisiyalar; -Gömrük;	Azərbaycan 1992-ci ildən təşkilaıtn üzvüdür. 2008-ci ildən təşkilatın Ticarət və İnkişaf Bankı (ECOBANK) fəaliyyət göstərir və Azər- baycan da bu bankın təsisçilərindəndir.

-Energetika; -Nəqliyyat; -Ətraf mühitin mühafizəsi; -Elm və texnologiyalar; -İKT texnologiyaları; -Təhsilə investisiyalar; -Kənd təsərrüfatı və ərzaq təhlükəsizliyi; -Turizm; -KOB-un inkişafı.	Bakıda təşkilaıtn Tədqiqat Mərkəzinin yara- dılması haqqında qərar qəbul edilmişdir. Azərbaycan, təşkilat çərçivəsində əsasən aşağıdakı prioritet sahələr üzrə əməkdaşlıq edir: -Ticarətin asanlaşdırılması; -İnvestisiyalar; -Nəqliyyat; -Enerji və ətraf mühit.

Türk Dövlətləri Təşkilatı	**Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı**
-2009-cu ildə yaradılıb və Azərbaycan təşkila tın qurucu üzvdür. -Azərbaycan təşkilatla aşağıdakı sahələr üzrə iqtisadi əməkdaşlıq edir: -Ticarət əlaqələri və investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması; -Kompleks və balanslaşdırılmış iqtisadi inkişaf üçün səy göstərilməsi; -Elmi və texniki əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi; -Təşkilatla əlaqəli qurumlar kimi Türk Biznes Şurası və Türk Ticarət və Sənaye Palatası fəaliyyət göstərir.	-2015-ci ildə Azərbaycan təşkilatın dialoq üzrə tərəfdaşıdır. -Hazırda Azərbaycan təşkilatın baklar Birliyi ilə əməkdaşlıq əlaqələrini inkişaf etdirir.

İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı 1991-ci ildən Azərbaycan təşkilatın üzvüdür.

-**A**zərbaycan Təşkilatın qurumu olan İslam İnkişaf Bankı ilə aktiv əməkdaşlıq edir. -Azərbaycan təşkilata üzv dövlətlərin tələbələrinin

Azərbaycanda ali təhsil almaları üçün xüsusi təqaüd proqramı təsis etmişdir.

Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Naminə Təşkilat (GUAM)

1997-ci ildə yaradılmışdır və Azərbaycan qurucu üzvüdür.
Azərbaycan təşkilatla əsasən aşağıdakı istiqamətlər üzrə iqtisadi əməkdaşlıq edir:
-Nəqliyyat;
-İnformasiya texnologiyaları;
-Mədəniyyət və turzim;
-Energetika;
-Azad ticarət zonasının yaradılması;

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD)
-Təşkilatın Azərbaycanla iqtisadi əməkdaş lığı əsasən Şərqi Avropa və Cənubi Qafqaz Təşəbbüsü çərçivəsində həyata keçirilir. -Əməkdaşlığın əsas istiqamətləri: o İqtisadi bərpa; -Yaşıl iqtisadiyyat; -Rəqəmsallaşma; -KOB-un inkişafı;

Dünya Ticarət Təşkilatı (WTO) və Azərbaycan

1997-ci ildə Azərbaycan təşkilata üzvlüklə bağlı müraciət etmişdir.
2003-cü ildən Azərbaycanda təşkilata üzv olunmasına hazırlıq üzrə müvafiq komissiya yaradılmışdır.
Azərbaycan təşkilata üzvlüklə bağlı 22 üzvlə ikitərəfli danışıqlar aparmış və danışıqlar nəticəsində 5 üzv ölkə - Türkiyə, Oman, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Gürcüstan, Qırğızıstan – ilə protokollar imza- lanmışdır.
Azərbaycan bir çox qanunvericilik aktlarını təşkilatın tələblərinə uyğunlaşdırmışdır.
Ötən müddət ərzində Azərbaycanda Dünya Ticarət Təşkilatına üzvlüklə bağlı çoxlu sayda maariflən- dirici tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı	**Asiya İnkişaf Bankı**
Azərbaycan Banka 1992-ci ildə qoşulmuşdur. Azərbaycana yatırdığı investisiya: 3,108 milyard Avro (177 layihə) Bankla Azərbaycan arasında əməkdaşlıq hazırda 2019-2024-cü illəri əhatə edən Ölkə üzrə Strategiya Sənədi ilə tənzimlənir. Bank Azərbaycanda aşağıdakı istiqamətlərdə layihələrin maliyyələşdirilməsini prioritet kimi qəbul etmişdir: Rəqabət qabiliyyətliliyə və yaxşı idarəçiliyə dəstək vasitəsilə iqtisadi şaxələndirmənin təşviqi; Maliyyə bazarlarının inkişaf etdirilmə- si vasitəsilə dözümlülüyün artırılması; Yaşıl iqtisadiyyata keçidə və regional rabitəliliyə dəstək.	Azərbaycan Banka 1999-cu ildə üzv olmuşdur. Bakın səhmlərində Azərbaycanın payı 0,447%-dir. Azərbaycan indiyə qədər Bankdan 5,2 milyard $ dəyərində kredit, qrant və texniki yardımlar əldə etmişdir. Bu layihələr əsasən aşağıdakı sahələri əhatə edir: Maliyyə; Dövlət sektorunun idarə edilməsi; Kənd təsərrüfatı; Enerji; Səhiyyə; Su idarəçiliyi; Nəqliyyat; Məcburi köçkünlər. Azərbaycan Bankın Mərkəzi Asiya üzrə Regional İqtisadi Əməkdaşlıq (CAREC) proqramı nın da üzvüdür. CAREC vasitəsilə Bank Azərbaycana nəqliyyat, enerji, ticarət danışıqları kimi sahələrdə yardımlar edir.

İslam İnkişaf Bank:
Azərbaycan Banka 1992-ci ildə üzv olmuşdur.
Bakın kapitalında Azərbaycanın payı 0,1%-dir.
Bank Azərbaycanda 938.4 milyon $ məbləğində 21 layihə həyata keçirmişdir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF)

Azərbaycan Fonda 1992-ci ildə üzv olmuşdur.
Fondun kvotasında Azərbaycanın payı 391,7 milyon Xüsusi Borclanma Hüququdur (SDR).
Fond Azərbaycanla bağlı aşğıdakı proqramlar həyata keçirmişdir:
-Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf;
-Struktur quruculuğunun artırılması;
-Sistem dəyişikliyi;
-Əlavə maliyyələşmə proqramları.

Dünya Bankı (WB)
Azərbaycan Banka 1992-ci ildə üzv olmuşdur.
Dünya Bankı Azərbaycanın müxtəlif sektorlarına 57 layihə üzrə 4 milyard $ məbləğində dövlət zəmanətli kredit ayırmışdır.
Bankın Azərbaycan üzrə ölkə strategiyası hazırda iki əsas istiqaməti əhatə edir:
Dövlət sektorunun idarə edilməsi və xidmətlərin göstərilməsi;
İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliyinin artırılması.
Kreditlərin ayrıldığı sahələr:
-Nəqliyyat;
-Su təchizatı və kanalizasiya;
-Kənd təsərrüfatı;
-Sosial;
-Ədliyyə;
-Cənub Qaz Dəhlizi;

Asiya İnfrastruktur İnkişaf Bankı
Azərbaycan 2016-cı ildən Bankın üzvüdür.
Azərbaycanın Bankın səhmlərindəki payı 0,26%-dir (254.1 milyon $).
Bank, TANAP-ın maliyyələşdirilməsi məqsədilə 2016-cı ildə Azərbaycana 600 milyon $ məbləğində kredit ayırmışdır.

69.Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlığın əhəmiyyətin açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab.Dünya iqtisadiyyatının inkişaf prosesləri intensivləşdikcə və genişləndikcə dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf prioritetlərinin və iqtisadi siyasətlərinin yaxınlaşması, uyğunlaşması baş verir. Bundan əlavə ölkələrarası kooperasiya və təsərrüfat əlaqələri qarşılıqlı səmərəli iqtisadi münasibətləri formalaşdırmağı zəruri edir. Xüsusilə, II Dünya Müharibəsindən sonra beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi və bununla bağlı olaraq beynəlxalq iqtisadi qurumların formalaşdırılması zərurəti xeyli güclənmişdir.

Maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı-Azərbaycan Banka 1992-ci ildə qoşulmuşdur.Azərbaycana yatırdığı investisiya: 3,108 milyard Avro (177 layihə)Bankla Azərbaycan arasında əməkdaşlıq hazırda 2019-2024-cü illəri əhatə edən Ölkə üzrə Strategiya Sənədi ilə tənzimlənir.

Bank Azərbaycanda aşağıdakı istiqamətlərdə layihələrin maliyyələşdirilməsini prioritet kimi qəbul etmişdir:

Rəqabət qabiliyyətliliyə və yaxşı idarəçiliyə dəstək vasitəsilə iqtisadi şaxələndirmənin təşviqi;

Maliyyə bazarlarının inkişaf etdirilmə- si vasitəsilə dözümlülüyün artırılması;

Yaşıl iqtisadiyyata keçidə və regional rabitəliliyə dəstək.

Asiya İnkişaf Bankı- Azərbaycan Banka 1999-cu ildə üzv olmuşdur. Bakın səhmlərində Azərbaycanın payı 0,447%-dir.

Azərbaycan indiyə qədər Bankdan 5,2 milyard $ dəyərində kredit, qrant və texniki yardımlar əldə etmişdir. Bu layihələr əsasən aşağıdakı sahələri əhatə edir:

Maliyyə;

Dövlət sektorunun idarə edilməsi;

Kənd təsərrüfatı;

Enerji;

Səhiyyə;

Su idarəçiliyi;
Nəqliyyat;
Məcburi köçkünlər.
Azərbaycan Bankın Mərkəzi Asiya üzrə Regional İqtisadi Əməkdaşlıq (CAREC) proqramı nın da üzvüdür.
CAREC vasitəsilə Bank Azərbaycana nəqliyyat, enerji, ticarət danışıqları kimi sahələrdə yardımlar edir.
İslam İnkişaf Bank:
Azərbaycan Banka 1992-ci ildə üzv olmuşdur.
Bakın kapitalında Azərbaycanın payı 0,1%-dir.
Bank Azərbaycanda 938.4 milyon $ məbləğində 21 layihə həyata keçirmişdir.
Beynəlxalq Valyuta Fondu (IMF)
Azərbaycan Fonda 1992-ci ildə üzv olmuşdur.
Fondun kvotasında Azərbaycanın payı 391,7 milyon Xüsusi Borclanma Hüququdur (SDR).
Fond Azərbaycanla bağlı aşğıdakı proqramlar həyata keçirmişdir:
-Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf;
-Struktur quruculuğunun artırılması;
-Sistem dəyişikliyi;
-Əlavə maliyyələşmə proqramları.
Dünya Bankı (WB)
Azərbaycan Banka 1992-ci ildə üzv olmuşdur.
Dünya Bankı Azərbaycanın müxtəlif sektorlarına 57 layihə üzrə 4 milyard $ məbləğində dövlət zəmanətli kredit ayırmışdır.
Bankın Azərbaycan üzrə ölkə strategiyası hazırda iki əsas istiqaməti əhatə edir:
Dövlət sektorunun idarə edilməsi və xidmətlərin göstərilməsi;
İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliyinin artırılması.
Kreditlərin ayrıldığı sahələr:
-Nəqliyyat;
-Su təchizatı və kanalizasiya;
-Kənd təsərrüfatı;

-Sosial;
-Ədliyyə;
-Cənub Qaz Dəhlizi;
Asiya İnfrastruktur İnkişaf Bankı
Azərbaycan 2016-cı ildən Bankın üzvüdür.
Azərbaycanın Bankın səhmlərindəki payı 0,26%-dir (254.1 milyon $).
Bank, TANAP-ın maliyyələşdirilməsi məqsədilə 2016-cı ildə Azərbaycana 600 milyon $ məbləğində kredit ayırmışdır.

70.İxracın stimullaşdırılması mexanizmini açıqlayın.

(5 Bal)

Cavab.İxracın stimullaşdırılması mexanizmi, ölkənin ixrac potensialını artırmaq, iqtisadi inkişafı sürətləndirmək və beynəlxalq ticarət əlaqələrini gücləndirmək üçün tətbiq olunan strategiya və tədbirləri əhatə edir. Bu mexanizm müxtəlif vasitələr və alətlərlə həyata keçirilir və aşağıdakı əsas elementlərdən ibarət ola bilər:
1.Vergi və gömrük güzəştləri*: İxracatçılar üçün vergi endirimləri və gömrük rüsumlarının azaldılması. Bu, ixracatçının xərclərini azaldaraq, onların beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətini artırır.
2.İxrac kreditləri və sığorta*: İxracatçılara uzun müddətli və aşağı faizli kreditlərin verilməsi və ixracat əməliyyatlarının sığortalanması. Bu, maliyyə risklərini azaldır və ixracatçılara yeni bazarlara çıxış imkanı yaradır.
3.Marketinq və ticarət missiyaları*: Ölkənin məhsullarını və xidmətlərini xarici bazarlarda tanıtmaq üçün marketinq tədbirləri və ticarət missiyalarının təşkili. Bu tədbirlər xarici bazarlarda əlaqələr qurmaq və satış imkanlarını artırmaq üçün vacibdir.
4.Texniki və məsləhət xidmətləri*: İxracatçılara texniki dəstək və məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi. Bu, onların məhsul və xidmətlərinin beynəlxalq standartlara uyğun olmasını təmin edir.

5.İnfrastrukturun inkişafı*: İxrac potensialını artırmaq üçün nəqliyyat, logistika və kommunikasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi. Yaxşı inkişaf etmiş infrastruktur ixracat proseslərini sürətləndirir və asanlaşdırır.
6.Ticarət sazişləri və müqavilələr*: Xarici ölkələrlə azad ticarət sazişlərinin bağlanması və ticarət maneələrinin aradan qaldırılması. Bu sazişlər ixracatçılara geniş bazarlara çıxış imkanı verir.
7.Texnologiya və innovasiya dəstəyi*: İxracatçılara yeni texnologiyaların və innovativ həllərin tətbiqində dəstək verilməsi. Bu, məhsulların keyfiyyətini artırır və rəqabət üstünlüyü yaradır.
Bu mexanizmlər ölkənin iqtisadi inkişafını sürətləndirmək, xarici valyuta ehtiyatlarını artırmaq və iş yerlərinin yaradılmasını təmin etmək üçün vacibdir. Hər bir ölkə öz spesifik şərtlərinə və tələblərinə uyğun olaraq bu mexanizmləri tətbiq edə bilər.
(CAVAB ŞƏRTİDİR)

71.Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının formalaşması və ölkə iqtisadi inkişafında tətbiqini xarakterizə edin.*(20 Bal)*

Cavab: Müstəqillik illərində Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində əldə olunan uğurlar, yaradılmış iqtisadi, sosial, elmi-texniki, maliyyə potensialı, insan kapitalı, infrastruktur, əhalinin sosial rifahının yaxşılaşması səviyyəsi, habelə normativ-hüquqi qanunvericilik və institusional baza ölkəmizə dayanıqlı inkişafa keçidi əməli bir problem kimi qarşıya qoymağa imkan verdi. Ölkədə iqtisadiyyatın tarazlı və dayanıqlı inkişafını təmin etmək, əhalinin sosial rifahını yüksəltmək, habelə sosial-iqtisadi inkişafın cari, orta və uzunmüddətli dövrləri arasında üzvi bağlılıq və qarşılıqlı uzlaşma yaratmaqla, eləcə də cəmiyyətin bütün istiqamətlərdə tərəqqisini sürətləndirməklə, inkişafın keyfiyyətcə yeni modelini formalaşdırmaq Azərbaycan dövlətinin fəaliyyətində mərkəzi yer tutur. Belə ki, əgər hər hansı bir ölkədə yaxın və uzun müddətli perspektivdə dayanıqlı inkişaf prinsiplərini

gözləmədən ancaq sadəcə olaraq yüksək artım sürəti nəzərdə tutulursa belə inkişaf yolu bu gün müasir dünyada “gələcəyi olmayan inkişaf” kimi dəyərləndirilir. Nümunə üçün Azərbaycanda yeni karbohidrogen yatağından neft- qaz çıxarılması kəskin artırsa və yaxud dünyada xam neftin qiyməti bahalaşarsa bu ölkəmizdə iqtisadi artınınm dinamikasına müsbət təsir göstərəcək və yaxud, qeyri- neft sektorunu inkişaf etdirmədən ancaq təbii resursların hasilatı kəskin artarsa bu da yüksək iqtisadi artıma gətirib çıxaracaq bu cür iqtisadi artım inkişaf üçün zəmin yaratmaq ehtimalı olsa da, uzunmüddətli artıma səbəb olmur, amma dayanıqlı inkişafa o halda nail olunur ki iqtisadi artım istehsala yeni texnika yeni texnologiya innovasiyalar tədbiq etməklə məhsuldarlıq, səmərəlilik habelə intelektual kapitalın ÜDM- də payı artırsa, iqtisadiyyatın strukturu təkmilləşirsə bu cür artım daimi olur və dayanıqlı inkişafa səbəb olur.Davamlı inkişaf bir termin kimi ilk dəfə 1972- ci ildə Stokholmda keçirilən ətraf mühit və inkişafa həsr olunmuş Dünya Konfransında səslənmişdir. Bu konfrans daha çox ərtaf mühitin qorunması təbiət və cəmiyyət problemlərinə həsr edilmişdir. Növbəti dayanıqlı inkişafa həsr edilmiş beynəlxalq samiit 1992- ci ildə Reo- de Janeyrada keçirilmişdir. Həmin dövrdən inkişaf etmiş ölkələrdə müxtəlif konsepsiyalar təıqdim olunmağa başladı. Azərbaycan ilk dəfə olaraq –ci ildə Yohanesburqda davamlı inkişafa həsr edilmiş sammitdə iştirak etmişdir.

72.Dayanıqlı inkişafın məqsədlərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Dünyada dayanıqlı inkişafa dair nəzəri biliklərin və praktiki təcrübənin yayılması baxımından hazırkı dövr üçün ən əhəmiyyətli forum 2015-ci il Nyu- Yorkda keçirilən Dünya Sammitidir. Bu toplantının nəticələrinə görə 2015-2030 cu illərə hesablanmış ‘Dayanıqlı inkişaf məqsədləri’adlı sənəd qəbul olunmuşdur.Dayanıqlı inkişaf qlobal prioritet kimi qəbul olunmasıyla 2030 – cu ilədək həlli planlaşdırılan 17 məqsəd müxtəlif iqtisadi, sosial, ekoloji və humanitar problemin

reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Davamlı inkişaf mədsədlərinin əsas qruplarına aşağıdakılar aiddir.
1.Yoxsulluqla mübarizə və aclığın ləğvi.
2. İstehlak və gender fərqlərinin aradan qaldırılması.
3. Keyfiyyətli təhsil və effektiv səhiyyə.
4. Ətraf mühitin mühafizəsi və iqlim dəyişmələri ilə mübarizə.
4. Dayanıqlı inkişaf naminə qlobal tərəfdaşlıq.
Dayanıqlı inkişaf eyni zamanda təbii ehtiyatların və insan resurslarının səmərəli idarə edilməsini təmin edən bir inkişaf yoludur. Dayanıqlı inkişaf insanın fəaliyyət göstərdiyi bütün sahələri əhatə edir və üç prinsipə əsaslanır;
1. Iqtisadi davamlılıq insan cəmiyyətinin fəaliyyətini təmin edən əsas amildir.
2. Sosial davamlılıq və onun təmini üçün insanların həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi. Bu zaman neqativ hallardan olan yoxsulluq, qeyri-bərabərlik və s. nəzərdə tutulur.
3. Ekoloji davamlılıq və onun təmini üçün ətraf mühitin qorunması və biomüxtəlifliyin mühafəzəsi. Bu istiqamətdə hazirki mərhələdə qlobal iqlim dəyişmələri ilə mübarizə xüsusi əhəmiyyət daşıyir. Məlum olduğu kimi dayanıqlı inkişafın əsas xüsusiyyətlərindən biri odur ki, hər üç komponent – iqtisadiyyat sosial və ekoloji sahələr eyni gücə malikdir və bunlardan heç biri daha üstün hesab edilə bilməz. İqtisadi baxımdan olduqca sərfəli layihə sosial baxımdan səmərəli, ekoloji baxımdan isə təhlükəsiz olmalıdır. Bu gün Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən bütün iqtisadi, sosial və ekoloji layihələr dayanıqlı inkişaf tələblərinə cavab verir. Bu isə inklüziv inkişafın vacib şərtidir.

Onu da xüsusilə qeyd etməliyik ki ,son illərdə qəbul edilmiş dövlət proqram və strategiyalarının DİM-in məqsəd, hədəf və göstəriciləri ilə uyğunlaşdırılması aparılmışdır. Belə ki, “Azərbaycan Respublikasında gender bərabərliyi üzrə 2022-2025-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın layihəsi,Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Su ehtiyaclarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə dair Milli

Strategiya” , “Azərbaycan Respublikasında meşələrin mühafizəsi və davamlı inkişafına dair 2021-2030-cu illər üçün Meşə Proqramı”ı təsdiq edilmişdir.

73.Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin əhəmiyyətin açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı iqtisadiyyatın inkişafı ilə bağlı yeni strateji yanaşmanı ortaya qoydu. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin hazırlanması post- neft dövrünün yeni çağırışlarına uyğun hazırlanıb təsdiq edilmişdi. Bu sənəd qisa orta və uzun müddətli dövrləri əhatə etməklə, iqtisadiyyatın 360 dərəcəli diqnostikası və mövcud vəziyyətin GZİT təhlili, görüləcək tədbirlər, tələb olunan investisiya və əsas indiqatorları əhatə edir.Azərbaycan iqtisadiyyatı strateji yol xəritələrində qeyd edildiyi kimi davamlı inkişafı təmin edəcək yeni sektorların üzərində fokuslanmaqla iqtisadiyyatın strukturunu qeyri- ticari bölməyə nisbətən ticari bölmənin, hasilata nisbətən emalın, dövlət sahibkarlığına nisbətən, özəl sahibkarlığın aşağı texnologiya tutumlu sektorlara nisbətən yüksək texnologiyalara əsaslanan sektorların, aşağı ixtisaslı əməyə nisbətən yüksək ixtisaslı əməyə əsaslanan sahələrin və aşağı dəyər yaradan sektorlara nisbətən yüksək dəyər yaradan sektorların daha üstün artımı hesabına yenidən balanslaşa bilər.Onu da qeyd edək ki, Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələrinin icra müddəti 2022-ci il 1 yanvar tarixindən bitmiş hesab olunur.

74.Azərbaycan 2030: “Sosial İqtisadi inkişafın milli prioritetlər”in əsas istiqamətlərini açıqlayın.*(10 Bal)*

Cavab: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixində “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” təsdiq edilmişdir. Milli prioritetlər çərçivəsində “2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” hazırlanmış və strategiyanın layihəsi “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”dən irəli gələn Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) inteqrasiya edilmişdir. ***Növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair aşağıdakı beş Milli Prioritet reallaşdırılmalıdır:***

1. dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat;
2. dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət;
3. rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı;
4. işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış;
5. təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi.

Bu strateji məqsədləri daha aydın başa düşmək üçün hər bir Milli Prioritetin qisa xarakteristikasına baxaq.

Uzunmüddətli dövrdə iqtisadi artım sağlam və tarazlı olmalıdır. Belə iqtisadi artım ölkənin davamlı inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradacaq. ***Bu prioritetin effektiv həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı iki məqsəd təmin olunmalıdır:***

- davamlı və yüksək iqtisadi artım;
- daxili və xarici təsirlərə dayanıqlıq.

Davamlı və yüksək iqtisadi artım.

İqtisadi artım vətəndaşların həyatına təsir göstərən başlıca amillərdən biridir. İqtisadiyyatı davamlı və yüksək templərlə artırmaqla ölkədə adambaşına düşən milli gəlirin yüksək səviyyəsinə nail olunmalıdır. İqtisadi artım yüksək gəlirli iş yerləri yaratmaqla həyat səviyyəsinin ilbəil yaxşılaşmasını təmin etməlidir. Neft sektoru sosial-iqtisadi inkişafın dayaqlarından biri olsa da, qeyri-neft iqtisadiyyatı inkişafın mərkəzinə çevrilməlidir.

Dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət

Məlumdur ki , davamlı və yüksək iqtisadi artım dinamik və inklüziv cəmiyyətin formalaşmasına xidmət etməli, hər bir vətəndaş öz həyatında bu inkişafı hiss etməlidir.

Bu prioritet aşağıdakı üç məqsəd əsasında uğurla reallaşa bilər:

- inkişafdan hər bir vətəndaşın bəhrələnməsi;

- yüksək və ədalətli sosial təminat, inklüziv cəmiyyət;

- paytaxt və regionların tarazlı inkişafı.

İnkişafdan hər bir vətəndaşın bəhrələnməsi

Yüksək inkişaf üçün yalnız iqtisadi artım deyil, cəmiyyətin bütün üzvlərinin sosial rifahı mühüm amildir. İqtisadiyyat inkişaf etdikcə vətəndaşların sərvət və gəlirlərinin, o cümlədən əməkhaqlarının artırılaraq layiqli səviyyəsi təmin edilməli, əməkhaqqının artımı əmək məhsuldarlığının artımı ilə uzlaşdırılmalıdır.

Yüksək və ədalətli sosial təminat, inklüziv cəmiyyət

Ölkənin bütün təbəqələri cəmiyyətin ayrılmaz hissəsidir və dövlət onların qayğısına qalmalıdır. Ölkədə yoxsulluq səviyyəsinin minimuma endirilməsi və aşağı işsizlik səviyyəsi, eləcə də yoxsul təbəqənin ehtiyaclarının qarşılanmasına yönələn ünvanlı yardımların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi vətəndaşların sosial müdafiəsinə əlavə imkanlar yaradır.***Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı.***

Məlumdur ki, gələcək illərdə dünyada artan rəqabətə hazır olmaq üçün hər bir ölkənin prioriteti yüksək rəqabətli insan kapitalını formalaşdırmaqdır. Bunun üçün müasir təhsil, innovasiyaları təşviq edən münbit şərait və insanların sağlamlığı əsas şərtdir. *Bu prioritetin uğurla reallaşdırılması üçün aşağıdakı üç məqsədə nail olunmalıdır:*

- XXI əsrin tələblərinə uyğun təhsil;

- yaradıcı və innovativ cəmiyyət;

- vətəndaşların sağlam həyat tərzi.

<u>İşğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış.</u>

<u>Bu Böyük Qayıdış vətəndaşlarımızın işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşmasında və bu ərazilərə qayıdan insanların</u>

təhlükəsiz yaşayışı təmin ediləcək və ölkənin ən abad guşələrindən birinə çevriləcəkdir. Regionun dayanıqlı inkişafı burada iqtisadiyyatın ehtiyaclarının doğru resurslarla təmin edilməsindən asılı olacaq, təbii resurs bolluğu və qazanılan tarixi imic bu ərazilərə sərmayə cəlbinə imkan verəcəkdir. Bu prioritetin reallaşdırılması üçün iki məqsədə nail olunmalıdır.

5. Təmiz ətraf mühit və "Yaşıl artım" ölkəsi

Məlumdur ki, qlobal iqlim dəyişikliklərinin miqyasını nəzərə alaraq ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə əhəmiyyətli yer verilməli, təmiz enerji mənbələrindən istifadə, tullantıların təkrar emalı və çirklənmiş ərazilərin bərpası təşviq edilməlidir.

Ölkənin perspektiv iqtisadi inkişafı ilə bərabər ətraf mühitin sağlamlaşdırılması, yaşıllıqların sürətli bərpası və artırılması, su ehtiyatlarından və dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadə təmin edilməlidir. Bu prioritet daxilində strateji dövrdə aşağıdakı iki məqsədin effektiv reallaşdırılmasına nail olunmalıdır:

- yüksək keyfiyyətli ekoloji mühit;
- yaşıl enerji məkanı.

5.1. Yüksək keyfiyyətli ekoloji mühit

Ölkədə keyfiyyətli və təmiz ekoloji mühit qorunmalı və resurslardan səmərəli istifadə təmin edilməlidir. Uzun illər ərzində yaranan ekoloji problemlərin kompleks həlli və bu sahədə davamlı inkişaf diqqət mərkəzində olmalıdır.

5.2. Yaşıl enerji məkanı

Qeyd edək ki, strateji dövrdə qabaqcıl ölkələrdə alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə xüsusilə daha çox artacaqdır. Bunu nəzərə alaraq, ölkədə enerjidən səmərəli istifadə edilməli və yeni dayanıqlı enerji mənbələrinə üstünlük verilməlidir.

75.İqtisadi təhlükəsizlik, onun səviyyəsi və göstəricilərini açıqlayın.*(5 Bal)*

Cavab: Milli iqtisadiyyatın dayanıqlı və dinamik inkişafı, onun daxili və dünya bazarlarında effektivliyi və rəqabətqabiliyyətliliyi ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi ilə sıx bağlıdır.İqtisadi təhlükəsizlik ölkənin milli müstəqilliyinin tərkib hissəsidir və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi ölkənin müstəqilliyinin zəmanətçisi, sabitliyin və cəmiyyətin səmərəli fəaliyyətinin mühüm şərtlərindəndir. İqtisadi təhlükəsizlik dedikdə milli iqtisadiyyatın müstəqilliyi, sabitliyi və dayanıqlığını təmin edən, ona daim yenilənməyə və özünü təkmilləşdirməyə imkan verən şərt və amillər toplusu başa düşülür. Bununla belə "iqtisadi təhlükəsizlik"(economic security) anlayışına yanaşmalar müxtəlifdir və fərqli beynəlxalq təşkilatların bu məsələyə münasibətdə çoxsaylı yanaşma və metodologiyalarına rast gəlmək mümkündür. Örnək olaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı iqtisadi təhlükəsizliyi baza gəlirlərin təmin edilməsi, cəmiyyətlərin öz əsas ehtiyaclarını dayanıqlı və ləyaqətli formada təmin etməsi kimi təsnifləşdirir. Ümumilikdə isə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə görülməli tədbirlər iqtisadiyyatın effektivliyinin artırılmasına fokuslanan, həm də fərdi qaydada vətəndaşların iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsini ehtiva edən anlayışdır. Hər hansı bir ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi isə davamlı effektiv islahatlar aparılmadan və dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmadan mümkün deyildir. Qərb iqtisadi ədəbiyyatında iqtisadi təhlükəsizlik milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi böhranları şəraitinə dözümlülüyünü təmin edilməsi kimidə izah edilir. Ancaq bununla belə iqtisadi təhlükəsizlik anlayışı soyuq müharibə dövründə dövlət mərkəzli təhlükəsizlik elementlərinin formalaşmasını nəzərdə tuturdusa, bu gün iqtisadi təhlükəsizlik anlayışı daha çox texnologiya və enerjinin önə çıxdığı qavramları əhatə edir. İqtisadi təhlükəsizlik anlayışı iqtisadi kövrəklik anlayışı ilə də sıx bağlıdır və İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) yanaşmasına əsasən iqtisadi kövrəklik

dedikdə iqtisadi strukturdakı və insan kapitalındakı zəifləmələr qeyri-bərabər inkişaf və gənclərin yüksək işsizliyi nəzərdə tutulur. Həmçinin, təşkilatın yanaşmasına əsasən risk faktorları dedikdə isə əsas etibar ilə dövlət borcu, işləməyən, təhsil almayan və hər hansı peşə fəaliyyətinə cəlb olunmayan gənclərin sayı, maliyyə asılılığı, ÜDM-in azalması, işsizliyin səviyyəsi kimi amillər nəzərdə tutulur.

Yuxarıda qeyd olunanları yekunlaşdıraraq, iqtisadi təhlükəsizlik anlayışını ölkənin milli qaynaqları, istehsal və emal faktorlarını, geoiqtisadi resurslarını davamlı istifadə edə bilməsi qabiliyyəti, bu imkanlara zərər verə biləcək bütün risk və təhdidlərə qarşı zəruri tədbirləri inkişaf etdirməsi kimi təsnifləşdirmək olar.İqtisadi təhlükəsizliyə yanaşma fərqli olduğu üçün onun əsas meyarları da fərqli formalarda göstərilir. Lakin beynəlxalq metodologiyaya əsaslanaraq ölkəni iqtisadi cəhətdən təhlükəsiz hesab etməyə əsas verən aşağıdakı əsas kriteriyalar xüsusilə qeyd olunmalıdır:

- İqtisadiyyatın enerji resurs və qiymətlərindən asılılığı;
- Qlobal arenada ölkənin siyasi statusu;
- Sənayenin inkişaf səviyyəsi;
- Aqrobiznesin inkişaf səviyyəsi;
- İşsizliyin səviyyəsi;
- İnnovativ texnologiyaların inkişaf səviyyəsi;
- İdxalın əvəzlənməsi dərəcəsi;
- Qonşu ölkələrin inkişaf səviyyəsi;
- Effektivlik səviyyəsi və dövlət idarəetməsinin keyfiyyəti.

Bununla belə, sürətlə inkişaf edən müasir cəmiyyətlərdə artıq ÜDM və iqtisadi inkişafın artımı ilə bağlı digər iqtisadi göstəricilər davamlı inkişaf üçün yetərli hesab olunmur. Digər tərəfdən, iqtisadi təhlükəsizlik siyasi təhlükəsizlik və iqtisadi azadlıqlarla sıx bağlılıq təşkil edir.İqtisadi təhlükəsizlik üzrə sənədlərin təhlili də göstərir ki, baza iqtisadi təhlükəsizliyinin olmaması cəmiyyəti daha aqressiv və şiddətə meyilli edir. Bu baxımdan ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə yeni siyasət məqsədləri təyin olunarkən

“Ümumdünya xoşbəxtlik indeksi”ndə əks olunan meyarlar (ekoloji, mədəni, sosial və s. faktorlar) da nəzərə alınmalıdır.

Bir sıra ümumi iqtisadi göstəricilər iqtisadi təhlükəsizliyə əsas təhdid amillərindən hesab olunur. Bunlara örnək olaraq aşağıdakıları göstərmək mümkündür:

- Rəqabətliliyin aşağı səviyyəsi (sahibkarlıq fəaliyyəti üzrə);
- Xarici bazalardan asılılıq və xammal yönümlü ixracatın üstünlük təşkil etməsi;
- Xarici kapitalın ölkənin maliyyə sisteminə spekulyativ müdaxilələrinə qarşı zəruri mühafizə mexanizminlərinin olmaması və ya zəif olması;
- İnformasiya infrastrukturunun kövrəkliyi;
- Kölgə iqtisadiyyatının həcminin yüksək olması və bu tipli iqtisadiyyat azaldılarsa onun neqativ təsirlərinin qarşısının alınmasına imkan verən zəruri mexanizmlərin olmaması;
- Milli hesablar sistemində göstəricilərin keyfiyyətcə pisləşməsi;
- Büdcə sistemin balansının pozulması (gəlir və xərclər arasında disbalansın olması).

İqtisadi təhlükəsizliklə bağlı gələcəyə baxış milli iqtisadiyyatın müstəqilliyi, yüksək texnoloji, rəqabətqabiliyyətli və inklüziv inkişafa nail olmaqla xarici şoklara dözümlülüyünün təmin olunması, dünya iqtisadiyyatı ilə effektiv inteqrasiyası, milli sərvətlərin sosial ədalət prinsipləri çərçivəsində davamlı istifadəsi, resurslardan ətraf mühit üzrə normalar gözlənilməklə iqtisadi məqsədlər üçün səmərəli istifadə olunması, insan kapitalının davamlı inkişafı, xarici və yerli investisiyaların qorunmasına zərər verə biləcək bütün risk və təhdidlərə qarşı zəruri tədbirlərin görülməsi üzrə əsas istiqamətləri nəzərdə tutur. Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin təmin edilməsi və digər ölkələrdən asılılığına imkan verilməməsi ölkənin dövlətçilik ənənələrinin əsasının təşkil edən ən mühüm dəyərlərdəndir. Milli iqtisadiyyatın müstəqilliyinin təmin edilməsi ölkənin müstəqilliyinin zəmanətçisi, sabitliyin və cəmiyyətin səmərəli fəaliyyət göstərməsinin ən mühüm şərtlərindəndir. Azad bazar iqtisadiyyatı və sağlam bazar

münasibətlərinə əsaslanan sistemin inkişaf etdirilməsi rəqabət mühitinin inkişafını zərurətə çevirir və ölkədə fəaliyyət göstərən iqtisadi subyektlər üçün əsas tətikləyici müsbət amilə çevriləcəkdir. Bununla belə ölkə vətəndaşlarının maraq və mənafelərinin müdafiə olunması, həssas təbəqələrin qloballaşan və kəskin rəqabət şəraitində inkişaf edən dünyada məhrumiyyətlərdən qorunması, milli resurslardan hamının bərabər əsaslarla faydalanması prinsiplərini əsas götürərək Azərbaycan sosial ədalət prinsiplərini özünün əsas məqsədlərindən hesab edir. Beynəlxalq aləmlə davamlı inkişaf edən əlaqələrin qurulması, çoxsaylı güclü müttəfiqlərinin olması Azərbaycanın yerləşdiyi regionda əsas aparıcı gücə çevrilməsi və iri miqyaslı layihələrin təşəbbüskarı olaraq regionda həlledici mövqe sahibi olmasına şərait yaratmaqdadır. Hər hansı dövlətdən iqtisadi asılılığın yaranmasına imkan verilməməsi ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və xarici aləmdə baş verən risklərin ölkəyə iri miqyaslı dağıdıcı təsirlərinin azaldılmasına xidmət edir. Azərbaycanda resurslardan ekoloji normalara riayət olunmaqla istifadə olunması və yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi ölkənin dayanıqlı inkişafına böyük töhfə olacaqdır. Bütün hallarda iqtisadi artım rəqabət qabiliyyətli və inklüziv iqtisadiyyatın, deməli, həm də iqtisadi təhlükəsizliyin əsasını təşkil edir. İqtisadi artım iqtisadi təhlükəsizliyin bütün istiqamətləri, o cümlədən, enerji, nəqliyyat-logistika, maliyyə, ərzaq, kiber təhlükəsizlik üçün əsaslar yaradır.

Qrup-161
AĞAZADƏ MURAD
ƏHMƏDZADƏ ƏLİ

UĞURLAR